

**T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İKTİSAT BİLİM DALI**

**AZERBAYCAN EKONOMİSİNİN
DÜNYA EKONOMİSİNE AÇILMASI**

Yüksek Lisans Tezi

HAZIRLAYAN

**VUSAL MUSAYEV
192219032005024**

İSTANBUL, 2008

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İKTİSAT BİLİM DALI

**AZERBAYCAN EKONOMİSİNİN
DÜNYA EKONOMİSİNE AÇILMASI**

Yüksek Lisans Tezi

HAZIRLAYAN

**VUSAL MUSAYEV
192219032005024**

DANIŞMAN

Prof. Dr. OSMAN KÜÇÜKAHMETOĞLU

İSTANBUL, 2008

Marmara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Onay Belgesi

İKTİSAT Anabilim Dalı ULUSLARARASI İKTİSAT Bilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi VUSAL MUSAYEV nin AZERBAYCAN EKONOMİSİNİN DÜNYA EKONOMİSİNE AÇILMASI adlı tez çalışması ,Enstitümüz Yönetim Kurulunun 22.05.2008 tarih ve 2008-8/42 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oybirliği/oyçokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

Tez Savunma Tarihi : 28.5.2008

1) Tez Danışmanı : PROF. DR. OSMAN KÜÇÜKAHMETOĞLU

2) Jüri Üyesi : DOÇ. DR. MEHMET ŞİŞMAN

3) Jüri Üyesi : DOÇ. DR. SERDAR PİRTİNİ

O. Küçükahmetoğlu

M. Şişman

S. Pirtini

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Azerbaycan Ekonomisinin Dünya Ekonomisine Açılması

Vusal MUSAYEV

Marmara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
İktisat Anabilim Dalı
Uluslararası İktisat Bilim Dalı

Hazırladığım tez konusunun amacı 1990 yılında SSCB'nin dağılmasıyla 31 Ağustos 1991'de bağımsızlığını yeniden ihdas eden Azerbaycan Cumhuriyetinin bağımsızlık döneminde gelişmekte olan ekonomisini incelemektedir. Konunu kapsayan üç ana başlık altında SSCB döneminde tamamen kapalı bir ekonomik yapıya sahip olan Azerbaycan cumhuriyeti bağımsızlık sonrası dünya ekonomisiyle bütünleşmek için uyguladığı birçok istikrar politikaları, özelleştirme çalışmaları, sosyo ekonomik kalkınma programları sektörlerdeki gelişme, istihdam düzeyi, imzalanan petrol anlaşmaları ve uluslararası mali kuruluşlarla ilişkileri incelenmiştir. Konu içerisinde yer alan tablo ve grafiklere dikkat ettiğimizde uygulanan bu ekonomik reformlar ve istikrar politikalarını sonuçları açıkça göre biliriz.

Zengin doğal kaynakların varlığı, eğitilmiş insan gücü, ekonominin ilk dönüşüm sürecine başladığı düzey, önemli ulaşım yollarının kesiştiği bir noktada bulunması, komşu ülkelerinin piyasalarının yapısı, özel mülkiyet ve bireysel teşebbüse dayanan milli medeniyetinin varlığı, Azerbaycan ekonomisinin geleceğine iyimser bakmaya imkân veriyor. Kısaca Azerbaycan'da ekonomik dönüşüm, kalkınma ve dışa açılma süreci yavaş ama emin adımlarla ilerlemektedir. Bu sürecin gelecek adına ümit verdiği söylenebilir.

Anahtar kelimeler: 1) Azerbaycan 2) Ekonomi 3) Küreselleşme 4) Uluslararası Mali Kuruluşlar 4) Reformlar

ABSTRACT

Master's Thesis

Integration Of Azerbaijan Economy To The World Economy

Vusal MUSAYEV

**Marmara University
Institute Of Social Sciences
Department Of International Economy**

The aim of my prepared thesis is to explain the progress of Azerbaijan economy in the period of the renew recognition of independence of Azerbaijan Republic on 31 August 1991 after the collapse of Soviet Union in 1990. The thesis is consisting of three main parts where Azerbaijan Republic during the period of Soviet Union with having closed economy after the recognition of independence pursued the stable policies like as the privatization of state enterprise, international monetary institutions, labour force and improvements in social-economical sectors in order to integrate into the world economy. The graphics and the tables mentioned inside the thesis obviously showing the result of these economic reforms and the stable policy of Azerbaijan Republic.

The huge natural resources and the intelligent human resources, the successful progress of economy, the importance of strategic location of international roadcross, market situation of neighbourhood states, all these above mentioned conditions provide us to think about the bright future of Azerbaijan economy. Meanwile, Azerbaijan economy is growing up with slow but certain steps. It gives us to think positively about our future.

Key words: 1) Azerbaijan 2) Economy 3) Globalization 4) International Monetary Organization 5) Reforms

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

| | |
|-----------------------------|----|
| TABLO LİSTESİ | IV |
| ŞEKİL LİSTESİ | V |
| GRAFİK LİSTESİ | V |
| KISALTMALAR | VI |
| 1.GİRİŞ | 1 |

BİRİNCİ BÖLÜM

AZERBAYCAN CUMHURİYETİ'NE GENEL BAKIŞ

| | |
|---|----|
| 2.Ülke Hakkında Genel Bilgiler | 4 |
| 2.1. Tarihi ve Siyasi Yapısı..... | 4 |
| 2.2. İdari ve Coğrafi Yapı..... | 5 |
| 2.3. Nüfus ve İşgücü..... | 6 |
| 2.4. Eğitim ve Sosyal güvenlik..... | 7 |
| 2.5. Ulaşım ve İnşaat Sektörü..... | 7 |
| 2.6. Telekomünikasyon ve Turizm Sektörü..... | 9 |
| 3. Genel Ekonomik Durum | 10 |
| 3.1. Ekonomik Durum..... | 10 |
| 3.2. Tarım Sektörü..... | 13 |
| 3.3. Sanayi Sektörü..... | 15 |
| 3.4. Enerji sektörü..... | 17 |
| 3.4.1. Enerji Kaynaklarının Ekonomik Önemi..... | 18 |
| 3.4.2. Enerji Kaynağı Anlaşmaları..... | 18 |

| | |
|--|-----------|
| 3.4.3. Petrol ve Doğal Gaz Sektörüne Yapılan Yatırımlar..... | 22 |
| 3.4.4. Boru Hatlarının Ekonomik Önemi..... | 23 |
| 3.5. Sigortacılık ve Bankacılık Sistemi..... | 25 |
| 3.6. Sosyo-Ekonomik Kalkınmaya Yönelik Devlet Programı..... | 26 |
| 4. Dış Ticaret Yapısı..... | 27 |
| 4.1. Azerbaycan Dış Ticaretinin Görünümü..... | 27 |
| 4.1.1. Azerbaycan'ın İhracat yapısı..... | 29 |
| 4.1.2. Azerbaycan'ın İthalat yapısı..... | 32 |
| 4.2. Azerbaycan'ın İmzaladığı Serbest Ticaret Anlaşmaları..... | 36 |
| 4.3. Azerbaycan'ın Katıldığı Ekonomik ve Bölgesel İşbirliği Anlaşmaları..... | 37 |
| 4.3.1. Karadeniz ekonomik işbirliği teşkilatı ve Azerbaycan ilişkileri..... | 37 |
| 4.3.2. Ekonomik İşbirliği Organizasyonu ve Azerbaycan..... | 38 |
| 4.3.3. GUÖAM Ülkeleri ve Azerbaycan İlişkileri..... | 39 |
| 4.3.4. İslam Konferansı Teşkilatı ve Azerbaycan İlişkileri..... | 39 |
| 4.4. Azerbaycan'da Yabancı Sermaye Yatırımları..... | 40 |
| 4.5. Dış Ticarete Uygulanan Gümrük Vergileri..... | 44 |
| 4.6. Azerbaycan'ın Dış Borçları..... | 46 |

İKİNCİ BÖLÜM

GEÇİŞ SÜRECİNDE EKONOMİK REFORMLAR VE SONUÇLARI

| | |
|--|----|
| 5. Geçiş Ekonomilerinin Genel Tanımı ve Başlangıç Şartları..... | 47 |
| 5.1. Azerbaycan'da Reformlar Dönemi..... | 51 |
| 5.1.1. Para Reformu..... | 53 |
| 5.1.1.1. Enflasyon..... | 53 |
| 5.1.1.2. Döviz Kuru..... | 55 |
| 5.1.1.3. Para İkamesi..... | 56 |
| 5.2. Azerbaycan'da Özelleştirme Çalışmaları..... | 57 |
| 5.3. Ekonomik Reformların Değerlendirilmesi (2001 Yılı ve Sonrası)..... | 60 |
| 5.4. Azerbaycan Ekonomisi ve Hollanda Hastalığı..... | 61 |

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ULUSLARARASI KURULUŞLAR VE AZERBAJCAN EKONOMİSİNİN
DIŞA AÇILMASI

| | |
|--|----|
| 6. Azerbaycan'ın Uluslararası Ekonomik Örgütler ve Mali Kurumlarla İlişkileri ve Uygulanan İstikrar Politikaları..... | 64 |
| 6.1. Dünya Ticaret Örgütü ve Azerbaycan ilişkileri..... | 67 |
| 6.2. Dünya Bankası ve Azerbaycan ilişkileri..... | 71 |
| 6.3. Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Azerbaycan ilişkileri..... | 76 |
| 6.4. Azerbaycan ile Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (EBRD)İlişkileri | 82 |
| 6.5. Asya Kalkınma Bankası ve Azerbaycan ilişkileri | 83 |
| 7. Uluslararası Örgütler ve Mali Kuruluşlarının Uyguladıkları İstikrar Programlarının Sonuçları..... | 84 |
| | |
| SONUÇ..... | 91 |
| | |
| KAYNAKÇA..... | 95 |

TABLO LİSTESİ

- Tablo 1 :** Azerbaycan'ın istihdam düzeyi (1000 kişi)
- Tablo 2 :** Azerbaycan'da Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla (1995–2006)
- Tablo 3 :** Başlıca Tarım Ürünleri Üretimi (1000 Ton)
- Tablo 4 :** Seçilmiş Sanayi ürünleri üretimi cari fiyatlarla (Milyon. Manat)
- Tablo 5 :** Asrın Kontratı Projesi Hisse Dağılımı (%)
- Tablo 6 :** Doğal Gaz Üretimi
- Tablo 7 :** Azerbaycan'ın dış ticareti (1000 dolar)
- Tablo 8 :** Azerbaycan'da Toplam İhracatın Standart Uluslararası Ticaret Sınıflandırması Ürün Gruplarına Göre Dağılımı
- Tablo 9 :** Azerbaycan'ın İhracatında ilk 10 Ülke
- Tablo 10 :** Azerbaycan'da Toplam İthalatın Standart Uluslararası Ticaret Sınıflandırması Ürün Gruplarına Göre Dağılımı
- Tablo 11 :** Azerbaycan'ın İthalatında İlk 10 Ülke
- Tablo 12 :** Ekonomiye Yapılan Doğrudan Yatırımlar
- Tablo 13 :** Azerbaycan'da Mal Guruplarına Göre Uygulanan Gümrük Vergileri (2006–2007)
- Tablo 14 :** Azerbaycan'ın Dış Borçları 2002–2007
- Tablo 15 :** Geçiş Ekonomilerinde Reformların Başlangıç Yılları
- Tablo 16 :** 1995–2006 yılında Azerbaycan Ekonomisi ve Uluslararası Mali Kuruluşlar (Milyon Dolar)
- Tablo 17 :** Azerbaycan'ın Dünya Bankası ile İmzaladığı Başlıca Kredi Anlaşmaları (1994–2005)
- Tablo 18 :** Azerbaycan-IMF İlişkilerinde Kritik Krediler (1992-2001)
- Tablo 19 :** Avrupa İmar ve Kalkınma Bankasının (EBRD) Azerbaycan'da Uygulanan projelere ayırdığı krediler (1994–2004)
- Tablo 20 :** 2001–2004 Yılında Asya Kalkınma Bankasının Azerbaycan'a Ayırdığı Krediler.

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1 : Azerbaycan'ın Kalkınması İçin Ayrılmış Kredilerin Bankalar Üzere Dağılımı

Şekil 2 : Ayrılan Kredilerin Sektörlere Göre Dağılımı

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1 : Enflasyon Oranları

Grafik 2 : Yıllar İtibariyle Döviz Kuru

KISALTMALAR

| | |
|--------------|---|
| ABB | Azerbaycan Beynel Halk Bankası |
| AGİT | Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı |
| AIOC | Azerbaycan Uluslar arası Petrol Konsorsiyumu / Azerbaijan International Operating Company |
| AK | Avrupa Konseyi |
| AYKB | Avrupa Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası |
| BDB | Alman Özel Bankalar Birliği / Association of German Private Banks. |
| BDT | Bağımsız Devletler Topluluğu |
| BTC | Bakü-Tiflis-Ceyhan |
| BTE | Bakü-Tiflis-Erzurum |
| BM | Birleşmiş Milletler |
| DEK | Devlet Emlak Komitesi |
| EBRD | Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası / European Bank for Reconstruction and Development |
| ECO | Ekonomik İşbirliği Organizasyonu / Economic Cooperation Organization |
| ECU | European Currency Unit / Avrupa Para Birimi |
| EIT | Avrupa Teknik İşbirliği Programı / European Institute of Technology |
| GSMH | Gayri Safi Milli Hâsıla |
| GSYİH | Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla |
| GUÖAM | Gürcistan, Ukrayna, Özbekistan, Azerbaycan, Moldova Birliği |
| IBEC | Uluslararası Ekonomik İşbirliği Bankası / International Bank for Economic Cooperation |
| IFAD | Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu / International Fund for Agricultural Development |
| IDA | Uluslararası Kalkınma Ajansı / International Development Agency |
| IFC | Uluslararası Finans Birliği / International Finance Cooperation |
| IMF | Uluslararası Para Fonu / International Monetary Fund |
| IBRD | Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası / International bank for Reconstruction and Development |
| İKT | İslam Konferansı Teşkilatı |
| KDV | Katma Değer Vergisi |
| KEİT | Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı |

| | |
|--------------|---|
| MIGA | Çok Taraflı Yatırım Garanti Kurumu / Multilateral Investment Guarantee Agency |
| MDAÜ | Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri |
| SDR | Uluslararası Para Birimi ve Kredi Türü / Special Drawing Rights |
| SITC | Standart Uluslararası Ticaret Sınıflandırması / Standart International Trade Classification |
| SES | Su Elektrik İstasyonu |
| SSCB | Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği |
| SOCAR | Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi / State Oil Company of the Azerbaijan Republic |
| TÜFE | Tüketici Fiyat Endeksi |
| UMK | Uluslararası Mali Korporasyon |
| WTO | Dünya Ticaret Örgütü / World Trade Organization |

1. GİRİŞ

Günümüzde insanlık, küreselleşme sürecini yaşıyor. Oluşum paradigmalarının yer değiştirmesi, Alvin Toffler'in Üçüncü Dalgası'nın başlaması, bilimsel ve teknik gelişmelerin yükselişi ve nihayetinde Ulusal Devlet fonksiyonunun zayıflaması ve çok uluslu şirketlerin güçlenmesi, bütün bunlar çağdaş insanın, toplumun ve devlet geleneği olarak nitelenen siyasi yapının diğer parametrelerle birlikte temelden değişmesidir. Ülkelerin ekonomilerinin birbirinden farklılıklarının artması makro ve mikro düzeyde entegre proseslerinin transformasyonu ve gelişimi, gelişmiş ülkelerin kapalı ekonomiden açık ekonomiye geçmesi zamanın en önemli taleplerindedir.

SSCB dağıldıktan sonra üye ülkeler için belli bir pazarın itirilmesi, ekonomik ilişkilerin dezentegre olması, ekonominin yeniden yapılanması, iç savaşlar ve bütün bunlar SSCB üyesi ülkelerin içe kapalı ekonomiden dışa açık ekonomiye geçilmesine bir zemin yaratmıştır. Yeni kurulmuş bu cumhuriyetlerin dünya pazarına transfer olmaları ve önlerine çıkan problemleri kendilerinin çözebilmeleri kısa sürede mümkün değildir. Azerbaycan Cumhuriyetinin durumu da bu tanıma uzak düşmemektedir.

Azerbaycan'ın bağımsızlık sonrası oluşturmaya çalıştığı ekonomik sistem bir önceki süreci aratmayacak kadar ciddi sorunlar gündeme getirmiştir. Merkezi planlama üzerinde küçük müdahaleler ile sürdürülebilir bir ekonomik yapının ortaya çıkmayacağı anlaşılmıştır. Mevcut durumun ekonomik anlamda bir kargaşa ve istikrarsızlık üretmesi ve kısa dönemli tedbirler ile çözümün mümkün olmaması köklü bir ekonomik dönüşümü gerekli kılmıştır.

Yaşanan dönüşümün büyüklüğü ekonominin içerisinde bulunduğu durumu ortaya koymaktadır. Sorunların boyutları ister istemez uzun bir süreç yaşanacağına işaret etmektedir. Sosyalist ekonomiden liberal serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinde olan Azerbaycan, özellikle son 5 yılda attığı radikal adımlarla hızla gelişti. 1991–1995 yılları arasında Azerbaycan'ın ekonomisi %60 oranında küçülmesine karşın, 1995 yılından itibaren IMF ve Dünya Bankası'yla işbirliği çerçevesinde başlatılan ekonomide yeniden yapılanma ve özelleştirme programı sonuç vermiş, ekonomide küçülme yeniden yerini büyümeye bırakmıştır.

Hükümetin sıkı para politikası uygulaması, kamu harcamalarını kısarak denk bütçeye ağırlık vermesi, refah seviyesi henüz istenen seviyeye ulaşamamış çoğunluğu oluşturan halk kitlelerini olumsuz yönde etkilemektedir. Gaz, akaryakıt ve ekmeğe uygulanan sübvansiyonların kaldırılması, göçmenler, özürllüer ve şehit aileleri dışında elektrik, su, toplu taşıma araçları gibi alanlarda önceden verilmiş avantajların, indirimlerin kaldırılması, geçiş sürecinin sıkıntıya yol açan uygulamaları arasında sayılabilir. Minimum hayat standardı ile yönetimin maaş politikası arasındaki uçurum %90 gibi çoğunluğu ikinci iş yapmaya ve gayri-meşru yollara sevk etse de Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in ifadesiyle "Azeri halkı dözümlü" yani sabırlıdır. Olumsuzlukların yanında olumlu gelişmeleri de görmektedir.

1994'te %1600 olan enflasyonun 1998'de % 0'a düşürülmesi, ABD Doları'nın son iki yıldır Azeri Manat'ı karşısında değer kaybetmesi, suni de olsa ekonominin kötü yolda olmadığını gösteriyor. Ülkenin asıl zenginliği olan petrol kaynaklarının ekonomik refahın sağlanması yönünde harekete geçirilmesi için büyük çaba sarf edilmektedir. Halen ekonomideki fiziki varlıkların çok büyük bir kısmı yaklaşık %70'i ile bankacılık sektörünün %80'i devlet kontrolündeki kuruluşların elindedir. Küçük ve orta ölçekli işletmelerin büyük bölümü özelleştirilmesine rağmen büyük ölçekli kamu iktisadi kuruluşlarının özelleştirilmesiyle ilgili operasyon yavaş işlemektedir. Tarım, gıda işleme ve imalat sanayii gibi petrol dışı sektörlerde verim ve kalitenin artırılması elzemdir, ayrıca bu alanlara yabancı sermayenin çekilebilmesi için halen yetersiz olan hukuki altyapı geliştirilmelidir. Bu çalışmada Azerbaycan ekonomisinin yaşadığı bu süreç üç bölüm olarak gösterilmektedir.

Birinci bölümde SSCB'den ayrıldıktan sonra Azerbaycan Cumhuriyetinin genel olarak sosyo ekonomik yapısı aydınlatılmış ve önemli sektörlerindeki değişimler incelenmiştir. İthalat ve İhracattaki gelişmeler, Dış Ticaretin yapısı ve bölgesel ekonomik kurum ve teşkilatlarla ilişkisi, hakta bilgiler verilmiştir. Bu bölümde bağımsızlıktan sonra ekonomik gelişim içine giren bir Azerbaycan portresi çizilmiştir.

İkinci bölümde gelişme sürecine giren Azerbaycan Cumhuriyetinde uygulanan reformlar, ekonominin yeniden yapılanma süreci, sosyo ekonomik kalkınmaya yönelik devlet programları anlatılmış ve yorumlanmıştır.

Üçüncü bölümde Azerbaycan'ın Uluslararası Mali Kuruluşlarla ilişkisi, aldığı krediler, bu kuruluşların önerdiği reform programları, Azerbaycan'la ilgili gelecek planları ve Azerbaycan ekonomisindeki yeri ve dışı açılmada katkıları aydınlatılmıştır.

Bazen ok hedefe varmayabilir, niyet ise hedefini asla şaşırılmaz

J.J. Rousseau

BİRİNCİ BÖLÜM

AZERBAJYAN CUMHURİYETİ'NE GENEL BAKIŞ

2. Ülke Hakkında Genel Bilgiler

2.1. Tarihi ve Siyasi Yapısı

İlk Bağımsız Azerbaycan Devleti, Türk tarihi boyunca adı Demokratik Cumhuriyet olan ve Latin alfabesini ilk benimseyen Türk Devleti olması bakımından önem taşımaktadır. Azerbaycan 1922'de Kafkasya ötesi Sosyalist Federal Sovyet Cumhuriyeti'ne katılmış, 1936'dan sonra Azerbaycan SSC adını almıştır. Azerbaycan Sovyetler Birliği'ne katıldıktan sonra sürekli toprak kaybetmiştir. 1920 yılında 114.000 km² olan yüz ölçümü bugün 86.600 km²'ye düşmüştür. Stalin zamanında yapılan düzenlemelerle Ermenistan Azerbaycan, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti ve Türkiye arasına uzatılarak bir yandan Azerbaycan'la Nahçıvan'ın, bir yandan da Anadolu Türkleriyle, Azerbaycan Türklerinin ve Türkistan Türklerinin arasındaki irtibat kesilmeye çalışılmıştır.¹

Azerbaycan Parlamentosu, 31 Ağustos 1991'de, ülkenin bağımsızlığını ilan etmiştir. 18 Ekim 1991 tarihinde de Meclis Bağımsızlık kanununu kabul etmiştir. Ülke, 12 Kasım 1995 tarihine kadar 1991'de Azerbaycan Yüksek Sovyet'i tarafından kabul edilen, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Bağımsızlığının yeniden ihdas edilmesine dair kanunun verdiği yetkiyle idare edilmiştir.

Azerbaycan 12 Kasım 1995 tarihinde halkoyuna sunularak, %91,9 evet oyu ile kabul edilen yeni Anayasa ile idare edilmektedir. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin yönetim şekli Cumhuriyet olarak belirlenmiştir. Başkanlık Sistemi'nin hakim olduğu ülkede Cumhurbaşkanlığı ve Milletvekiliği seçimleri 5 yılda bir yenilenmektedir.

Azerbaycan Anayasa'sına göre, devlet egemenliğinin tek kaynağı halktır. Azerbaycan halkı bağımsız olarak kendi kaderini tayin etme ve yönetim şeklini

¹Mustafa Pamuk, **Kafkasya ve Azerbaycan'ın Dünü – Bugünü – Yarını**, Harp Akademileri Yayın Evi, Yeni Levent, İstanbul, 1995, s. 21.

belirleme hakkına sahiptir. Azerbaycan devleti demokratik, laik, üniter bir hukuk devletidir. Devlet egemenliği kuvvetler ayrılığı prensibine dayanmaktadır. Yasama yetkisini Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi, Yürütme yetkisini Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı, Yargı görevini ise Azerbaycan Mahkemeleri yerine getirmektedir.²

2.2. İdari ve Coğrafi Yapı

Azerbaycan Cumhuriyeti "Rayon" ve "Şehir" adı verilen idari bölgelere ayrılmıştır. Ülke 66 Rayon (bölge), 70 Şehir, 13 Şehir Rayonları ve Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nden oluşmaktadır. Bu rayon ve şehirlere bağlı 239 kasaba ve 1691 köy, 4272 bu köylere bağlı küçük kasabalar vardır. Baki ve Gence kendilerine bağlı Rayonları bulunması sebebiyle Büyükşehir olarak tanımlanmaktadır.³

Rayonların yürütme yetkileri cumhurbaşkanı tarafından atanan "İcra Hâkimleri" (Vali) tarafından kullanılmaktadır. 12 Aralık 1999 tarihinde, ilk yerel seçimler yapılmış ve İcra Hâkimiyeti sistemi ile birlikte belediye sisteminin de uygulamasına geçilmiştir.⁴

Azerbaycan Cumhuriyeti Kafkasların geçiş noktası üzerinde, Büyük Kafkaslar ile Küçük Kafkaslar arasında yer almaktadır. Bölgenin en önemli özelliği tarihi geçit ve ticaret yolları üzerinde bulunmasıdır. Yüzölçümü 86,6 bin km² olan ülkenin %11,5 ormanlar, %1,6 sular, %50 tarıma yararlı topraklar, %36,9 diğer topraklar oluşturuyor. Ülke 44° ve 52° doğu boylamları ile 38° ve 42° güney enlemleri arasında yer almaktadır. Azerbaycan Cumhuriyetinin resmi sınırları Kuzeyde Gürcistan (480 km) ve Rusya Federasyonu'na bağlı Dağistan Özerk Cumhuriyeti (390 km), Güneyde İran (765 km), Batıda Ermenistan (1007 km) ve Türkiye (15 km) ile Doğuda Hazar Denizi'yle (456 km) çevrelenmiştir.

²İnan Koçak, **Azerbaycan Ülke Raporu**, KOSGEB Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi, Başkanlığı, Pazar Araştırma ve İhracatı Geliştirme Enstitüsü, İstanbul, 2005,s.11–12

³Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi, **Azerbaycan'ın İstatistik Göstercileri**, Seda Yayın Evi,2007,s.7

⁴Esin Şen, Cengiz Karabayır, Alpaslan Emek, **Azerbaycan Yerinde Pazar Araştırması**, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüt Merkezi, Ankara, 2005,s.2

Hazar denizi (yüzölçümü 400000 km², derinlik 1025m.) dünyanın en büyük gölüdür. Hazar Denizi sularının her yıl yaklaşık, 25 cm. yükselmesi ekolojik bir sorundur. Önemli bir balıkçılık bölgesi olan Hazar Denizinin verimliliği bu sebeple tehlike altındadır. En yüksek dağ zirvesi Pazar Düzüdür.(4466 m.)⁵

2.3. Nüfus ve İşgücü

2007 yılı itibariyle ülke nüfusu 8.532.700'dür. Nüfusun %51,5'i şehirlerde, %48,5'i ise köylerde yaşamaktadır. Nüfusun %26,4'ünü 0–15 yaş grubu, %64,2'sini 16–62 yaş grubu, %9,4'ünü ise 62 yaşından yukarısı oluşturmaktadır. İyi eğitilmiş, vasıflı işgücüne sahip Azerbaycan nüfusunun %40'a yakın kısmı başkent Baki'de yaşamaktadır.

Tablo 1.
Azerbaycan'da istihdam düzeyi (1000 kişi)

| | 1995 | 2000 | 2001 | 2002 | 2003 | 2004 | 2005 | 2006 |
|----------------------|--------|--------|--------|--------|--------|--------|--------|--------|
| Aktif işgücü | 3641.3 | 3748.2 | 3763.4 | 3777.5 | 3801.4 | 3865.0 | 3906.5 | 4264.2 |
| Toplam | | | | | | | | |
| Erkek | 1991.3 | 1956.7 | 1966.8 | 1971.1 | 1985 | 2022.4 | 2044.6 | 2211.1 |
| Kadın | 1650.0 | 1791.5 | 1796.6 | 1806.4 | 1816.4 | 1842.6 | 1861.9 | 2053.1 |
| Çalışan Nüfus | 3613.0 | 3704.5 | 3715.0 | 3726.5 | 3747.0 | 3809.1 | 3850.2 | 3973.0 |
| Toplam | | | | | | | | |
| Erkek | 1979.9 | 1937.5 | 1945 | 1948 | 1959.7 | 1995.8 | 2017.4 | 2054.1 |
| Kadın | 1633.1 | 1767 | 1770 | 1778.5 | 1787.3 | 1813.3 | 1832.8 | 1918.9 |
| İşsiz sayısı | - | - | - | - | - | - | - | 291.2 |
| Erkek | - | - | - | - | - | - | - | 157 |
| Kadın | - | - | - | - | - | - | - | 134.2 |

Kaynak: Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi, **Azerbaycan'ın İstatistik Göstergileri**, Seda, Yayın Evi, Baki, 2007, s.87

Tablo 1'den görüldüğü gibi 2006 itibariyle resmi istatistiklere göre işgücünün % 6,8'i (291,2 bin kişi) işsizdir. Bunun % 3,7'sini erkekler (157 bin kişi) % 3,1'ni (134,2 bin kişi) kadınlar oluşturmaktadır. Ancak fiili işsizlik bu orandan çok daha yüksektir. İşgücü gelişmeleri açısından ekonomik reform sürecini değerlendirdiğimizde, 1996 yılından bugüne aktif işgücünün toplam nüfusa oranında bir artış gözlenmektedir. Toplam olarak 2006 yılında Azerbaycan devlet istatistik verilerine göre 173.886 yeni iş

⁵Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi, **Azerbaycan Regionları**, Seda Yayın Evi, Baki,2006,s.23–24

yerinin açılması gösterilen işsizlik oranının daha azalacağını bir göstergesidir. Azerbaycan cumhuriyetinde ortalama ölüm oranı devlet istatistik komitesinin verilerine göre 67,1 yaşdır. Bu kırsal kesimlerde yaşayan nüfusla büyük şehirlerde yaşayan nüfus arasında 70 yaşa kadar değişebilir.

2.4. Eğitim ve Sosyal Güvenlik

Azerbaycan Cumhuriyeti eğitim hizmetlerini 1993 yılında yürürlüğe konulmuş kanunla yürütmektedir. 1995 yılında kabul edilen Anayasanın 42/b maddesine göre, Azerbaycan'da zorunlu eğitim on bir yıldır. Azerbaycan'da 1992'den itibaren merkezi test sınavı ile yükseköğretime öğrenci yerleştirilmektedir. Yükseköğretim 4 yıldır. Azerbaycan'da aynı zamanda Peşe Mektepleri (Meslek Yüksek Okulları) tabir edilen 2 yıl öğretim veren okullar mevcuttur.⁶

Birleşmiş Milletler İnsani Gelişme Endeksi (HDI)*'istatistiklerine göre 2005 yılında Azerbaycan Cumhuriyetinde okuryazarlık oranı %98,8'dir.⁷

Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Sosyal Sigorta, Zorunlu Devlet Sigortası ve Gönüllü (isteğe bağlı) sigorta şekillerinden oluşmaktadır. Azerbaycan Cumhuriyeti'nde faaliyet gösteren veya yabancı ülkede Azerbaycan Cumhuriyeti'ne mahsus tüm idare, müessese ve teşkilatlarda bireysel çalışma sözleşmesi ile çalışan Azerbaycan Cumhuriyeti'nin vatandaşları ve vatandaşlığı olmayan şahıslar, devletlerarası anlaşmalara uygun olarak yabancılar, zorunlu devlet sosyal sigortasına tabidirler. Çalışanların sigorta priminin %27'si işveren, % 2'si çalışan tarafından ödenmektedir.⁸

2.5. Ulaşım ve İnşaat Sektörü

Azerbaycan, Gürcistan ya da Rusya üzerinden Karadeniz yolu ve İran üzerinden olmak üzere iki uluslararası yoldan Batı'ya açılmaktadır. Ülke, 2809 km'lik demiryolu ağına sahiptir. Demiryollarının büyük kısmının yeniden inşası

*HDI (Human Development Index) İnsani Gelişme Endeksi

⁶Esin Şen, Cengiz Karabayır, Alpaslan Emek, **Azerbaycan Yerinde Pazar Araştırması**, T.C.

Başbakanlık Dış Ticaret müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüt Merkezi, Ankara, 2005, s.8

⁷<http://hdr.undp.org/en/statistics> Birleşmiş Milletler İnsani Gelişme Entitüsü Resmi İnternet Sitesi, 04.04.2008

⁸www.ssp.gov.az Azerbaycan Devlet Sosyal Müdafie Fonunun Resmi İnternet Sitesi, 02.09.2007

gerekmektedir. 800 vagon dan, 350'sinin tamirata ihtiyacı vardır. Ancak, Azerbaycan'da bunun gerçekleştirilmesi mümkün olmadığından 20 milyon dolar'lık yabancı yatırım gerekmektedir. 24900 km. karayolları ağı oldukça bakımsız ve kötü durumdadır.

Deniz taşımacılığı özellikle Ermenistan geçişli demiryolu hatlarının Ermenistan'a uygulanan yaptırım nedeni ile kapatılması üzerine önem kazanmıştır. Deniz yolu ile Orta Asya ülkeleri, İran ve Rusya ile yolcu ve yük taşımacılığı yürütülmektedir. Baki, Nahçıvan ve Gence'de uluslararası havaalanları bulunmaktadır. Baki şehir merkezinde THY, Lufthansa ve British Airways'e ait ofisler bulunmaktadır. Ülkeden BDT ülkelerine, Frankfurt, İsrail, İran, İstanbul, Ankara, Londra ve Dubai'ye düzenli uçuşlar devam etmektedir.⁹

IMF'ye göre, inşaat sektörünün GSYİH'ya katkısı resmi istatistiklerde görüldüğünden fazladır. İnşaat faaliyetlerinin çok önemli bir kısmı kayıt dışı kalmaktadır. Petrol sektörüne yabancı yatırımların başladığı 1995 yılından itibaren inşaat işleri artış göstermiştir. Türk firmaları sektöre büyük ölçüde hakimdir. Kayıt dışı ekonomideki büyüme ve devlet tarafından finanse edilen inşaat faaliyetlerindeki azalma nedeniyle sektörde çalışan kişilerin sayısında düşüş gözlenmektedir. Azersanayeti, Azersutikinti, Azerenerjitekinti gibi uzmanlaşmış firmalar ve SOCAR, Hazar Denizcilik Şirketi, Azerbaycan Demiryolları Departmanı gibi kuruluşların inşaat firmaları en büyük inşaat teşebbüsleridir. Konut ve iş merkezi inşaatından sorumlu Türk firmaları da Azerbaycan pazarında oldukça aktif faaliyet göstermektedir.

Azerbaycan'da faaliyet göstermekte olan Türk firmaları içinde yaklaşık %20,1 ile inşaat firmaları en önemli paya sahiptir. Azerbaycan gündemini meşgul eden petrol boru hatları, konut yenileme ve konut inşası, savaştan zarar gören ve Azerbaycan'ın 1/5'ine karşılık gelen yörelerin yeniden inşası, altyapı yenileme, sanayi tesislerinin yenileme ve inşası, eğlence ve konaklama tesislerinin inşası gibi projeler Türk firmalarının pazara girmelerine neden olmuştur.

Boru hatları inşası, Azerbaycan sanayisi için modern tesislerin kurulması, yeniden yapılanma ve yenileme projeleri ve özellikle, turizm eğlence sektörü için

⁹Esin Şen, **Azerbaycan Cumhuriyeti Ülke Profili**, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, İhracatı Geliştirme Etüt Merkezi, 2005, s.8-9

oteller, restoranlar ve çeşitli tesisler inşası inşaat sektöründe önemli yatırım fırsatlarıdır. İnşaat projelerinin kaliteli inşaat malzemelerine olan talebi arttırması beklenmektedir. İç piyasa gerek kalite gerek miktar yönünden ihtiyacı karşılayacak durumda değildir. İnşaat sektöründe Türk girişimcilerinin ABD ve Batı Avrupa'nın güçlü firmaları ile rekabet etmeleri gerekmektedir.¹⁰

2.6. Telekomünikasyon ve Turizm Sektörü

Azerbaycan'ın telekomünikasyon altyapısı henüz yeterince gelişmemiş olsa da bu alanda büyük yatırımlar yapılmaktadır. Sadece 2005 yılında yapılan yatırımın toplam miktarı 500 milyon dolardır. Diğer yandan mevzuattan kaynaklanan bazı sıkıntıların sektörün istenen hızda gelişmesini engellemekte olduğunu da söylemek mümkündür. Azerbaycan'da 100 kişiye 12,8 sabit telefon hattı düşmektedir. Bu oran Baki'de 100 kişiye 28,9 hatta çıkarken, kırsal kesimlerde oran son derece düşüktür. Mobil telefon sistemleri ise sabit hatlara göre daha gelişmiş durumdadır. Azerbaycan'da GSM sistemi kullanılmakta olup, 2000 yılında 420 bin olan abone sayısı (100 kişiye 5,2 hat) 2005 yılı itibariyle 1.85 milyona (100 kişiye 22 hat) ulaşmış durumdadır. Bu alanda özelleştirmeler başlamışsa da devlet mevcut iki GSM şirketindeki stratejik payını devam ettirmiştir. Bu şirketlerden birisi Türk sermayeli Azercell, diğeri ise Bakcell'dir.¹¹

Azerbaycan'da turizm sektöründeki faaliyetler yıllar itibariyle gerilemeler göstermiştir. Bunda ülkenin içinde bulunduğu savaş durumu rol oynamaktadır. Ancak son yıllarda turizm sektöründe az da olsa bir hareketlilik yaşanmaktadır. Ülkede turizm faaliyetleri daha çok dinlenmeye yönelik olup Hazar Denizi kıyıları ile kaplıcaların bulunduğu yerleri içine almaktadır. Ayrıca Azerbaycan'ın yüksek rölyefinde bazı dağlık alanlar dağ ve av turizmi yönünden yüksek potansiyele sahip olup, yeni yatırımların yapılmasını beklemektedir.¹²

¹⁰a.g.e, s.8.

¹¹www.mincom.gov.az Azerbaycan Devlet Rabıta ve Enformasyon Teknolojileri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi 04.09.2007

¹²Rahman Seferov, Tapdığ Hesenov, **Azerbaycan'ın Turizm Potansiyeli ve Turizm Etkinliklerinin Değerlendirilmesi**, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı 20,İstanbul, 2006.s.262

Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi verilerine göre 1995 yılında ülkeyi 93 bin yabancı ülke vatandaşı ziyaret etmişken bu sayı 2005'te 1.66 milyona yükselmiştir. Azerbaycan devleti tarafından “2002–2005 yıllarında Azerbaycan’da Turizmin Kalkınması İle İlgili Devlet Programı” hazırlanmıştır. Devlet Programına göre ülkeye yabancı turistleri çekmek için yeni turistik tesislerin kurulması öngörülmektedir.¹³

3. Genel Ekonomik Durum

3.1. Ekonomik Durum

Azerbaycan ekonomisi devletin halen ciddi bir ağırlığa sahip olduğu, planlı ekonomiden Pazar ekonomisine geçiş sürecinde olan bir yapıya sahiptir. Ülkenin ekonomik açıdan en büyük zenginlikleri, sahip olduğu petrol ve doğalgaz yatakları ile tarıma elverişli topraklarıdır.

SSCB döneminde sistemli olarak Cumhuriyetler arasında bağımlılığı bir anlamda zorunlu kılan ekonomik yapının ani çöküşü, pazar ekonomisine geçişte, ekonomik, siyasi, hukuki bir alt yapının olmaması, teknolojinin eski olması, serbest piyasa modelinin bilinmemesi, Ermenilerin işgalçi tutumu sonucu topraklarının %20'sinin kaybedilmesi, 1,2 milyon kişinin kendi ülkesinde mülteci durumuna düşmesi ve benzeri nedenlerle üretim durma noktasına gelmiş, sonuç olarak da ekonomi üzerinde insiyatif tamamen kaybedilmiştir.

Ülkede siyasi istikrarın sağlanması ve Ermenilerle geçici ateşkese varılmasından sonra dikkatler ekonomi üzerinde yoğunlaşmaya başlamıştır. İşte bunun sonucu olarak 20 Eylül 1994 tarihinde “Asrın Anlaşması” olarak adlandırılan Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi ile dünyanın önde gelen petrol şirketleri arasında “Hazar Denizinin Azerbaycan’a ait Bölümünde Azeri, Çırağ, Güneşli Yataklarının Birlikte İşlenmesi ve Paylaşılması Hakkında” ilk Anlaşma imzalandı.¹⁴

¹³Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi, **Azerbaycan’ın İstatistik Göstergileri**, Seda Yayın Evi, 2007 s.277

¹⁴<http://www.musavirlikler.gov.tr> T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Resmi İnternet Sitesi 18.03.2008

Tablo 2.
Azərbaycan'da Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla (1995–2006)

| Yıllar | Toplam GSYİH (Milyon Manat) | Yıllık Artış Oranı* % | Sanayi (Milyon Manat) | % | Tarım (Milyon Manat) | % | İnşaat (Milyon Manat) | % | Taşımacılık (Milyon Manat) | % | Diğer Sektörler (Milyon Manat) | % |
|--------|------------------------------|-----------------------|-----------------------|------|----------------------|------|-----------------------|------|----------------------------|------|--------------------------------|------|
| 1995 | 2133.8 | - | 582 | 27.2 | 540.2 | 25.3 | 79.4 | 3.7 | 370.4 | 17.4 | 561.8 | 26.4 |
| 1996 | 2732.6 | 28.0 | 706.1 | 25.8 | 681.5 | 24.9 | 254.4 | 9.3 | 279.7 | 10.2 | 810.9 | 29.8 |
| 1997 | 3158.3 | 15.5 | 799.8 | 25.3 | 632 | 20 | 368.5 | 11.7 | 331.6 | 10.5 | 1026.4 | 32.5 |
| 1998 | 3440.6 | 8.9 | 756.8 | 21.9 | 618.3 | 18 | 445.9 | 13 | 412.7 | 12 | 1206.9 | 35.1 |
| 1999 | 3775.1 | 9.7 | 1065.5 | 28.2 | 687.9 | 18.2 | 410.7 | 10.9 | 404.5 | 10.7 | 1206.5 | 32 |
| 2000 | 4718.1 | 24.9 | 1699 | 36.1 | 751 | 15.9 | 308 | 6.5 | 567.1 | 12 | 1393 | 29.5 |
| 2001 | 5315.6 | 12.6 | 1999.6 | 37.6 | 780.3 | 14.7 | 310.7 | 5.8 | 538.9 | 10.1 | 1686.1 | 31.8 |
| 2002 | 6062.5 | 14.0 | 2270.1 | 37.4 | 834.8 | 13.8 | 528 | 8.7 | 597.1 | 9.8 | 1832.5 | 30.3 |
| 2003 | 7146.5 | 17.8 | 2666.9 | 37.2 | 876 | 12.3 | 802 | 11.2 | 713.8 | 10 | 2087.8 | 29.3 |
| 2004 | 8530.2 | 19.3 | 3268.6 | 38.3 | 923.5 | 10.8 | 1062.1 | 12.5 | 812.4 | 9.5 | 2463.6 | 28.9 |
| 2005 | 12522.5 | 46.8 | 6190.1 | 49.4 | 1072 | 8.6 | 1171.6 | 9.4 | 932.1 | 7.4 | 3156.7 | 25.2 |
| 2006 | 18037.1 | 43.7 | 10504.6 | 58.2 | 1170.9 | 6.5 | 1334.7 | 7.4 | 1323 | 7.3 | 3703.9 | 20.6 |

Kaynak : www.azstat.org Azərbaycan Devlet İstatistik Komitesi Resmi İnternet Sitesi. 14.04.2008

*GSYİH' daki veriler temel alınarak ekonominin artış oranı (A-B/B)olarak hesaplanmıştır.

Tablo 2’den görüldüğü gibi, GSYİH 1995 yılında 2.138.800.000 manat olarak gerçekleşirken, yapılan ekonomik reformlar ve dünya petrol fiyatlarında artmasıyla 2006 yılında GSYİH 18.037.100.000 manat olarak gerçekleşmiştir. Bu yılki büyüme oranı %43,7 olmuştur. Genel olarak GSYİH’deki bu artış diğer sektörleride etkilemiş özellikle, 1995 yılı sanayi sektörünün GSYİH’deki payı 582 milyon manat yani % 27,2 iken, 2006 yılında bu 10.504.600.000 manata yani %58,2 çıkmıştır.

Yaşanan bu on yıllık süreç içinde sanayi sektörünün GSYİH’deki payının artışını tablodan açıkça göre biliyoruz. Bu da Azerbaycan ekonomisinin belkemiğini oluşturan sanayi sektörünün ne kadar önemli olduğunu vurgulamaktadır. Bunun yanı sıra artış gösteren sektörler içerisinde inşaat sektörünü önemle vurgulamak gerekir.

Şöyle ki, 1995 yılında GSYİH’da 79.400.000 manat yani % 3,7 bir oranla yer alan inşaat sektörü 2006 yılında artış göstererek 1.334.700.000 manat yani %7,4 olarak gerçekleşmiştir.

Diğer sektörlerde dikkat ettiğimizde, Tarım sektörünün GSYİH’deki payında 10 yıllık bir süreçte hızlı bir düşüş yaşadığını tablodan açıkça göre biliyoruz. Şöyle ki, 1995 yılında GSYİH’da %25,3 bir paya sahip olan tarım sektörü 2006 yılında sadece %6,5’lik bir payla GSYİH ‘daki yerini almaktadır.

Taşımacılık sektöründe hızlı düşüş yaşayan sektörler içinde yer almaktadır. Şöyle ki, bu sektörün 2006 yılında GSYİH’deki payı %7,3 olarak gerçekleşmiştir. Diğer sektörlerin GSYİH’deki payı ise %20,6 olarak gerçekleşmiştir. Tablo’dan görüldüğü gibi sanayi ve inşaat sektörünün dışında bütün sektörlerde küçülme yaşandığını açıkça göre biliyoruz.

Diğer sektörlerin GSYİH’ daki payının artırılmasına yönelik çalışmalar hızla yürütülmektedir. Bunun için Azerbaycan Cumhuriyeti birçok Uluslararası Mali Kuruluşlar ve Bölgesel İşbirliği Teşkilatları ile sıkı işbirliği içindedir.

3.2. Tarım Sektörü

Bağımsızlıktan önce Sovyetler Birliği ekonomisinin genel ihtiyaçlarına uygun olarak biçimlendirilen Azerbaycan ekonomisi, bağımsızlıktan sonra kendi kendine yeterlilik prensibini esas alarak tarımsal üretimi yeniden yapılandırmayı amaçlamıştır. Bu da pamuk, üzüm için ayrılan alanların tahıl, meyve, sebze, patates, üretimi gibi ülkenin ihtiyaç duyduğu tarımsal ürün ekimine ayrılmasına yol açmıştır.¹⁵

Azerbaycan, iklim ve toprak yapısı bakımından tarıma son derece elverişli bir ülkedir. Bir sezonda 2 hatta 3 ürün almak mümkündür. Damızlık, tohumluk, fidan, fide, gübre, ilaç gibi girdilerin kullanılamaması, makine-donanım yetersizliği, kredi gibi temel sorunlar ile pazara ulaşmada yaşanan sıkıntıların aşılması halinde tarım kesiminde patlama yapabilecek durumdadır¹⁶

Azerbaycan arazisinin %11.5'i ormanlarla kaplıdır. Yönetim, ormanlardan sanayi ve başka amaçlarla kesimini yasaklamıştır. Koruma, bakım ve ağaçlandırma çalışmalarıyla ormanların geliştirilmesine çalışılmaktadır.

Ülkedeki ormanların, çoğunu yapraklarını döken ağaçlarla, çam ağaçları oluşturmaktadır. Azerbaycan florası ve bitki örtüsü de çok zengindir. Bilinen bitki sayısı 1400'den fazladır.

Azerbaycan'da Tarım faaliyetlerinin çoğu, Kura ve Aras nehirleri civarında yapılmaktadır. Ülke halkının beslenmesi için gerekli olan gıda maddelerinin üretimi yönünde çok elverişli doğal şartlara sahiptir. Mevcut toprakları ve iklim özellikleri, bugünün ve gelecekteki nüfusun gıda ihtiyacını sağlayabilecek potansiyele sahip olduğunu göstermektedir.

¹⁵Flora Şemilova, **Bağımsızlık Öncesi ve Sonrasında Azerbaycan Tarım Sektörünün Karşılaştırmalı Analizi**, Ankara, Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2001.s.65

¹⁶İnan Koçak, **Azerbaycan Ülke Raporu**, KOSGEB Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi, Başkanlığı, Pazar Araştırma ve İhracatı Geliştirme Enstitüsü, İstanbul, 2005,s.23

Tablo 3.
Başlıca Tarım Ürünleri Üretimi (1000 Ton)

| Ürün adı | 2000 | 2001 | 2002 | 2003 | 2004 | 2005 | 2006 |
|---------------------|--------|---------|--------|--------|--------|--------|--------|
| Tahıl | 1433.3 | 2.016,6 | 2084 | 1961.9 | 2052.1 | 2020.5 | 1984.9 |
| Patates | 468.4 | 605,8 | 692.7 | 768.1 | 929.2 | 1081.4 | 997.5 |
| Sebzeler | 768.7 | 916,4 | 967 | 1038.2 | 1068.1 | 1119.1 | 1180.4 |
| Pamuk | 84.3 | 83,6 | 76.6 | 96.4 | 131.2 | 191.6 | 125.9 |
| Tütün | 16.6 | 12,7 | 3 | 4.4 | 6.2 | 6.7 | 4.8 |
| Yeşil Çay Yaprağı | 1 | 1,4 | 1.4 | 0.9 | 1 | 0.7 | 0.45 |
| Üzüm | 72.5 | 68,1 | 60.2 | 61.9 | 53.6 | 74.8 | 89.7 |
| Yumurta milyon adet | 491.7 | 524,0 | 449 | 432.6 | 550.4 | 571.9 | 556.8 |
| Kirli yun | 10.4 | 11,2 | 11.5 | 11.8 | 11.9 | 12.7 | 13.1 |
| Süt | 1025.6 | 1.073,4 | 1114.4 | 1161.5 | 1206.4 | 1243.8 | 1291 |
| Et | 107.4 | 110.2 | 115..5 | 122.7 | 127.1 | 130.8 | 141.2 |
| Şeker Pancarı | 45.4 | 41,3 | 115.3 | 128.7 | 56.7 | 34.8 | 163.4 |

Kaynak: <http://www.azstat.org> Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesinin Resmi İnternet Sitesi, 20.02.2008

Hayvancılık ülke ihtiyacını karşılayacak şekilde gelişmiştir. Son yıllarda özellikle hayvancılık sektöründe 1995 yılına kadar yaşanan düşüş devletin ciddi bir hayvancılık politikası uygulaması ile yükselişe geçmiştir. Ülkede, 1995 yılında 1.681.700 baş olan büyükbaş hayvan oranı 2005 yılında 2.367.000 başa ve 1995'te 4.644.400 baş olan koyun sayısı 2005 yılında 7.648.200 başa, Büyük ve küçükbaş hayvanların çoğunluğu kültür ve melez ırklardan oluşmaktadır.

1995 yılında et üretimi 82.0 bin ton, süt üretimi 826,5 bin ton ve yumurta üretimi ise 455,8 milyon adet olmuştur. Halkın yıllık ortalama ihtiyacı ise ette 450.000 ton, sütte 2.322.000 ton ve yumurtada 1.544.000.000 adettir. 2005 yılı verilerine göre ise 149.300 ton et, 1.251.900 ton süt, 874.600.000 adet yumurta üretimi gerçekleşmiştir. Üretim ile ihtiyaç arasındaki fark ülkenin mali kaynaklarının elverişliliği nispetinde ithal edilmek suretiyle veya insani yardımlarla karşılanmaktadır.¹⁷

¹⁷Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi, **Azerbaycan Rakamlarda** Seda Yayın Evi, Bakı, 2006 s.88–89

800 kilometre uzunluğundaki Hazar Denizi kıyısıyla zengin akarsularında balıkçılık ve su ürünlerinin özel bir yeri vardır. Aras-Kura nehirlerinde ve bilhassa Kura Nehrinin Hazar Denizi deltasında balıkçılık ve su ürünleri sanayi çok gelişmiştir. Hazar Denizi'nde avlanan mersin balığının yumurtası dünyaca ünlüdür. Azerbaycan, dünya havyar üretiminin % 80'ini karşılamakta ve yeni pazarlar aramaktadır. Salyan şehrinde, mersin, yayın ve sazan balıkları konserve sanayii gelişmiştir.¹⁸

3.3. Sanayi Sektörü

Azerbaycan'daki sanayi sektörü sınıflandırılması aşağıdaki gibidir.

—Ağır Sanayi (Yakıt-enerji, metalurji, makina imalat, kimya, orman ürünleri, yapı malzemeleri)

—Hafif Sanayi (Dokumacılık, dikiş, deri-kürk, kundura vb.)

—Gıda Sanayi¹⁹

Azerbaycan'ın son derece zengin petrol kaynaklarına sahip olması neticesinde sanayinin temelini kimya, petrol-kimya, makine imalat sektörü oluşturmuştur. SSCB döneminde bu sektör, SSCB ihtiyaçlarının %70'ini karşılamaktaydı.²⁰

¹⁸T.C. Başbakanlık Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı, **Azerbaycan ülke raporu**, Ankara 2002, s.11

¹⁹<http://www.azstat.org> Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesinin Resmi İnternet Sitesi,20.04.2008

²⁰İnan Koçak, **Azerbaycan Ülke Raporu**, KOSGEB Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi, Başkanlığı, Pazar Araştırma ve İhracatı Geliştirme Enstitüsü, İstanbul, 2005,s.26

Tablo 4.
Seçilmiş Sanayi ürünleri üretimi (Cari Fiyatlarla Milyon Manat)

| | 2000 | | 2001 | | 2002 | | 2003 | | 2004 | | 2005 | | 2006 | |
|--|--------|------|--------|------|--------|------|--------|------|--------|------|--------|------|---------|------|
| Toplam sanayii | 3639.5 | 100 | 3769 | 100 | 4019.5 | 100 | 4982.1 | 100 | 5961.4 | 100 | 9290.5 | 100 | 14454.7 | 100 |
| Madencilik sanayii | 1625.8 | 53.5 | 1844.7 | 56.4 | 2002.4 | 55.6 | 2346.6 | 52.5 | 2958.3 | 50.7 | 5672.6 | 55.2 | 10132.1 | 63.4 |
| İmalat sanayii | 1552.5 | 31.3 | 1543.6 | 18.3 | 1664 | 29.9 | 2220 | 31.5 | 2543.3 | 34.2 | 3074.2 | 32.8 | 3729.2 | 26.8 |
| İçki ve tütün dahil gıda sanayii | 698.9 | 3.2 | 776.5 | 3.7 | 801.4 | 3.5 | 1022.6 | 3.5 | 1057.4 | 3.3 | 1197.6 | 2.7 | 1301.8 | 2.2 |
| Dokuma ve dikiş sanayii | 32.7 | 1.1 | 29 | 0.9 | 28 | 1 | 33 | 1 | 29.6 | 1 | 51.1 | 1.2 | 65 | 0.8 |
| Deri sanayii | 2.7 | 0.1 | 3 | 0 | 5.7 | 0.1 | 3.2 | 0.1 | 4.7 | 0.1 | 4.5 | 0 | 7.3 | 0 |
| Odun ve ağaç imalı sanayii | 1.9 | 0.1 | 2 | 0.1 | 2.8 | 0.1 | 1.9 | 0.1 | 4.6 | 0.1 | 9.6 | 0 | 6.8 | 0 |
| Kağıt karton üretimi sanayii | 6 | 0.2 | 9.1 | 0.2 | 13.3 | 0.2 | 19.8 | 0.2 | 21 | 0.2 | 26.2 | 0.1 | 27 | 0.1 |
| Petrol ürünleri sanayii | 560.9 | 18.4 | 467.5 | 13.8 | 471.4 | 13.4 | 634.3 | 13.2 | 709.7 | 13.7 | 836.8 | 12 | 1226.1 | 9.8 |
| Kimya sanayi | 102.2 | 3.4 | 108.3 | 2.9 | 114.4 | 3.9 | 137.6 | 3.9 | 180.2 | 4.7 | 199 | 3.7 | 231.1 | 3.4 |
| Plastik üretimi sanayii | 3.1 | 0.1 | 5.5 | 0.1 | 8.4 | 0.1 | 12 | 0.1 | 19.8 | 0.1 | 23.5 | 0.1 | 23.3 | 0 |
| Mineral ürünleri sanayii | 23.1 | 0.8 | 33.2 | 1.4 | 47.1 | 1.9 | 67.7 | 2.1 | 106.2 | 3 | 135.4 | 3 | 158.8 | 2.4 |
| Metaller sanayii | 11.6 | 0.4 | 24.7 | 0.5 | 45.9 | 0.7 | 150.4 | 1.8 | 245.8 | 3.1 | 328.2 | 3.2 | 394.2 | 2.8 |
| Otomotiv sanayii | 34 | 1.1 | 31.7 | 1.2 | 42.7 | 0.8 | 40 | 0.9 | 46 | 0.6 | 36.6 | 0.4 | 51.8 | 0.5 |
| Elektronik sanayii | 10.8 | 0.3 | 9.7 | 0.4 | 7.6 | 0.3 | 10 | 0.5 | 13.6 | 0.4 | 25.9 | 0.3 | 33.9 | 0.3 |
| Taşımacılık sanayii | 57.7 | 1.9 | 37.9 | 1.9 | 68.7 | 3.3 | 78.8 | 3.7 | 83.7 | 3.5 | 165.2 | 5.6 | 169.8 | 4 |
| İmalat sanayinin diğer alanları | 6.9 | 0.2 | 5.5 | 1.4 | 6.6 | 0.6 | 8.7 | 0.4 | 21 | 0.4 | 34.6 | 0.5 | 32.3 | 0.5 |
| Elektrik enerjisi, ve gaz sanayii | 461.2 | 15.2 | 380.7 | 15.1 | 353.1 | 14.5 | 415.5 | 16 | 459.8 | 15.1 | 543.7 | 12 | 593.4 | 9.8 |

Kaynak : <http://www.azstat.org> Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesinin Resmi İnternet Sitesi,20.04.2008

Bağımsızlıktan sonra, petrole bağlı endüstrilerden metal işleme, bilgisayar, kimya sektörlerine kayma başlamıştır. Azerbaycan, dünyada enerji bakımından en zengin ülkeler arasında yer almasına rağmen enerji sıkıntısı çekmekte, üretimde yeterince artış sağlanamadığından bu ihtiyacını karşılamakta zorlanmaktadır.

Tablo 5'den görüldüğü gibi 2006 yılında toplam sanayii içinde maden sanayii, 10.132.100.000 manat yani %63,4, imalat sanayii 3.729.200.000 manat yani %26,8, petrol ürünleri sanayi 1.226.100.000 manat yani %9,8'lik bir oranla yer almaktadır. Buda Azerbaycan sanayi sektöründe ağır sanayinin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

İçki-tütün ve gıda sanayi, Azerbaycan sanayi üretiminin %2,2'sini oluşturmaktadır. Sanayinin girdileri yurt içi üretimden karşılanmakta, yalnız tahıl ve şeker gibi maddeler ithal edilmektedir. Dokuma, giyim ve deri sanayi toplam sanayi üretiminde %0,8'lik bir paya sahip olup bu sanayi kolu, büyük, orta ve küçük işletmelerden oluşmaktadır.

Kimya ve petro-kimya sanayinin toplam sanayi içindeki payı %3,4 olup en büyük merkezleri Bakü ve Sumgayit'tadır. Kimya sanayi, petro-kimya sanayi, gübre sanayi, tarımsal savaş araçları, sentetik reçine, lif ve plastik madde, boya, vernik, ilaç, sabun, lastik sanayi, gibi alt gruplara ayrılmıştır.

3.4. Enerji sektörü

Enerji sektörü, Azerbaycan ekonomisinin belkemiğini oluşturmaktadır. British Petroleum firmasının verilerine göre Azerbaycan'ın kanıtlanmış petrol rezervleri 7 milyar varildir ve bu tüm dünyadaki rezervlerin % 0,7'sine denk gelmektedir. Azerbaycan Devlet Petrol şirketi SOCAR'in kanıtlanmamış rezervlerin de dahil edildiği hesaplamalara göre ülkenin petrol rezervleri 17,5 milyar varil seviyesindedir. Doğalgaz rezervleri ise 1.37 trilyon metreküp ile tüm dünyadaki rezervlerin % 0,8'ine karşılık gelmektedir.²¹

²¹DEİK (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu) Türk Azerbaycan İş Konseyi, **Azerbaycan Ülke Raporu**, İstanbul, 2006, s.8

3.4.1. Enerji Kaynaklarının Ekonomik Önemi

Azerbaycan enerji kaynaklarının keşif ve üretimi amacıyla, 1994 yılından itibaren yaptığı anlaşmalarla, tarihi bir fırsatı hem siyasi bağımsızlık ve istikrar hem de ekonomik dönüşüm, kalkınma ve bağımsızlık açısından yakalama imkânına sahip olmuştur. Azerbaycan'ın en önemli zenginliği, üretimi diğer kaynaklara göre birinci sırada yer alan petrol ve doğal gazdır. Azerbaycan'da petrol, Hazar Denizi'nde, Hazar Denizi'ne uzanan Abşeron yarımadasında, Kura nehri kıyılarında, Qobustan bölgesinde ve Gence yakınlarında bulunmaktadır. Ticari üretimine başladığı 140 yılı aşkın süredir anahtar bir rol oynayan petrol, günümüzde de ülkenin temel döviz kaynağı ve ihraç kapasitesinin dayandığı önemli kaynak durumundadır.

Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi (State Oil Company of The Azerbaijan Republic - SOCAR) tarafından yapılan açıklamaya göre Hazar'ın Azerbaycan'a ait kısmında yer alan yataklarda 80 milyar ton petrol olduğu tahmin edilmektedir. Bu verilere göre Azerbaycan petrol rezervleri dünya petrol rezervlerinin yaklaşık % 0,7'sini oluşturmaktadır. Öte yandan Azerbaycan'ın faaliyette olan yataklarında 200 milyar m³ doğal gaz rezervi vardır. Dünyanın önemli kondensat yatağı olan "Şah Deniz" yatağının doğal gaz rezervinin bir trilyon m³ olduğu tespit edilmiştir.

Yapılan hesaplamalara göre risk faktörü de dikkate alınarak Azerbaycan'da toplam gaz rezervlerinin 10,7 trilyon m³ olduğu tahmin edilmektedir. Bu rezervleri ile Azerbaycan, gelecek 10–15 yıl içerisinde petrolün yanı sıra dünyanın doğal gaz ihraç eden ülkeleri arasında da yer alacaktır. Azerbaycan Enerji Bakanlığı'nın açıklamasına göre ise, Azerbaycan'ın yapılan anlaşmaları kapsayan bölgelerinde 4–6 milyar ton petrol rezervi ve 4–5 trilyon metreküp doğal gaz rezervi bulunmaktadır.²²

3.4.2 Enerji Kaynağı Anlaşmaları

Yeraltı kaynakları bakımından çok zengin olan Azerbaycan'ın en büyük yeraltı zenginliği yakıt madenler grubuna giren petroldür. Petrol üretimi diğer yeraltı zenginliklerine göre birinci sırada olup, ülkenin %70'i petrol ve doğal gaz yönünden

²²Osman Nuri, Aras, **Azerbaycan'ın Ekonomik Yapısı ve Enerji Kaynaklarının Ekonomik Önemi**, 2023 Strateji Dergisi, Sayı, 39, İstanbul, 2004, s.76-79

yüksek potansiyele sahip bulunmaktadır. Günümüzde Azerbaycan'da 70'ten fazla petrol yatağı işletilmekte olup, bunların %50'si karada, diğerleri Hazar Denizi'ndedir. Ayrıca üretime başlanıldığı yıllardan itibaren petrol rezervlerinin %40'tan biraz fazlası (karadaki rezervin %50'si denizdeki rezervin ise %25'i) tüketilmiştir.²³

Hazar havzasının 200 milyar varil düzeyinde petrol rezervine sahip olduğu tahmin edilmektedir. Bu miktar, dünya potansiyel petrol rezervinin %10'una denk gelmektedir. Petrolün %77'sinin Hazar Denizinden sağlandığı ve diğer kıyı ülkeleriyle (Rusya, Kazakistan, Türkmenistan, İran) birlikte, bu denizin statüsünün orta hat yöntemiyle paylaşma prensibine göre çözüleceği (Azerbaycan, Rusya, Kazakistan ve Türkmenistan şu anda bunu kabul ediyorlar) dikkate alındığında, en zengin enerji rezervinin bulunduğu alanın Azerbaycan'ın su sahasına ait bulunması dolayısıyla ülkenin stratejik konumunun önemi artmaktadır. Bu nedenle petrol ve doğal gaz sektörleri Azerbaycan ekonomisinin lokomotif sektörleridir.

Ekonomisi büyük ölçüde petrole dayalı olan ülkede, bu sektörün GSMH'daki payı her yıl ortalama olarak %22–24 civarındadır. Ayrıca 100 bin m²'lik bir alanda hidrokarbon yataklarının bulunduğu, 70 bin m²'lik alanın 20 bin m²'sinin gaz ve petrolü birlikte ihtiva ettiği, 379 bin m²'lik su alanında ise antiklin tabakalarının bulunduğu bilinmektedir.

Hazar Denizi'nin Azerbaycan'a ait olan 78.800 km²'lik alanında 60 ila 200 metre derinliklerde toplam 8 milyar varil petrol ve 4–8 milyar tonluk hidrokarbon rezervi bulunmaktadır. Enerji kaynakları açısından zengin olmakla birlikte, Azerbaycan için enerjinin uluslararası pazarlara nakli sorunu da önem arz etmektedir. SSCB döneminden kalan Novorossiysk boru hattının Rusya'dan (özellikle istikrarsız Kuzey Kafkasya'dan) geçmesi Azerbaycan'ı alternatif hat arayışına itmiştir. Bu seçimin ekonomik olduğu kadar, politik içeriğinin de bulunmasından dolayı özel zorlukları mevcuttur.

Batısında Ermenistan, kuzeyinde Rusya, güneyinde İran'ın bulunduğu Azerbaycan, güvenli güzergâh olarak kuzeybatısındaki Gürcistan ve güneybatısındaki

²³Rahman Seferov, **Azerbaycan'da Petrol Üretiminin Tarihsel Süreç İçerisindeki Değişimi**, Türkiyat Araştırmaları Dergisi Sayı,18.İstanbul,2005 s.287

Türkiye alanını tercih etmiş ve Batı'nın dev petrol şirketlerine bu seçimi benimsetmeye çalışmıştır. Ayrıca petrol üretimi ve naklinin hukuki zeminini oluşturmak amacıyla çok sayıda anlaşma yapmıştır. Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti dünyanın 14 ülkesinden 30 büyük petrol şirketi ile 19 adet petrol anlaşması imzalamıştır. Bu çerçevede yapılacak toplam yatırım tutarı yaklaşık 60,9 milyar ABD doları, toplam rezerv ise 1,6 milyar ton petrol, 1,3 trilyon m³ doğal gazdır. Her yıl ortalama 50–60 milyon ton petrol, 14–15 milyar m³ doğal gaz üretilecektir. Birinci petrol anlaşması, Azerbaycan'ın Hazar Denizinde bulunan Azeri, Çirak ve Güneşli yataklarını kapsamakta olup, 20 Eylül 1994 tarihinde imzalanmıştır. "Asrın Kontratı" olarak adlandırılan proje 12 Aralık 1994 tarihinde Azerbaycan Milli Meclisi tarafından onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Projeyi yürütmek için 21.11.1994 tarihinde ortak bir Konsorsiyum (AIOC-Azerbaijan International Operating Company) kurulmuştur. Projenin anlaşma süresi 30 yıl, üretilebilir toplam petrol rezervi 4,2 milyar varil, gaz rezervi ise 70 milyar m³ ve projenin toplam yatırım maliyeti 11,5 milyar dolardır. Projenin hisse dağılımı aşağıdaki gibidir.²⁴

Tablo 5.
Asrın Kontratı Projesi Hisse Dağılımı (%)

| ŞİRKET | ÜLKE | Hisse (%) |
|------------------------|-----------------|-----------|
| BP AMOCO RLC | İNGİLTERE | 34.1360 |
| UNOCAL | ABD | 10.0489 |
| LUKOIL | RUSYA | 10.0000 |
| SOCAR | AZERBAYCAN | 10.0000 |
| STAT OIL | NORVEÇ | 8.5633 |
| EXXON | ABD | 8.0006 |
| TPAO | TÜRKİYE | 6.7500 |
| PENNZOİL | ABD | 4.8175 |
| İTOCHU | JAPONYA | 3.9205 |
| SELTA NİMİR KHAZAR LTD | SUUDİ ARABİSTAN | 1.6800 |

Kaynak: Azerbaycan Ülke Raporu, TİKA Yayını No:32, Ankara, 1996, s.18.aktaran Fuat Hüseyinov, Azerbaycan'ın Jeopolitik Konumu, Enerji Kaynakları ve Dış Ekonomik İlişkiler Sistemi, Baki,2007

²⁴Fuat Hüseyinov, Azerbaycan'ın Jeopolitik Konumu, Enerji Kaynakları ve Dış Ekonomik İlişkiler Sistemi, Baki,2007
www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/azerbeycan.doc 01.02.2008

Ülke ekonomisinin gelişmesinde önemli bir unsur olmanın yanı sıra dış politikada da önemli bir araç olan enerji kaynaklarına ilişkin imzalanan anlaşma ile Azerbaycan, dünya ekonomisine aktif bir şekilde uyum sağlamaya da ilk adım atmış oldu. Azerbaycan'ın petrol rezervlerinin işletilmesine ilişkin en son anlaşma ise, SOCAR ile Çin'in Devlet Şirketi "Sinopec"e bağlı olan "Sheng Lee" şirketi arasında "Pir saat" petrol yatağına ilişkin olarak 5 Haziran 2003'de Baki'de imzalandı. Petrol projelerinin gerçekleştirilmesinde ise, 70'den fazlası yerli olmak üzere, 400 civarında şirket yer almaktadır. Şirketlerin faaliyetleri inşaattan çevreyle ilgili hizmetlere kadar uzanmaktadır. Yerli ve yabancı şirketler arasındaki işbirliği, modern teknoloji, donanım ve yönetim tekniklerinin sektöre kazandırılmasına imkân yaratarak piyasa ekonomisine dönük yapılanmada büyük rol oynamaktadır.

Yapılan anlaşmalar aracılığı ile Azerbaycan evrensel işgücü ve hammadde piyasalarına girebilme ve izlenecek gerekli politikalarla ülkenin kalkınması için gelir kaynağı olarak hammadde alanındaki üstünlüğünden başarıyla yararlanabilme imkanını elde etmiştir. Petrol ve doğal gaz üretimindeki artışın istihdamı teşvik etmesi sonucu, yeni altyapı yatırımları da gerçekleştirilmiş olacaktır. Yapılan petrol ve doğal gaz anlaşmaları yerel işgücünün istihdamının gittikçe artmasını sağlayacak şekilde imzalanmıştır.

Bu durum, yerel nüfus için yeni iş yerlerinin açılmasıyla istihdam düzeyini daha da yükseltecektir. Sadece hammaddenin geliri değil, yerli üreticilerin mal ve hizmetlerine büyük hacimli siparişlerin temin edilmesi ve çok sayıda iş yerinin açılmasını da kapsamasına karşın, faaliyette olan petrol anlaşmaları için zorunlu teçhizat ve hizmetler genel itibari ile dışarıdan getirilmekte, yerli üreticilerin ürün ve hizmetlerine siparişlerin pay oranı çok düşük kalmaktadır.²⁵

Üretimine başlandığı tarihten itibaren Azerbaycan'da en fazla doğal gaz üretimi 7 milyar m³ ile 1981 yılında gerçekleştirilmiştir. Ancak 1990'dan itibaren, 1999 yılı hariç, düşüş göstermiştir. Üretimin azalmasının başlıca nedenleri arasında, teknik altyapının eski ve yetersiz olması ile az sayıda yeni gaz kuyusunun açılmış olmasıdır.

²⁵<http://www.socar.gov.az> Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi Resmi İnternet Sitesi, 05.09.2007

Üretimin azalması daha çok denizdeki kuyularda gözlenmektedir. Ülkede gazın talebi karşılayamadığı bir ortamda, gerekli donanım yetersizliği nedeniyle, petrol ile birlikte çıkan önemli miktardaki gaz yakılmaktadır. Öte yandan gazın naklinde de ciddi kayıplar yaşanmaktadır.

Tablo 6.
Doğal Gaz Üretimi

| Yıllar | 2000 | 2001 | 2002 | 2003 | 2004 | 2005 | 2006 |
|-----------------------|------|------|------|------|------|------|------|
| Milyon m ³ | 5642 | 5535 | 5144 | 5128 | 4995 | 5732 | 6649 |

Kaynak: <http://www.azstat.org> Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesinin Resmi İnternet Sitesi, 05.09.2007

Yaklaşık %96'sının Hazar'dan elde edildiği doğal gaz üretimi, şimdilik ülke iç talebinin ancak %40'ını karşılayabilmektedir. Üretimin 5–6 milyar metreküpe kadar gerilemesi sonucu, Azerbaycan önceden Ermenistan ve Gürcistan'a gaz ihraç ederken, 1990'dan itibaren Türkmenistan ve İran'dan ithal etmeye başlamıştır. 1995'te bu ülkelerden doğal gaz ithalatını durduran Azerbaycan, 2000 yılından itibaren ise Rusya'dan ithal etmektedir. 2002 yılında ithal edilen doğal gaz ile birlikte kullanılan toplam doğal gaz miktarı 11–12 milyon m³ olmuştur. Ancak yine de toplam talep karşılanamamaktadır. Azerbaycan Yatırım Promosyon ve Danışmanlık Kurumu'nun yayınlarında ülkenin kanıtlanmış yaklaşık 30 trilyon m³ doğal gaz rezervine sahip olduğu belirtilmektedir. Azerbaycan'ın yıllık doğal gaz üretimi 6 milyar m³'tür. Yıllık toplam doğal gaz gereksinimi ise 12 milyar m³'tür. Doğal gaz açığı Rusya ve diğer Orta Asya Türk cumhuriyetlerinden temin edilmektedir.²⁶

3.4.3. Petrol ve Doğal Gaz Sektörüne Yapılan Yatırımlar

Yabancı sermayenin ülkeye girişini sağlamak amacıyla 1994–97 yıllarında yapılan hukuki ve idari düzenlemeler sonucunda yabancı sermayenin reel olarak girişinin başladığı görülmektedir. 1994–2002 yıllarında % 80'i yabancı olmak üzere toplam 13 milyar dolar yatırım yapılmıştır. Bu yıllar arasında petrol sanayisine yapılan toplam yatırım miktarının ise 5 milyar dolara ulaştığı görülmektedir. Dolayısıyla

²⁶ <http://www.azstat.org> Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesinin Resmi İnternet Sitesi, 06.09.2007

yabancı sermaye daha çok zengin petrol ve doğal gaz kaynaklarına yönelmiştir. Enerji kaynakları ve bunlara bağlı olarak ülkeye giren yabancı sermayenin, 1990'lı yılların ortalarından itibaren ekonominin iyileşmesinde hayati bir rol oynaması ile Azerbaycan ekonomisi, eski Sovyet Cumhuriyetleri içinde en hızlı büyüyen ekonomilerden biri haline gelmiştir. Ancak, ekonomideki büyüme petrol sektöründen ve petrol sektörüne bağlı inşaat faaliyetlerinden, ulaşım sektörlerinden ve az miktarda tarım sektöründen kaynaklanmaktadır. Ekonominin geri kalan kısmında ise genel bir durgunluk hakimdir. Özellikle de gıda ve tekstil sektöründe yatırım hacmi istenilen düzeye çıkarılamamıştır.²⁷

3.4.4. Boru Hatlarının Ekonomik Önemi

Hem ekonomik hem de stratejik önemi nedeniyle, petrolün dünya piyasalarına ihraç yolunun belirlenmesi konusunda, petrol üretim anlaşmalarına katılma mücadelesinden daha büyük bir mücadele verilmiştir. Azerbaycan petrolerinin dünya gündemine girdiği günlerde, petrolün taşınması için 7–8 güzergâhın gündeme gelmesine karşın Azerbaycan petrolerini çıkarmak amacıyla kurulan Azerbaycan Uluslararası Petrol Konsorsiyumu (AIOC)'un hazırladığı raporla güzergâh sayısı Baki-Novorossiysk, Baki-Supsa ve Baki-Tiflis-Ceyhan olarak 3'e indirildi.

Erken üretim petrolünün ihracında Baki-Novorossiysk ve Baki-Supsa hatlarında karar kılınırken, petrol üretiminin birkaç yıl içerisinde artması durumunda söz konusu iki hat yetersiz kalacağından, batı piyasalarına ihraç için temel ihraç boru hattı olarak BTC kabul edilmiştir. 18 Eylül 2002'de Azerbaycan, Türkiye ve Gürcistan cumhurbaşkanlarının iştiraki ile temeli atılan BTC temel ihraç boru hattından önce yılda 25 milyon ton, 2008 yılından itibaren ise Ceyhan limanına her yıl yaklaşık 50 milyon ton (günde 1 milyon varil) petrol nakledilecektir.

Hazar'ın kıyısından dünyaya uzanan bir köprü olan BTC petrol boru hattı, başta Azerbaycan olmak üzere, Kafkasya ve Orta Asya'da yer alan ülkeler bakımından çok büyük stratejik ve ekonomik öneme sahiptir. Zira Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler

²⁷Nizami Süleymanov, **Azerbaycan'ın İktisadi Tarihi**, Baki, 2001, s. 232. aktaran Osman Nuri Aras, **Azerbaycan'ın Ekonomik Yapısı ve Enerji Kaynaklarının Ekonomik Önemi**, 2023 Strateji Dergisi, Sayı, 39, İstanbul, 2004, s.76–79

Birliği (SSCB) döneminde zengin enerji kaynaklarını işleme, kullanma ve pazarlama ayrıca ürün fiyatını belirleme açısından Sovyetlerin merkezi yönetiminin emri altında olan bölge ülkeleri, SSCB'nin dağılmasının ardından, söz konusu doğal kaynaklarını Rusya dışında alternatif bir yolla dünya piyasalarına ulaştırma ve taşıma güzergahında yer alma imkanına ulaşmışlardır. Rusya dışında boru hatlarına sahip olunması ile hem ekonomik bağımsızlık açısından en temel adım atılmış olurken, aynı zamanda elde edilecek gelir de önemli oranda artacaktır. BTC'nin faaliyete başlaması ile bölgede yaşanacak denge değişikliği, Hazar'ın hukuki, çevreyle ilgili ve güvenlik sorunlarının çözümü ile ilgili görüşmelerin hızlanmasını da sağlayacaktır. Baki-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattının faaliyete başlamasının ardından Azerbaycan ekonomisine dahil olacak gelirler artacaktır. Gelirlerdeki artış, Azerbaycan hükümetinin sosyal ve ekonomik meselelerinin çözümü için kaynak yaratmış olacaktır.

BTC'nin faaliyete başlaması ile Azerbaycan'da kişi başına milli geliri yılda yaklaşık %20 artış kaydetmeye başlayacaktır. Dünya piyasalarında bir varil petrolün fiyatının 45 dolar olduğu düşünöldüğünde, 2029 yılında Azerbaycan Devlet Petrol Fonu'nda 153 milyar dolar gelir toplanacaktır. Petrolün varil fiyatının, 60 dolar civarında olması durumunda ise Fon'da toplanacak gelir yaklaşık 200 milyar dolar olacaktır.

Asrın Anlaşması'nda ilk olarak yer alan şirketlerden biri olan Unocal, Azeri-Çırak-Güneşli projelerinde %10,3, Baki-Tiflis-Ceyhan boru hattında %8,9 paya sahiptir. Chevron Texaco ise Kazakistan'daki büyük Tengiz yatağının üretimi ile ilgili projede esas iştirakçilerdendir. Söz konusu yatakta üretim yakın zamanda yılda 50 milyon tonu aşacaktır. Unocal'ı alması ile Baki-Tiflis-Ceyhan'da da pay sahibi olacak Chevron Texaco'nun Kazakistan'da ürettiği petrolü daha ekonomik şartlarda BTC hattına ulaştırma imkânı dolayısıyla daha karlı şekilde dünya piyasalarına pazarlama imkânı bulacaktır. Zira bir ton petrolün BTC ile taşınma maliyeti 24 dolar iken aynı miktar petrolün Rusya'nın Hazar Konsorsiyumu boru hattı ile taşınma maliyeti 29 dolardır.

BTC'nin Aktau-Baki-Tibilisi-Ceyhan boru hattına dönüşmesinin 2009 yılında Realleşeceği beklenmektedir. BTC boru hattı, Hazar denizinin Azerbaycan sektöründe yerleşen Şah deniz, yatağındaki doğal gazın pazarlanması amacıyla yapımının bir

sonraki yıl bitmesi planlanan Baki-Tiflis-Erzurum (BTE) doğal gaz boru hattında karar kılınması açısından da etken olmuştur. Şah deniz doğal gazının dünya piyasalarına ihracının gerçekleşmesi de Azerbaycan'ın kalkınmasına ivme kazandırmada çok önemli rol oynayacaktır. Nihayet Türkmenistan gazının da Hazar'a dönecek borularla BTE kanalıyla pazarlanmasının gerçekleşmesi halinde bölge ülkelerinin ekonomik imkânları ve stratejik önemleri daha da artmış olacaktır. Netice itibariyle BTC başta olmak üzere BTE'in yanı sıra gerçekleşmesi halinde Kazakistan petrolünün ve Türkmenistan doğal gazının Azerbaycan ve Türkiye üzerinden dünya piyasalarına ilişkin gelişmelerin bölge ülkelerinin tümünün ekonomik ve stratejik çıkarlarına hizmet edebileceği işbirliği ortamı ve yolları mevcuttur. Yapılması gereken sağduyu ile ülkelerarası ilişkilerin ve bölgesel sorunların çözümünden yana tavır sergilemektir.²⁸

3.5. Sigortacılık ve Bankacılık Sistemi

Azerbaycan'da 28 sigorta şirketi faaliyet göstermektedir. Azerbaycan Cumhuriyeti Sigorta Kanunu'na göre sigorta şirketlerinde yabancı sermayenin payı %49'dan fazla olamamaktadır. Sigorta şirketlerinin 2'sinin sermayesi 2 milyar manata kadar, 12'sinin sermayesi 2 milyar manat, 11'inin sermayesi 2-3 milyar Manat, 1'inin sermayesi 4-5 milyar Manat, 1'inin sermayesi 7-8 milyar Manat, 1'inin sermayesi de 24 milyar Manat'tır. Ülkede fert başına düşen sigorta primi 2002 yılında 5,2 dolardan 2003 yılında 7,1 dolara yükselmiştir. Azerbaycan'da en yaygın sigorta türleri, yangın, yük nakliyat, inşaat, elektronik cihaz, kredi alanların hayat sigortası, ferdi kaza sigortası, özel tarım işletmeleri sigortası, sağlık, zorunlu trafik sigortasıdır.²⁹

Azerbaycan'da 2004 yılında kabul edilmiş yeni Bankalar Kanunu ile birlikte, bankaların sayısı 230'dan (1994 yılı) 43'e inmiştir. Azerbaycan'da bankacılık sistemi iki seviyelidir. Bir tarafta Azerbaycan Merkez Bankası (Milli Bank), diğer tarafta ticari ve kredi bankaları. Merkez Bankası, hem kredi bankalarının üstlendiği görevi yürütmekte, hem de özel bankaların ve kredi kuruluşlarının denetimini yapmaktadır. Merkez Bankasının dışında iki devlet bankası vardır. (Azerbaycan Beynelhalk Bankası),

²⁸Osman Nuri Aras, **Baki-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı Tüm Bölgenin Yararına Olacak**, Aksiyon Dergisi, Sayı,563, İstanbul ,2005 s.48-49

²⁹İnan Koçak, **Azerbaycan Ülke Raporu**, KOSGEB Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı, Pazar Araştırma ve İhracatı Geliştirme Enstitüsü, İstanbul 2005,s.34 -35

ABB, (%51,1'i devletin), ve Birleşmiş Üiversal Bankası (%100'ü devletin). Bunların dışında 41 özel banka ülkede faaliyet göstermektedir. 01.01.2004 tarihi itibariyle bankaların sermaye hacmi 743,8 milyar Manat olmuştur. Bunlardan devlet bankalarının sermaye hacmi 81,0 milyar Manat, özel bankaların sermaye hacmi ise 662,8 milyar manat olmuştur. 01.01.2004 tarihi itibariyle mevcut bankalar için asgari sermayelerini 2.500.000 doların üstünde tutmak zorunluluğu, yeni kurulan bankalar için ise kuruluş sermayesinin asgari 5.000.000 dolar olması hükmü getirilmiştir.

Devlete ait olan Azerbaycan Beynelhalk Bankası (ABB), pazarın yaklaşık %70'ini elinde tutmaktadır. Ülkenin bütün depozitlerinin %50'si bu bankada toplanmaktadır. ABB ilk yurtdışı şubesini 2002 yılında Moskova'da, ikinci yurtdışı şubesini ise 2003 Ocak ayında Londra'da açtı. Azerbaycan'da Türk sermayeli ya da ortaklı bankalar da faaliyet göstermekte ve bilgi birikimi ve deneyimleri ile ülke ekonomisine hizmet etmektedirler. Bu bankalar Azer-Türk Bank (Ziraat Bankası ortaklığı) ve Koç Bank'tır.³⁰

3.6. Sosyo-Ekonomik Kalkınmaya Yönelik Devlet Programı

Azerbaycan'da bölgelerin potansiyelinin ve doğal zenginliklerinin verimli bir şekilde değerlendirilmesi ile tarımsal üretimi canlandırmak, petrol dışı sektörler olan sanayi, hizmet, ticaret, turizm gibi diğer alanları geliştirmek, istihdamı artırmak ve halkın refah düzeyini iyileştirmek amacıyla Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev 11 Şubat 2004 tarihinde Azerbaycan bölgelerinin sosyoekonomik kalkınmasına yönelik hazırlanan Devlet Programını onaylamıştır.³¹

Azerbaycan bölgelerinin sosyoekonomik kalkınmasına yönelik olarak hazırlanan Devlet Programı, 2004 – 2008 yılları arasında bölgelerin gelişmesini ve kalkınmasını öngörmekte, buna bağlı olarak da devletin ekonomik politikalarının ve desteğinin ana hatlarını ortaya koymaktadır. Devlet Programının hazırlanmasında en önemli amaç, Azerbaycan bölgelerinin mevcut potansiyelini verimli bir şekilde değerlendirmek, ekonominin farklı alanlarının geliştirilmesini sağlamak, sanayi

³⁰a.g.e. s.31–32

³¹Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi, **Azerbaycan Regionları**, Seda Yayın Evi, Bakı, 2006 s.7

kuruluşlarının faaliyetlerinin genişlemesini sağlamak, ihracata dayalı üretimi desteklemek, yerli girişimcilik faaliyetlerinin desteklenmesi suretiyle, halkın refah düzeyini iyileştirmek, istihdamı artırmak ve ülke ekonomisinin dinamik bir şekilde gelişmesini temin etmektir. Azerbaycan Cumhurbaşkanı'nın 3 Aralık 2004 tarihli fermanı ile kabul edilen "Korupsiyaya Karşı Mübarize Üzere Devlet Programı", rüşvetle mücadelede kanuni altyapının oluşturulması, hukuki organların çalışır hale getirilmesi, ekonomik ve sosyal alanda tedbirler alınmasını öngörmektedir.

Devlet memurlarının maaşlarının aşamalı olarak iyileştirilmesi, etik davranış kodeksinin kabul edilmesi, işe başlamaya ilişkin kuralların belirlenmesi gibi tedbirleri içermektedir. Program çerçevesinde rüşvetle mücadelede ihtisaslaşmış olan "Devlet Memurluğunun Yönetim Şurası", "Rüşvetle Mücadele Komisyonu", "Azerbaycan Cumhuriyeti Baş Prokuroru" yanında "Rüşvetle Mücadele Başkanlığı" da kurulmuştur.³²

4. Dış Ticaret Yapısı

4.1. Azerbaycan Dış Ticaretinin Görünümü

Azerbaycan Cumhuriyeti bağımsızlığını kazandıktan sonra yönünü batıya çevirmiş bir ülkedir. Azerbaycan, 1992 yılında BM'e katılmış ve AGİT, AK, İKT, IBRD, EBRD üyesidir. Azerbaycan aynı zamanda IMF, Dünya Bankası, NATO'nun Barış İçin Ortaklık Programının da bir üyesidir.³³

Azerbaycan Cumhuriyeti dışı açık ekonomik büyüme modelini benimsemiş ve bu bağlamda dış ticaretin serbestleştirilmesi ve genişletilmesi amacıyla pazar ekonomisinin taleplerine cevap vermesine yönelik olarak dış ticaret mevzuatında düzenlemeler yapmaktadır. Ancak, henüz dış ticaretin liberalize edildiğini söylemek mümkün değildir. Dış ticaret mevzuatında sürekli yeni düzenlemeler yapılmaktadır.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nde dış ticaret işlemleri: 24.06.1997 tarihinde onaylanan Cumhurbaşkanı Fermanı, Katma değer Vergisi'nden Muaf Olan Malların

³²a.g.e.s.7-8

³³Esin Şen, Cengiz Karabayır, Alpaslan Emek, **Azerbaycan Yerinde Pazar Araştırması**, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüt Merkezi, Ankara, 2005,s.20.

Listesi hakkında 124 nolu Karar ve Gümrük Vergilerinin Oranları hakkında 12 Nisan 2001 tarih ve 80 nolu Kararlar çerçevesinde yürütülmektedir.³⁴

Tablo 7.
Azerbaycan'ın dış ticareti (1000 dolar)

| Yıllar | Toplam Dış Ticaretin Hacmi | İthalat | İhracat | Dış Ticaret Dengesi | Dışa* Açıklık Oranı % | İhracatın* İthalatı Karşılama Oranı % |
|--------|----------------------------|-----------|-----------|---------------------|-----------------------|---------------------------------------|
| 1995 | 1304856.5 | 667657.2 | 637199.3 | -30457.9 | 53.9 | 0.95 |
| 1996 | 1591881.8 | 960636.3 | 631245.5 | -329390.8 | 50.0 | 0.65 |
| 1997 | 1575652.9 | 794343.2 | 781309.7 | -13033.5 | 39.7 | 0.98 |
| 1998 | 1682647.9 | 1076497.4 | 606150.5 | -470346.9 | 37.8 | 0.56 |
| 1999 | 1965552.4 | 1035888.8 | 929663.6 | -106225.2 | 42.8 | 0.89 |
| 2000 | 2917291.1 | 1172071.2 | 1745219.9 | 573148.7 | 55.3 | 1.4 |
| 2001 | 3745313.5 | 1431107.4 | 2314206.1 | 883098.7 | 65.6 | 1.6 |
| 2002 | 3832883.7 | 1665484.0 | 2167399.7 | 501915.7 | 61.4 | 1.3 |
| 2003 | 5216558.9 | 2626181.1 | 2590377.8 | -35803.3 | 71.6 | 0.98 |
| 2004 | 7131365.1 | 3515930.0 | 3615435.1 | 99505.1 | 82.1 | 1 |
| 2005 | 8558373.2 | 4211222.0 | 4347151.2 | 135929.2 | 64.6 | 1 |
| 2006 | 11639811.1 | 5267646.1 | 6372165.0 | 1104518.9 | 58.6 | 1.2 |

Kaynak: <http://www.azstat.org> Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesinin Resmi İnternet Sitesi, 06.09.2007

Tablo 8'den de görüldüğü gibi, Azerbaycan'ın dış ticaret dengesi 1995–1999 yılında hep açık vermiştir. Tabloya dikkat ettiğimizde 1999 yılına kadar ülke ekonomisinin dış ticaret durumunu açıkça göre biliyoruz. Şöyle ki, bu yıllar içinde ister ithalatta isterse de ihracatta gözle görülür bir artış yaşanmamıştır. 1995 yılında toplam dış ticaret 1.304.856.500 dolar olarak gerçekleşmiştir. Gerçekleşen reformlar ve istikrar programlarının sonuçları yalnız 2000 yılı ve sonrası kendini göstermeye başlamış ve bu durumda dış ticarete yansımıştır. Çünkü bu yıldan itibaren Azerbaycan'ın dış ticaretinde gözle görülür artış yaşanmıştır. Bütün bu gelişmeler petrol ve doğal gaz kaynaklı olup, dünya petrol fiyatlarının da artmasıyla 2006 yılında toplam dış ticaret 11.639.811.100 dolar olarak gerçekleşmiştir. Bunu 5.267.646.100 doları yani % 45'i ithalatın,

³⁴İnan Koçak, **Azerbaycan Ülke Raporu**, KOSGEB Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı, Pazar Araştırma ve İhracatı Geliştirme Enstitüsü, İstanbul 2005,s.114

*Ekonominin Dışa Açıklık Oranı İhracat+İthalat/GSYİH, Olarak Hesaplanmıştır.

* İhracatın İthalatı Karşılama Oranı İhracat /İthalat, Olarak Hesaplanmıştır.

6.372.165.000 doları yani %55'i ihracatın payına düşmektedir. 2006 yılı dış ticaret dengesi 1.104.518.900 dolar olarak gerçekleşmiştir.

4.1.1. Azerbaycan'ın İhracat yapısı

Ülke sınırları içerisinde üretilen veya ithal edildikten sonra yeni bir üretim sürecine sokularak mamul hale getirilen malların ihracı gerçek ve tüzel kişiler tarafından serbestçe yapılabilmektedir.

Bakanlar Kurulu tarafından yapılan veya ilgili devlet organlarından izin alınarak gerçekleştirilen ihracat işlemleri dışında kalan bütün diğer malların ihracı gümrük organlarına beyan edilerek gerçekleştirilmektedir.

Kredili ihracat işlemlerinde ihracatı yapan şirketin devlet şirketi veya en az %50'si devlete ait olan şirketler olması halinde, anlaşmaların mutlaka İktisadi İnkişaf Bakanlığı'na kaydedilmesi gerekmektedir. Diğer hallerde kredili ihracat gümrük organlarına önceden beyan edilerek gerçekleştirilebilmektedir.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nde devlet kuruluşlarında üretilmiş malların ihracı ancak, üretimi gerçekleştirenlere ürün bedelleri tam olarak ödendikten sonra mümkün olabilmektedir.

Yeniden ihracat işlemlerinde ise (Reeksport) ihracat işlemleri ile ilgili yapılan anlaşmalar Azerbaycan Cumhuriyeti'nin uluslararası yükümlülükleri gereğince belirtilen durumlarda İktisadi İnkişaf Bakanlığı'ndan kayıttan geçirilmesi, diğer hallerde ise gümrük organlarına belirtilerek gerçekleşmektedir. Konsinye ticaretinde süre, malların gümrük organlarına bildirildiği günden itibaren en fazla 180 gündür. Satıştan elde edilen gelir malların satışından itibaren 10 iş günü içerisinde Azerbaycan Cumhuriyetindeki banka hesabına yatırılmalıdır. Geçici ihraç amacıyla gönderilen mallar Gümrük Vergileri ödenmek şartıyla gönderildikleri ülkelerde satılabilir. Aksi takdirde mallar 30 gün içerisinde tekrar geri getirilmelidir.³⁵

³⁵İnan Koçak, **Azerbaycan Ülke Raporu**, KOSGEB Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı, Pazar Araştırma ve İhracatı Geliştirme Enstitüsü, İstanbul 2005, s.114-115

Tablo 8.
Azerbaycan'da Toplam İhracatın Standart Uluslararası Ticaret Sınıflandırması Ürün Gruplarına Göre Dağılımı (1000 Dolar)

| SITC | MALLAR | 2002 | | 2003 | | 2004 | | 2005 | | 2006 | |
|----------------------------------|---|-----------|------|-----------|------|-----------|------|-----------|------|-----------|------|
| | | | %100 | | %100 | | %100 | | %100 | | %100 |
| | Toplam | 2167399.7 | | 2590377.8 | | 3615435.1 | | 4347151.2 | | 6372165 | |
| SITC* İlk Ürün Grupları | | | | | | | | | | | |
| 0 | Canlı hayvanlar ve gıda maddeleri | 39503.4 | 1.8 | 78351.9 | 3 | 96237.2 | 2.7 | 237153.8 | 5.4 | 228016.1 | 3.6 |
| 1 | İçki ve Tütün | 22137.5 | 1 | 12806.2 | 0.5 | 16654.2 | 0.5 | 35214.8 | 0.8 | 38894.4 | 0.6 |
| 2 | Yenilmeyen hammaddeler (Akaryakıt hariç) | 44911.8 | 2.1 | 72803.9 | 2.8 | 93437 | 2.6 | 146367.6 | 3.4 | 203967.4 | 3.2 |
| 3 | Madeni yakıtlar yağlar vb. ilgili maddeler | 1927359.1 | 88.9 | 2227710.7 | 86 | 2972424.6 | 82.2 | 3337035.1 | 76.8 | 5390285.9 | 84.6 |
| 4 | Hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar ve mumlar | 3784.4 | 0.2 | 34129.7 | 1.3 | 40765.6 | 1.1 | 52273.2 | 1.2 | 52795.5 | 0.8 |
| SITC 0-4 | Toplam | 2037696.2 | 94 | 2425802.4 | 93.6 | 3129518.6 | 89.1 | 3808044.5 | 87.6 | 5913959.3 | 92.8 |
| SITC Sanayi Ürün Grupları | | | | | | | | | | | |
| 5 | Başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ürünleri | 40938.8 | 1.9 | 50608.8 | 2 | 91544.4 | 2.5 | 99784.6 | 2.3 | 134507.4 | 2.1 |
| 6 | Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar | 26228.1 | 1.2 | 64140.5 | 2.5 | 111779.9 | 3.1 | 124203.9 | 2.9 | 175511.6 | 2.8 |
| 7 | Makine ve ulaştırma araçları | 33979.3 | 1.6 | 36816.8 | 1.4 | 163516.1 | 3.1 | 297114.7 | 6.8 | 121830.1 | 1.9 |
| 8 | Çeşit mamul eşya | 28557.2 | 1.3 | 13009.1 | 0.5 | 29076.1 | 4.5 | 18003.5 | 0.4 | 26356.6 | 0.4 |
| SITC 5-8 | Toplam | 129703.4 | 6 | 164575.2 | 6.4 | 485916.5 | 10.9 | 539106,7 | 12.4 | 458205.7 | 7.2 |
| 9 | SITC'De Henüz Tasnif Edilmemiş Mallar | 0.1 | 0 | 0.2 | 0 | - | - | - | - | - | - |

Kaynak: <http://www.azstat.org> Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesinin Resmi İnternet, Sitesi, 06.09.2007

*Standart Uluslararası Ticaret Sınıflandırılması (Standart International Trade Classification: SITC) Birleşmiş Milletler tarafından hükümetlerin işbirliği ve uzmanların görüşleri alınarak hazırlanmış, uluslararası karşılaştırmalara olanak sağlamak amacıyla 1950 yılından itibaren kullanılması tavsiye edilmiştir. 1960'lara gelindiğinde birçok ülke dış ticaret istatistiklerini SITC ile ilişkili sınıflamalara göre düzenlemeye başlamış, uluslararası kuruluşların birçoğu da dış ticaret istatistikleri için SITC'yi temel almıştır. SITC, özellikle uluslararası dış ticaret verilerinin karşılaştırılmasında kullanılmaktadır.

Kaynak: T.C Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı **Dış Ticaret İstatistikleri ve Endeksleri** Ankara, 2006.s.22

Tablo 9'dan görüldüğü gibi Azerbaycan'da toplam ihracatın Standart Uluslararası Ticaret Sınıflandırması (SITC) ürün guruplarına göre dağılımında ilksel ürün guruplarının yeri çok önemlidir. Şöyle ki, 2002 yılında sanayi ürün gurupları toplam ihracatda % 6'lık bir paya sahip olurken ilksel ürün guruplarının toplam ihracatdaki payı % 94 olarak gerçekleşmiştir. Özellikle %94'lük bu payın %88,9'u ilksel ürün gurupuna ait olan madeni yakıtlar yağlar vb. ilgili maddelere aittir. 2006 yılında durumun aynı olduğunu söyleyebiliriz. Şöyle ki, yine ilksel ürün gurupları %92,8 'lik bir payla toplam ihracatdaki yerini korumaktadır. Sanayi ürün guruplarında yine gözle görülür bir artış görülmemiştir. Toplam ihracatdaki payı 2006 yılında %7,2 olarak gerçekleşmiştir. Tabloya dikkat ettiğimizde 2002–2006 yıllarında Standart Uluslararası Ticaret Sınıflandırmasında Henüz Tasnif Edilmemiş Mallar görüldüğü gibi yok denilecek kadar az bir oranla toplam ihracatta en alt sıralara düşmüştür.

Tablo 9.
Azerbaycan'ın İhracatında ilk 10 Ülke

| Toplam İhracat | 2002 | | 2003 | | 2004 | | 2005 | | 2006 | |
|----------------|------------------|-------------|----------------|-------------|------------------|-------------|------------------|-------------|----------------|-------------|
| | 1000\$ | % | 1000\$ | % | 1000\$ | % | 1000\$ | % | 1000\$ | % |
| İtalya | 1082719.6 | 50 | 1345948.4 | 52 | 1614856.2 | 44.7 | 1315742 | 30.3 | 2845408.2 | 44.7 |
| İsrail | 154057.4 | 7.1 | 138112.8 | 5.3 | 323738.2 | 9 | 195062.7 | 4.5 | 684828.9 | 10.7 |
| Türkiye | 83396.5 | 3.8 | 107036 | 4.1 | 182592.8 | 5.1 | 275959.3 | 6.3 | 388144.8 | 6.1 |
| Fransa | 166282.4 | 7.7 | 209725.5 | 8.1 | 66890.1 | 1.9 | 406717.3 | 9.4 | 347503.4 | 5.5 |
| Rusya | 95674.7 | 4.4 | 147880.9 | 5.7 | 209759.9 | 5.8 | 285416.1 | 6.6 | 344259.4 | 5.4 |
| İran | 29884.5 | 1.4 | 49129.4 | 1.9 | 153560.8 | 4.2 | 166468 | 3.8 | 295901.6 | 4.6 |
| Gürcistan | 80828.1 | 3.7 | 110059.6 | 4.2 | 188783.5 | 5.2 | 208436.1 | 4.8 | 285275.5 | 4.6 |
| Yunanistan | 54123.6 | 2.5 | 71425.9 | 2.8 | 20226.1 | 0.6 | 95673.1 | 2.2 | 181983 | 2.9 |
| Amerika | 51974.9 | 2.4 | 63864.5 | 2.5 | 25991.5 | 0.7 | 43158 | 1 | 91893.4 | 1.4 |
| İspanya | 103990.4 | 4.8 | 43329 | 1.7 | 5611.5 | 0.2 | 75975.2 | 1.7 | 52837.8 | 0.8 |
| Toplam | 1902932.1 | 87.8 | 2286512 | 88.3 | 2792010.6 | 77.4 | 3068607.8 | 70.6 | 5518036 | 86.7 |

Kaynak: <http://www.azstat.org> Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesinin Resmi İnternet Sitesi, 18.02.2008

Azerbaycan'ın toplam ihracatı Azerbaycan Devlet İstatistik komitesinin verilerine göre 2002 yılında 21.673.997.00 olarak gerçekleşmiştir Tablo10'dan görüldüğü gibi, 2002 yılında 10 ülkenin toplam ihracattaki payı 19.029.32.100 dolar yani % 87,8 olarak gerçekleşmiştir. Geriye kalan % 12,2 'lik bir pay ise eski SSCB ve yakın komşu devletlerle yapılmıştır. 2006 yılında 10 ülke ile yapılan toplam ihracat 5.518.036.000 dolardır. Yani toplam ihracatın %86,7 bu ülkelerle gerçekleşmiştir. 2006

yılında Azerbaycan'ın toplam ihracatındaki ülkeler içerisinde İtalya 2.845.408.200 dolarlık bir payla ilk sıralarda yer almaktadır. Azerbaycan'ın serbest ticaret anlaşması imzaladığı ülkeler içerisinde toplam ihracatda ilk 10 ülke sıralamasında 2006 yılında Rusya %5,4, bir payla beşinci, Gürcistan ise %4,6 bir payla yedinci yerde bulunuyor.

4.1.2. Azerbaycan'ın İthalat yapısı

Azerbaycan Cumhuriyeti'ne gerçek ve tüzel kişiler tarafından kendi dövizleri ile konsinye veya devlet garantisine bağlı olmayan krediler hesabına yapılan ithalat işlemleri ile ilgili yapılmış anlaşmalar (Bakanlar Kurulu tarafından yapılan ve ilgili devlet organlarından izin veya lisans alınarak gerçekleştirilen ithal işlemleri hariç) gümrük organlarına bildirilerek gerçekleştirilmektedir. Gerçek ve tüzel kişiler tarafından ithal edilen malların gümrük değerlerinin kontrolü yapılmakta olup, bu işleri gümrük organları yapmaktadır. Bazı stratejik malların ithalatı (silah, barut, patlayıcı maddeler vs.) Bakanlar Kurulu'nun izni ile gerçekleştirilmektedir. Barter yoluyla yapılan dış ticaret işlemlerinde, eşdeğer malların gönderilmesi ve teslim süresi en fazla 90 gündür. Mallar gönderilmediği takdirde mal bedeli anlaşmada belirtilen döviz cinsi ile 10 iş günü içinde alacaklının banka hesabına yatırılmalıdır. Ayrıca, barter işlemleri İktisadi İnkişaf Bakanlığı'nın iznine tabidir.

Geçici kabul işlemlerinde, ihracat ve ithalat işlemlerini yapan devlet müessesesi ise İktisadi İnkişaf Bakanlığı'ndan izin alınarak, gerçek ve tüzel kişiler tarafından yapılması halinde ise gümrük organlarına beyan edildikten sonra gerçekleştirilir. Ayrıca, kuralların Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu kararı ile belirlenmesi kaydıyla İktisadi İnkişaf Bakanlığı'nın izni ile sınır ticareti yapılabilmektedir. İhraç edilen malların bedelinin önceden ödenmiş olması veya gayri kabili rücu akreditif yolu ile veyahut yetkili bankaların teminatının bulunması gerekmektedir. Mallar ülke dışına çıkarılırken bu üç yöntemden birinin mutlaka yapılmış olduğu gümrük organları tarafından onaylanması gerekmektedir.³⁶

³⁶ İnan Koçak, **Azerbaycan Ülke Raporu**, KOSGEB Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı, Pazar Araştırma ve İhracatı Geliştirme Enstitüsü, İstanbul 2005, s.115-116

Azerbaycan ithalatında: makine ve cihazların yedek parçaları, çay, şeker, buğday, demir çelikten borular, binek otomobilleri, arazi ölçme, hidrolojik, meteorolojik veya jeofizik alet ve cihazlar, telsiz telefon telsiz telegraf, radyo ve televizyon yayınlarına ait verici cihazlar, otomatik bilgi işlem makineleri ve bunlara ait birimler, kümes hayvanlarının etleri ülkenin geleneksel talebinin olduğu mallardır. Öte yandan tedavide veya korunmada kullanılmak üzere ilaçlar, yontulmuş ağaç, elektrikli cihazlar, elektrik enerjisi ve portland çimentosu ülkede sınaî uzmanlaşma ya da tüketicileri nedeni ile ülkenin ithalatında geleneksel olarak yüksek pay alan ürünlerdir.³⁷

Ekipman ve makine haricinde, en büyük tek ithalat kalemi Azerbaycan gümrük istatistiklerinin kaydetmediği ithalatlar için yapılan ödemeler dengesi ayarlamasıdır. Bu ithalatlar ya kaçak mallar ya da sınır ötesi alışveriş yapanlarca beyan edilmeyen kişisel ithalatlardır.

³⁷ <http://www.azstat.org> Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesinin Resmi İnternet Sitesi, 06.09.2007

Tablo 10.
Azərbaycan'da Toplam İthalatın Standart Uluslararası Ticaret Sınıflandırması Ürün Gruplarına Göre Dağılımı (1000 dolar)

| SITC | MALLAR | 2002 | | 2003 | | 2004 | | 2005 | | 2006 | |
|----------------------------------|---|-----------|------|-----------|------|-----------|------|-----------|------|-----------|------|
| | | | %100 | | %100 | | %100 | | %100 | | %100 |
| | Toplam | 1665484 | | 2626181.1 | | 3515930 | | 4211222 | | 5267646.1 | |
| SITC İİksel Ürün Grupları | | | | | | | | | | | |
| 0 | Canlı hayvanlar ve gıda maddeleri | 198377.9 | 11.9 | 259504.7 | 9.9 | 349464.6 | 9.9 | 307066.9 | 7.3 | 398732.4 | 7.6 |
| 1 | İçki ve Tütün | 23018 | 1.4 | 23657.3 | 0.9 | 30953 | 0.9 | 96062.2 | 2.3 | 113691.3 | 2.1 |
| 2 | Yenilmeyen hammaddeler (Akaryakıt hariç) | 41401.6 | 2.5 | 68131.6 | 2.6 | 102492 | 2.9 | 131952.8 | 3.1 | 152602.2 | 2.9 |
| 3 | Madeni yakıtlar yağlar vb. ilgili maddeler | 292557.3 | 17.6 | 295923.1 | 11.3 | 401655.6 | 11.4 | 499576.7 | 11.9 | 612736.6 | 11.6 |
| 4 | Hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar ve mumlar | 14022.8 | 0.8 | 25225.9 | 1 | 30169.9 | 0.9 | 34703.8 | 0.8 | 36248.3 | 0.7 |
| SITC 0-4 | Toplam | 569377.6 | 34.2 | 672442.6 | 25.7 | 914735.1 | 26 | 1069362.4 | 25.4 | 1314010.8 | 24.9 |
| SITC Sanayi Ürün Grupları | | | | | | | | | | | |
| 5 | Başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ürünleri | 97591.5 | 5.9 | 145863.8 | 5.5 | 173040.8 | 4.9 | 225748.1 | 5.4 | 305526.6 | 5.8 |
| 6 | Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar | 370225.1 | 22.2 | 622379.4 | 23.7 | 789653.9 | 22.5 | 740608.6 | 17.6 | 905159.4 | 17.2 |
| 7 | Makine ve ulaştırma araçları | 518184.3 | 31.1 | 1016707.2 | 38.7 | 1328611 | 37.8 | 1831654 | 43.5 | 2434789.7 | 46.2 |
| 8 | Çeşit mamul eşya | 110104.9 | 6.6 | 168788.1 | 6.4 | 309889.2 | 8.8 | 343133.9 | 8.1 | 304612.6 | 5.8 |
| SITC 5-8 | Toplam | 1096105.8 | 65.8 | 1953738.5 | 74.3 | 2601194.9 | 74 | 3141144.6 | 74.6 | 3950088.3 | 75 |
| 9 | SITC'De Henüz Tasnif Edilmemiş Mallar | 0.6 | 0 | - | - | - | - | 715 | 0.02 | 3547 | 0.1 |

Kaynak: <http://www.azstat.org> Azərbaycan Devlet İstatistik Komitesinin Resmi İnternet Sitesi, 06.09.2007

Tablo 11’den görüldüğü gibi Azerbaycanda toplam ithalatın Standart Uluslararası Ticaret Sınıflandırması (SITC) ürün guruplarına göre dağılımında ihracattan farklı olarak sanayi ürün guruplarının yeri çok önemlidir. Şöyle ki, 2002 yılında sanayi ürün gurupları toplam ihracatda % 65,8’lık bir paya sahip olurken ilksel ürün guruplarının toplam ihracatdaki payı % 34,2 olarak gerçekleşmiştir. Özellikle %65,8’lik bu payın %31,1 sanayi ürün gurupuna ait olan makine ve ulaştırma araçlarına aittir. 2006 yılında durumun aynı olduğunu söyleyebiliriz. Şöyle ki; yine sanayi ürün gurupları %75 ‘lik bir payla toplam ihracatdaki yerini korumaktadır. Ilksel ürün guruplarında yine gözle görülür bir artış görülmemiştir. Toplam ihracatdaki payı 2006 yılında %24,9 olarak gerçekleşmiştir. Tabloya dikkat ettiyimizde 2002–2006 yıllarında Standart Uluslararası Ticaret Sınıflandırmasında Henüz Tasnif Edilmemiş Mallar görüldüğü gibi yok denilecek kadar az bir oranla Toplam ihracatta en alt sıralara düşmüştür

Tablo 11.
Azerbaycan’ın İthalatında İlk 10 Ülke

| | 2002 | | 2003 | | 2004 | | 2005 | | 2006 | |
|---------------------|-----------|------|-----------|------|-----------|------|-----------|------|-----------|------|
| Toplam İthalat | 1665484.0 | | 2626181.1 | | 3515930.0 | | 4211222.0 | | 5267646.1 | |
| | 1000\$ | % | 1000\$ | % | 1000\$ | % | 1000\$ | % | 1000\$ | % |
| Rusya | 280942.9 | 16.9 | 383900.5 | 14.6 | 569461.5 | 16.2 | 717222.6 | 17.0 | 1181584.1 | 22.4 |
| İngiltere | 85239.8 | 5.1 | 286118.9 | 10.9 | 421805.3 | 12.0 | 384945.2 | 9.1 | 453765.9 | 8.6 |
| Almanya | 83453.9 | 5 | 169902.9 | 6.5 | 198477.8 | 5.6 | 256335.4 | 6.1 | 403838.5 | 7.7 |
| Türkiye | 156218.7 | 9.4 | 195252.0 | 7.4 | 224995.1 | 6.4 | 313001.6 | 7.4 | 385040.2 | 7.3 |
| Türkmenistan | 119778.4 | 7.2 | 188359.2 | 7.2 | 114443.8 | 3.3 | 242945.3 | 5.8 | 369007.2 | 7.0 |
| Ukrayna | 79977.7 | 4.8 | 118828.5 | 4.5 | 170358.1 | 4.8 | 226250.8 | 5.4 | 317512.3 | 6.0 |
| Çin | 51024.1 | 3.1 | 92392.7 | 3.5 | 145497.0 | 4.1 | 173812.0 | 4.1 | 222493.1 | 4.2 |
| Amerika | 98695.0 | 5.9 | 132617.1 | 5.0 | 131865.6 | 3.8 | 141272.8 | 3.4 | 197949.0 | 3.8 |
| Japonya | 48443.9 | 2.9 | 101488.6 | 3.9 | 127122.5 | 3.6 | 70610.5 | 1.7 | 188293.7 | 3.6 |
| Finlandiya | 8111.7 | 0.5 | 6811.1 | 0.3 | 6885.6 | 0.2 | 26527.2 | 0.6 | 167732.0 | 3.2 |
| Toplam | 1011886.1 | 63.7 | 1675671.5 | 63.8 | 2110912.3 | 60 | 2552923.4 | 60.6 | 3887216 | 73.8 |

Kaynak: <http://www.azstat.org> Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesinin Resmi Internet Sitesi, 18.02.2008

Tablo 12’den de görüldüğü gibi Azerbaycan’ın toplam ithalatı Azerbaycan Devlet İstatistik komitesinin verilerine göre 2002 yılında 16.654.84.000 dolar olmuştur. Bunun 10.118.86.100 doları yani % 63,7 en fazla ithalat yaptığı ülkelerin payına düşmektedir. % 36,3’lük pay ise eski SSCB ülkeleri ve yakın komşu ülkelerle yapılmıştır. 2006 yılında 10 ülke ile yapılan toplam ithalat, 38.872.16.000 dolar yani

%73,8 olarak gerçekleşmiştir. Tablodan görüldüğü gibi 2006 yılında en fazla ithalat yapılan ülke olarak Rusya 11.815.84.100 dolar yani % 22,4 'lük bir payla en üst sıralarda gelmektedir. Azerbaycan'ın serbest ticaret anlaşması imzaladığı ülkeler içerisinde, 2006 yılında toplam ithalatta ilk 10 ülke sıralamasında ihracattan farklı olarak Rusya %22,4'lük bir payla birinci Türkmenistan %7,0'lık bir payla beşinci Ukrayna %6,0 'lık bir payla altıncı yerde bulunuyor.

4.2. Azerbaycan'ın İmzaladığı Serbest Ticaret Anlaşmaları

Azerbaycan, BDT üyesi yedi ülke ile ikili serbest ticaret anlaşmaları imzalamıştır. Ancak bu anlaşmaların ticareti bütünüyle serbestleştiren hükümleri henüz tamamıyla yürürlüğe girmemiştir.

Azerbaycan'ın Serbest Ticaret Anlaşması imzaladığı ülkeler şöyledir: Rusya Federasyonu (30 Eylül 1992), Moldova (26 Mayıs 1995), Ukrayna (28 Temmuz 1995), Türkmenistan (18 Mart 1996), Özbekistan (27 Mayıs 1996), Gürcistan (10 Haziran 1996), Kazakistan (10 Haziran 1997). Anlaşmalar çerçevesinde bu ülkelerle Azerbaycan arasındaki ticarete gümrük vergileri ve diğer eş etkili vergiler uygulanmayacaktır. Azerbaycan hâlihazırda Rusya, Gürcistan, Kazakistan ve Ukrayna'dan ithal edilen mallara gümrük vergisi uygulamamaktadır.³⁸

Temmuz 1999'da Azerbaycan AB ile bir Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır. Bu Anlaşmanın hedeflerinden biri Azerbaycan mevzuatını AB yasalarına uyumlu hale getirmektir. Uyum sağlanacak konular arasında fikri mülkiyet haklarının korunması, yatırımlar ve mülkiyete ve mülkiyet haklarına ilişkin alanlar da bulunmaktadır. Anlaşma Azerbaycan'a AB nezdinde En Çok Kayırılan Ülke olma hakkını da tanımıştır. Azerbaycan DTÖ' ye üyelik sürecindedir. Ancak DTÖ üyeliğinin 2008 yılından önce gerçekleşmesi beklenmemektedir.³⁹

³⁸Esin Şen, **Azerbaycan Cumhuriyeti Ülke Profili**, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, İhracatı Geliştirme Etüt Merkezi, 2005,s.7

³⁹<http://www.tusiab.org> Azerbaycan Türk Sanayici ve İşadamları Birliğinin Resmi İnternet Sitesi, 02.04. 2007

4.3. Azerbaycan'ın Katıldığı Bölgesel Ticaret Anlaşmaları

4.3.1. Karadeniz ekonomik işbirliği teşkilatı ve Azerbaycan ilişkileri

Başlangıçta KEİT'nin amacının Karadeniz'e kıyısı olan ülkeler arasında aşamalı olarak bir "serbest ticaret bölgesi" kurulması olduğu belirtilmiş, ancak daha sonra yapılan toplantılarda bu girişimin "ekonomik işbirliği" çerçevesinde değerlendirilmesi gereken bir girişim olarak nitelendirilmiştir. KEİT'nin ilk kurucu üyeleri Karadeniz'e kıyısı olan Türkiye, eski Sovyetler Birliği, Romanya ve Bulgaristan'dır.

Sovyetler Birliği'nin dağılması üzerine, Bağımsız Devletler Topluluğu olarak Rusya Federasyonu, Ukrayna, Azerbaycan, Moldova, Gürcistan ve Ermenistan kurucu üye sıfatıyla katılmışlardır. Daha sonra Karadeniz'de kıyısı olmayan Yunanistan ve Arnavutluk kurucu üye olarak katılmıştır.

KEİT'nin kuruluş aşamasındaki hazırlık çalışmalarında temel amaç olarak katılan devletlerin coğrafi yakınlıklarından ve ekonomilerinin birbirlerini tamamlayıcı özelliklerinden yararlanılarak ticari, ekonomik, bilimsel ve teknolojik işbirliğini geliştirmeleri ve Karadeniz Bölgesi'nin bir barış, işbirliği ve refah bölgesi haline gelmesi öngörülmektedir.

Bu temel amaç doğrultusunda kısa dönemde bölge ülkeleriyle işbirliği için uygun ortam oluşturulması ve taraflar arasında mal ve hizmet ticaretinin artırılması öngörülmüştür. Uzun dönemde ise amaç; bölge ülkeleri arasında ekonomik ilişkileri daha fazla geliştirebilmek için kişilerin, malların, sermayenin ve hizmetlerin serbest dolaşımını sağlamaktır. Bu amaçların gerçekleştirilmesi için uzun dönemde, aşamalı olarak Katılan Devletlerarasında bir serbest ticaret bölgesinin kurulması amaçlanmıştır.

Azerbaycan Cumhuriyeti 1992 yılından beri Karadeniz Ekonomik İşbirliğinin üyesidir. Azerbaycan'ın birliğe üye olma sebeplerinden en önemlisi Karadeniz bölgesinde önemli potansiyele sahip olduğunu göstermek ve bu potansiyeli güçlendirmek, Avrupa ile bütünleşme politikasını bütün yönleriyle tamamlamaya çalışmak, Karadeniz bölgesinde nakledilen batı yönlü petrol stratejisinin devamlılığını

temin etmek, Azerbaycan'ın transit potansiyelini güçlendirmek, bölgenin önemli devletleri ile (Türkiye, Yunanistan, Ukrayna, Romanya, Rusya vs.) işbirliği geliştirmektir.⁴⁰ Azerbaycan Cumhuriyeti KEIT'in en önemli projelerinden olan KEIT ülkelerini bir birine bağlayan otobanın inşasına katılmıştır.

4.3.2. Ekonomik İşbirliği Organizasyonu ve Azerbaycan

Ekonomik İşbirliği Organizasyonu (ECO) 1985 yılında Türkiye İran ve Pakistan arasında ekonomik ve kültürel işbirliğinin kurulması amacıyla kurulmuştur. Organizasyon 1964–1979 yılında faaliyette göstermiş Bölgesel İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı (RCD)'nin üye ülkeleri tarafından kurulmuştur. Azerbaycan'ın bu organizasyonla ilk ilişkisi 1991 yılının şubatında daha SSCB üyesi iken başlamıştır. 1992 yılının şubatında Azerbaycan Türkmenistan Kırgızistan Tacikistan ve Özbekistan ile beraber kurucu ülkelerle ekonomik işbirliği organizasyonuna üye olmak için anlaşma imzaladılar. Aynı yılın ekim ayında bu ülkeler organizasyona üye oldular. Azerbaycan'ın Ekonomik İşbirliği Organizasyonu ile esas işbirliği hedefleri aşağıdaki gibidir.⁴¹

- Ticaret ve Sermaye yatırımlarının artırılması
- Taşıma ve İletişim sisteminin geliştirilmesi
- Enerji ve Mineral kaynakların kullanılması
- Tarım, Sanayi, Sağlık ve Turizm sektörünün geliştirilmesi
- ECO'nun diğer üyeleri ile işbirliğinin kurulması ve geliştirilmesi

⁴⁰ <http://www.die.gov.tr/uid/gnlbilg.html> Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatının Resmi İnternet Sitesi, 03.02.2008

⁴¹ <http://www.economy.gov.az> Azerbaycan Ekonomik Kalkınma Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi 14.03.2008

4.3.3. GUÖAM Ülkeleri ve Azerbaycan İlişkileri

GUÖAM (Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan, Moldova) ülkeleri teşkilatı birçok, özellikle eski SSCB'nin dağılmasıyla baş veren değişikliklerin değerlendirilmesi, bölgede ekonomik ve güvenliğin sağlanması amacıyla Gürcistan, Ukrayna Özbekistan Azerbaycan ve Moldova cumhuriyetlerinin kurduğu bir birliktir. 1997 yılı 10 Kasım tarihinde Strasburgta, geçmiş SSCB üyesi 4 devletin (Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan, Moldova) cumhurbaşkanlarının görüşünde GUAM adlı politik tavsiye formu yaratılmıştır. 2 yıl sonra 1999 yılının 10 Nisan tarihinde Washington'da keçirilen sempozyum zamanı Özbekistan cumhuriyeti de bu birliğe katılmıştır. Böylece birliğin adı değışerek GUÖAM olmuştur. Azerbaycan GÜÖAM ülkeleri ile sık ticaret ilişkileri içerisindedir. Şöyle ki, 2006 yılında Azerbaycan cumhuriyetinin GÜÖAM ülkeleri ile toplam ticaretinin hacmi 695,2 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.⁴²Birlik ülkeleri içerisinde Azerbaycan'ın en sık ticaret kurduğu ülkeler Ukrayna Moldova Gürcistan'dır.

Eylül 1969 tarihinde Fas'ın başkenti Rabat'ta toplanıp, İslam ülkelerini çatısı altında toplamak üzere kurulan 57 üyeye sahip, Avrupa Konseyi veya Birleşmiş Milletler gibi uluslararası hukuk tüzel kişiliğini haiz bir uluslararası teşkilat.

4.3.4. İslam Konferansı Teşkilatı ve Azerbaycan İlişkileri

İslam Konferansı Teşkilatı Eylül 1969 tarihinde Fas'ın başkenti Rabat'ta toplanıp, İslam ülkelerini çatısı altında toplamak üzere kurulan 57 üyeye sahip, Avrupa Konseyi veya Birleşmiş Milletler gibi uluslararası hukuk tüzel kişiliğini haiz bir uluslararası teşkilatdır. Teşkilatın esas amacı üye ülkelerin ve aynı zamanda bütün müslüman ülkelerin ekonomisinin geliştirilmesi ve beraber işbirliğidir. 1970 yılının martında Cidde şehrinde İslam Konferansı Teşkilatı ülkelerinin dış işleri bakanlarının ilk toplantısı düzenlenmiş ve teşkilatın bütün çalışma ilkelerini idare eden Daimi Baş Kâtiplik kurulmuştur. Azerbaycanın İslam Konferansı Teşkilatıyla işbirliği daha öncelere dayansa da yalnız 1991 yılında üye olarak kabul edilmiştir.⁴³

⁴²<http://www.mfa.gov.az> Azerbaycan Dış İşleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi 12.03.2008

⁴³<http://www.economy.gov.az> Azerbaycan Ekonomik Kalkınma Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi 14.03.2008

4.4. Azerbaycan'da Yabancı Sermaye Yatırımları

Yabancı sermaye dışarıda yerleşik durumda bulunan kişi ve kuruluşların ülke içinde mali ya da fizik yatırım yapmaları ya da ticari faaliyette bulunmaları şeklinde tanımlanabilir. Yabancı sermaye yatırımları bir ülkenin sabit sermaye stokunun artmasına katkıda bulunması, teknoloji ve işletme bilgisi getirmesi, istihdam yaratması ve rekabeti geliştirmesi, ödemeler dengesi açığını azaltması, iç piyasaya dinamizm kazandırması, teknik eleman ve yönetici açığını azaltması ve istihdam olanaklarını arttırması yönüyle katkıda bulunmaktadır.

Bu sebeplerle dünyadaki genel eğilim, yabancı sermaye yatırımlarını teşvik yönündedir. Küreselleşme sürecinin sonucu olarak ülkeler, yabancı sermayeyi teşvik yönünde idari ve yasal düzenlemeler yapmaktadırlar. Günümüzde doğrudan yabancı sermaye yatırımları ağırlıklı olarak çok uluslu şirketler aracılığıyla gerçekleştirilmektedir ve yabancı sermayenin avantajlarından hemen, hemen her ülke faydalanmak istemektedir. 1990 yılı başlarında dağılan Doğu Bloku ülkeleri kapılarını çok uluslu şirketlere açmışlardır. Yatırımları teşvik edici politikalar geliştirmişlerdir. Çok uluslu şirketler siyasal rejime, gelişmişliğe, geri kalmışlığa bakmadan tüm dünyada yatırım yapmaktadırlar. Tercihleri uygun altyapı ve pazarın olduğu istikrarlı ülkeler olmaktadır. Sanayileşmiş ülkelerde altyapının tamamlanmış olması, yatırımcıların bu ülkelere daha çok gitmelerine sebep olmaktadır.⁴⁴

Siyasi istikrarı yakalamış, gelişmiş ülkelere hem coğrafi hem de Sosyo kültürel olarak yakın ve belirli bir kalkınmışlık düzeyine sahip ülkelere bilgi ve teknoloji yayılımı vasıtasıyla ekonomik büyümeyi ateşlemektedirler.⁴⁵

Geçiş döneminin başlangıcında reformların yapılmasını kolaylaştırmak ve sürdürülmesine destek olmak amacıyla dışarıdan finansal yardımların gerekliliğinin önemi reformu destekleyenlerin hemen hepsi tarafından vurgulanmaktaydı, ayrıca teknik yardımlarında gerekli olduğu belirtilmekteydi, çünkü geçiş ülkelerinin piyasa

⁴⁴Haluk Tandircioğlu, Ahmet Özen, **Geçiş Ekonomilerinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları**, D.E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.5, Sayı. 4, s.4. 2002

⁴⁵M. Kemal Değer, Ö. Selçuk Emsen, **Geçiş Ekonomilerinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Ve Ekonomik Büyüme İlişkileri: Panel Veri Analizleri (1990–2002)** C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 7, Sayı 2, 2006 s.121

ekonomisinin çalışması ve kurumlarının kontrolü ile ilgili hiçbir tecrübeleri yoktu. Marshall planına benzer yardım planları hakkında konuşulmaktaydı, ancak geçiş ekonomilerine önemli ölçüde dış finansal yardım yapılmadı. Dış finansal ve teknik destek IMF ve Dünya Bankası gibi uluslar arası finansal kuruluşlara bırakıldı. Diğer kurumlardan da teknik destek konusunda destek alındıysa da bunlar hiçbir zaman arzulanan düzeye ulaşmadı. Yapılan analizler geçiş ekonomilerine sermaye girişinin önemli bir kısmının doğrudan yabancı sermaye girişi olduğunu ve bu ülkelerdeki ekonomik büyüme ile sermaye girişi arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Genel olarak hızlı reform yapan ve coğrafi konumu ve kültürel bakımdan gelişmiş Avrupa ülkelerine daha yakın olan ülkeler diğer geçiş ülkelerine göre daha fazla dış finansal destek elde etmiştir. Bu ülkeler daha hızlı reform yaptıkları ve gerekli kurumsal çerçeveyi daha hızlı oluşturdukları için diğer ülkelere daha fazla doğrudan sermaye akımlarına da konu oldular. Bu ülkelerde güven ortamının daha hızlı sağlanması ve güvenliğin daha yüksek olması da doğrudan sermaye girişleri konusunda etkili olmuştur. Yabancı sermaye girişinin yüksek olduğu ülkelerde büyümenin daha kısa bir sürede başladığı ve büyüme hızının daha yüksek olduğu görülmektedir, ancak yabancı sermaye hızlı reform yapan ve kurumsallaşma açısından diğerlerine göre daha iyi durumda olan ülkelere yönelmiştir. Yabancı sermayenin bu ülkelerin ekonomik performansını desteklemiş olduğu kabul edilse de, daha çok yabancı sermaye çeken bu ülkeler yabancı sermaye girişi daha az olsa da muhtemelen diğer ülkelere göre daha iyi bir performansa sahip olacaklardı.⁴⁶

Azerbaycan, eski SSCB ülkeleri içinde kişi başına düşen doğrudan yabancı yatırım miktarının en yüksek olduğu ülkedir. 2004 yılında yatırılan sermaye hacmi %25,2 artışla, 4 milyar dolar olmuştur. Kişi başına düşen doğrudan yabancı yatırım miktarı yıllık ortalama 500 dolar olmuştur. Yabancı sermayenin %78'i petrol sektörüne yatırılmıştır. 1993–2004 arası ülke ekonomisine 22,6 milyar dolar sermaye yatırılmıştır (17 milyar dolar yabancı sermaye). Azerbaycan, ülkeye yabancı yatırımların

⁴⁶Mehmet Balcılar, **Geçiş Ekonomilerinin Büyüme Etkinliklerinin Değerlendirmesi**, Küreselleşme ve Geçiş Ekonomileri Uluslararası Sempozyumu, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Kırgızistan Bişkek, 2003 s.109.

çekilebilmesini sağlamak amacı ile mevzuat düzenlemeleri gerçekleştirmekte, ekonomisini pazar ekonomisine dönüştürme çalışmalarını hızla yürütmektedir.

1999 yılında kabul edilen yeni çalışma yasası ve 2000 yılında kabul edilen yeni özelleştirme ve vergi yasaları ülkedeki yatırım ortamının geliştirilmesini sağlayan önlemler olmuştur. Ayrıca 10 Eylül 2002 tarihinde ülkede “Özel Girişimciliğin Geliştirilmesine Devlet Himayesi Sağlanması Kapsamında Ek Önlemlere İlişkin Karar” yürürlüğe girmiştir. Karar çerçevesinde özel girişimciliğin belirli bölgelerde ve sektörlerde öncelikle geliştirilmesini teminen vergi oranlarının yeniden düzenlenmesi; vergi tahsilâtı ile ilgili kolaylıklar sağlanması; serbest bölgeler oluşturulması; iç pazarın korunmasını sağlamak üzere vergi oranlarının yükseltilmesi (en yüksek gümrük vergisi oranı %15'tir); özelleştirmenin hızlandırılması; vize rejiminin sadeleştirilmesi, haksız rekabetin önlenmesi gibi kararlar alınmıştır.⁴⁷

“Azerbaycan'da Yatırımların Teşviki ve İyileştirilmesi” Fonu oluşturulmuştur. Son yıllarda vergi yükü de azaltılmıştır. Son beş yılda şirketlerin gelir vergisi %32'den - %24'e, KDV %28'den - %18'e, sosyal sigorta ayırımları %40'tan - %27'ye indirilmiş, gıda ürünlerinin üretimi alanında faaliyette bulunan girişimcilerin toprak vergisinden muaf olması karara bağlanmıştır.⁴⁸

Başlıca Yabancı Yatırımları genel olarak ikiye ayırabiliriz:

- **Enerji Sektöründe Faaliyet Gösterenler:** BP, Unocal, Exxon Mobil, Devon Energy (Pennzoil), TPAO, Statoil, Lukoil, İtochu, Agip, Chevron, ENI, Halliburton, Schlumberger, Kvaerner, Aker Maritime ve Barmek.
- **Enerji Sektörü Dışında Faaliyet Gösterenler:** Karadağ Çimento, Castel (biracılık), Baki Çelik, Coca Cola, Pepsi Cola, Azercell, Bakcell, Koç bank, Baki Otelcilik Şirketi ve Kenan İnşaat, Haznedar İnşaat.

⁴⁷Esin Şen, Cengiz Karabayır, Alpaslan Emek, **Azerbaycan Yerinde Pazar Araştırması**, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüt Merkezi, Ankara,2005, s.52.

⁴⁸Abbasov Çingiz Mikayıl oğlu, **Azerbaycan'ın Dünya İqtisadiyatına İntegrasiya yolları**, Bakı Elm Yayın Evi, 2005,s.46

Tablo 12.
Ekonomiye Yapılan Doğrudan Yatırımlar

| | 2000 | 2001 | 2002 | 2003 | 2004 | 2005 | 2006 |
|----------------------------|--------|--------|--------|--------|--------|--------|--------|
| Toplam yatırımlar | | | | | | | |
| Milyon manat | 1289.8 | 1454.5 | 2718 | 4249.2 | 5820.4 | 6309.1 | 7270.3 |
| Milyon dolar | 1441.4 | 1561.8 | 2796.6 | 4326.4 | 5922.7 | 6669.6 | 8137.8 |
| Yabancı yatırımlar | | | | | | | |
| Milyon manat | 829.5 | 1016.8 | 2172 | 3310.9 | 4496.4 | 4204.2 | 4514.2 |
| Miyon Dolar | 927 | 1091.8 | 2234.9 | 3371 | 4575.5 | 4444.3 | 5052.8 |
| Yurt içi yatırımlar | | | | | | | |
| Milyon manat | 460.3 | 437.7 | 546 | 938.3 | 1324 | 2104.9 | 2756.1 |
| Milyon dolar | 514.4 | 470 | 561.7 | 955.4 | 1347.2 | 2225.3 | 3085 |

Kaynak : www.azstat.org Azerbaycan devlet istatistik komitesi resmi internet sitesi.14.04.2008

Tabloda görüldüğü gibi 2000 yılında bütün kaynaklara yapılan yatırımların toplamı 1.441.400.000 dolar olarak gerçekleşmiş, 2006 yılında 6.696.400.000 dolar artış göstererek 8.137.800.000 dolar olmuştur. Ülkeye yapılan yatırımlara baktığımızda yabancı yatırımlar büyük önem taşımaktadır. 2006 yılında 1.441.400.000 dolar olarak gerçekleşen toplam yatırımların 5.052.800.000 doları yabancı yatırımlardan oluşmaktadır.

Kanunlarda yapılan bazı değişiklikler, gümrük ve vergi oranlarının kısmen azaltılması ve bu sürecin devam ettirilmesi, yabancı sermayenin korunması ve bu yolda devlet tarafından atılan adımlar yabancı sermaye artışına hareketlilik kazandırmıştır. 2006 yılında Azerbaycan ekonomisine yapılan yabancı yatırımların miktarı, 2000 yılına göre 4.125.800.000 dolar artış göstermiştir. Ekonomiye yapılan doğrudan yatırımların içinde yurt içi yatırımların payı 2006 yılında 3.085.000.000 dolar olarak gerçekleşmiştir.

4.5. Dış Ticarete Uygulanan Gümrük Vergileri

Gümrük sistemi devletin gümrük politikasını ve bu politikanın uygulanmasını sağlayacak mal ve nakliyat vasıtalarının Azerbaycan Cumhuriyetinin gümrük sınırlarından geçirilmesinin kurallarını, gümrük vergilerini, gümrük nezaretini ve gümrük politikasını uygulayan ve kendinde toplayan bir kurumdur.⁴⁹

30 Ocak 1992 tarihinde milli gümrük komitesinin oluşturulması bağımsızlığını yeni kazanmış Azerbaycan Cumhuriyeti için tarihi önem taşımaktadır. BDT dışı ülkelerden ithalata %18 oranında KDV uygulanmaktadır. BDT ülkeleri menşeli ürünler menşe ülkelerinde (Kazakistan hariç) KDV'lendirilmektedir.

Azerbaycan'nın BDT dışı ülkelere uyguladığı %18 oranındaki KDV vergisi diğer ülkeleri Azerbaycan pazarında BDT ülkeleri ile rekabet edebilirliğini olumsuz yönde etkilemektedir. İthalatçıların, Azerbaycan devlet gümrük komitesi tarafından belirlenen tarife değeri üzerinden alınan ve %0,015 oranındaki ya da en az 3.10 Manat (3.5 dolar) değerindeki gümrük işlem harcını ödemeleri gerekmektedir. Bu harç ürünlerin gümrük vergisine ve KDV'ye tabi olup olmamasından bağımsız olarak talep edilmektedir.⁵⁰

⁴⁹Şekereliyev Arif, Şekereli oğlu, **Gümrük İşinin Teşkil ve İdare Edilmesi**, Hukuk Edebiyatı Yayın Evi. Bakı, 2006 s.5.

⁵⁰<http://az-customs.net> Azerbaycan Devlet Gümrük Komitesi Resmi İnternet, Sitesi, 14.03.2008

Tablo 13.
Azerbaycan'da Mal Guruplarına Göre
Uygulanan Gümrük Vergileri (2006–2007)*

| Ürün Kategorisi | Uygulanan gümrük vergileri Ortalama % |
|---|---------------------------------------|
| Canlı Hayvanlar (Damızlık Olanlar Dışında) | 15 |
| Bitki Türleri | 15 |
| Hayvan ve Bitki Türüne Ait Olan Yağlar | 15 |
| Hazır Gıda Alkolsüz ve Alkollü İçkiler, Tütün | 15 |
| Mineral Ürünler | 15 |
| Kimya Sanayi ve Bu Grupa Ait Olan Sanayi Ürünleri | 0.5 |
| Plastik ve Ondan Hazırlanan Ürünler | 0.5 |
| Deri ve Ondan Hazırlanan Ürünler | 15 |
| Ağaç ve Ondan Hazırlanan Ürünler (Kağıt Karton Vb.) | 10 |
| Dokumacılık Ürünleri ve Kumaşlar Halı Vb. | 15 |
| Taş Çimento ve Bu Grupa Ait Olanlar | 15 |
| Değerli Taşlar Zümrüt İnci Vb. | 15 |
| Metaller ve Bu Gruba Ait Olan Ürünler | 0.5 |
| Cihazlar ve Makineler Televizyon Sesyazma Sistemleri ve Bu Grupa Ait Olan Ürünler | 15 |
| Kara Hava ve Su Taşıma Araçları Ve Bu Gruba Ait Olanlar | 0.5 |
| Optik Ürünler Fotoğraf Makineleri Ölçü Cihazları | 0.5 |
| Silah ve Bu Ürün Grupuna Ait Olan Parçalar | 0 |
| Çeşitli Sanayi Ürünleri Mobilya Vb. | 15 |
| Antik Eşyalar Değerli Eserler Koleksiyonlar ve Bu Grupa Ait Olan Ürünler | 0.5 |

Kaynak : <http://az-customs.net> Azerbaycan Devlet Gümrük Komitesi Resmi İnternet, Sitesi,14.03.2008

*Tablo, Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu 2001 Yılı 12 Nisan 80 Nolu Kararına ilave olarak, Bakanlar Kurulu 22 Aralık 2003 Yılı 161 Nolu Kararı ile onaylanmış metnine uygun olarak düzenlenmiştir. Tabloda yer alan bütün veriler alt kategorilerde dikkate alınarak ortalama olarak hesaplanmıştır. Tabloda belirtilen ürün kategorilerine göre gösterilen vergi oranları BDT dışı bütün ülkelere uygulanmaktadır. Daha detaylı bilgi için Azerbaycan Devlet Gümrük komitesi resmi internet sitesi <http://az-customs.net>

4.6. Azerbaycan'ın Dış Borçları

Azerbaycan'ın dış borçları 1999 yılına kadar belirli bir seviyesini korurken, bu yıl dikkat çekici bir artış eğilimi içine girerek, borçların GSMH'ya oranı % 24,1'e çıkmıştır. Bu oran 2001 yılında daha da artarak % 25 seviyesine doğru yükselme göstermiştir.⁵¹

Tablo 15'den görüldüğü gibi bu oran 2002 yılında %20,3 olarak gerçekleşmiştir. 2006 yılında bu oran %8,3'lere kadar inmiştir. 1995–2006 yılında Azerbaycan'a verilen kredi ve borçları %6,1'ni 5 yıla kadar %4,7'sini 5–10 yıla kadar , % 31,9'nu 10- 20 yıla kadar , % 52,7'sini 20 yıla kadar devlet geri ödemek zorundadır. Ülkeye verilen borçların para birimlerine göre dağılımı Amerikan Doları %20,9, Euro %11,0, Japon Yeni %21,3, SDR %40,0, İsviçre Frankı %3,4 İslam Dinarı %2,4, Kuveyt Dinarı %0,8 olarak gerçekleşmiştir.⁵²

Tablo 14.
Azerbaycan'ın Dış Borçları 2002–2007

| | 2002 | 2003 | 2004 | 2005 | 2006 | 2007 |
|-------------------------------------|--------|--------|--------|---------|---------|--------|
| Toplam borçlar milyon dolar | 1270,0 | 1356,0 | 1575,0 | 1588,0 | 1650,5 | 1972,0 |
| GSYİH* milyon dolar | 6235.9 | 7276.0 | 8680.4 | 13238.7 | 19852.0 | - |
| GSYİH % oranı | 20.3 | 18.6 | 18.1 | 11.9 | 8.3 | - |
| Kişi başına düşen borç Dolar | 159.0 | 166,0 | 192,0 | 191,0 | 196,5 | 232,5 |

Kaynak: <http://www.maliyye.gov.az> Azerbaycan Maliye Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi 12.03.2008

⁵¹ Ayhan Karaca, *Azerbaycan'da Ekonomik Dönüşüm Süreci ve Reformların 10 Yılı*, Dış Ticaret Dergisi, İstanbul, 2002.s.41

*Toplam ülke borçlarınının GSYİH 'daki payı, Borç /GSYİH, olarak hesaplanmıştır.

⁵² <http://www.maliyye.gov.az> Azerbaycan Maliye Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, 12.03.2008

İKİNCİ BÖLÜM

GEÇİŞ SÜRECİNDE EKONOMİK REFORMLAR VE SONUÇLARI

5. Geçiş Ekonomilerinin Genel Tanımı ve Başlangıç Şartları

“Geçiş” ya da planlı ekonomiden piyasa ekonomisine “dönüşüm” kavramları esas olarak 1990’ların başından bu yana komünizmin çökmesi ve SSCB’nin dağılmasıyla ortaya çıkan yeni cumhuriyetlerin yaşadıkları ekonomik, politik ve sosyal dönemi izah etmek için ortaya atılan ve kabul gören kavramlardır.⁵³

Uluslararası finans kuruluşları 1990’lı yılların başından itibaren geçiş ülkelerine yönelik yapısal ayarlama politikaları başlatmışlardır. Geçişi yapan ülkelerin uyguladıkları reform programları “geçiş politikaları” olarak adlandırılmıştır.

Dönüşüm ve geçiş kavramları arasında kültürel, ekonomik ve politik unsurlar bakımından bir tanım ayrılığı olduğu söylenebilir. “Geçiş” belirli bir başlangıç noktasından, bilinen bir son noktaya doğru eylemli bir süreci ifade ederken; “Dönüşüm”, uzun dönemli olarak politik sistemler arasındaki yakınlaşmanın ve teknolojik değişimin bir sonucu olarak, ekonomik ve politik bakımlardan sistematik ve sürekli bir değişimi ifade eder.⁵⁴

Yıllardır uygulanan merkezi planlamacı sistemden vazgeçip, serbest piyasa ekonomisine geçiş yapmaya çalışan, yani ekonomik sistemin dönüşümünü sağlamaya çalışan ekonomilere, literatürde kısaca geçiş (transition) veya dönüşüm (transformation) ekonomileri denilmektedir.

Bu ülkelerin büyük bir çoğunluğu ideolojik anlamda da sosyalizmden vazgeçip diğer dünyaya katılmaya çalışmaktadırlar. Geçiş ekonomileri, daha çok Doğu

⁵³World Bank, **Historically Planned Economies**, A.Guide to the Date 1993 Edition, Featuring Economies of the Former Soviet Union, Washington, D.C.1993s.12, aktaran Betül Yüce Dural, **Geçiş Ekonomileri Plandan Piyasaya**, Beta Yayınevi, 2007,s.36

⁵⁴Süreyya Sakıncı, **Geçiş Ekonomileri ve Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Ekonomik Reformlar**, Emek Matbaacılık ve Yayıncılık Manisa 2005.s.29,aktaran Betül Yüce Dural, **Geçiş Ekonomileri Plandan Piyasaya**, Beta Yayınevi, 2007,s.36

Avrupa'daki 1989'daki kadife ihtilallerden ve Sovyetler Birliği'nin yıkılıp on beş yeni ülkenin siyasi sahnede yer almalarından sonra ortaya çıkmıştır. ⁵⁵

Geçiş ekonomilerindeki değişimin iki boyutu bulunmaktadır: Bunlardan biri hükümetler tarafından gerçekleştirilmiş, geniş bir yapısal-kurumsal reform dizisi, bir diğeri ise, ekonomik davranışlar ve kurumlarda meydana gelen değişimdir. Küçük işletmelerin reformu en ileri reform alanı olarak belirlenmiştir. Reformların görece olarak ileri olduğu diğer alanlar, dış ticaret ve döviz kuru liberasyonu ile fiyat kontrollerinin ortadan kaldırılmasıdır. Geçiş sürecindeki ülkeler arasında reformların uygulanmasında birbirinden farklı çeşitli sıkıntılar yaşanmakla birlikte, hem ekonomik yapı hem de tüketici ve üretici davranışları temel bir değişim süreci yaşamıştır. ⁵⁶

Piyasa uyumlu ekonomilerin işleyişi için gerekli kurumsal ve yasal altyapının olmayışı geçiş ekonomilerinin merkezi planlamaya dayalı ekonomik sistemden devraldığı en önemli olumsuzluklardan birisi olarak göze çarpmıştır. Mülkiyet haklarının yeterince açık olmaması, özel teşebbüsün piyasaya giriş ve çıkışını düzenleyecek ticari yasaların yetersizliği, finansal piyasaların bulunmaması, etkin bir ticari bankacılık sisteminin kurulamaması, açık emek piyasası ve piyasa uyumlu bir vergi sisteminin oluşturulamaması gibi olumsuzluklar piyasa ekonomisinin etkin işlemesine engel olan ve tamamlanması gereken kurumsal altyapı yetersizlikleri olarak çeşitli geçiş ekonomilerinde düzenlenmeyi bekleyen konular olarak ortaya çıkmıştır. ⁵⁷

Geçiş ekonomilerinin coğrafi, ekonomik, tarihi ve kültürel geçmişleri, nüfusu, doğal kaynakları açısından farklılıklar sergilemeleri, ekonomik geçişin uygulanmasında gerekli kamusal değişiklikleri yapmada farklı performans sergilemelerine yol açmıştır. Başlangıç koşulları da denilen bu yapılarının yanı sıra dışsal baskı ve fırsatlar ile

⁵⁵Bkz. K. Chen ve G.H. Jefferson, İ.Singh "Lessons from China's Economic Reform" Journal of Comparative Economics, sayı 16,1992,s.201-205,aktaran Anar Somuncu oğlu, **Kazakistan ve Özbekistan Ekonomileri Geçiş ve Büyüme Stratejileri**, Asam, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2001, s.6

⁵⁶Staehr, Karsten, **Reforms and economic growth in transition economies**, Complementarity, Sequencing and speed" **The European Journal of Comparative Economics**, Vol.2,n.2,2005,s.17-24

⁵⁷a.g.e. s.17-24

hükümet politikaları beşeri sermaye ve demografik güçler de büyüme performanslarını etkileyen unsurlar olarak ortaya çıkmıştır⁵⁸

Baltık Cumhuriyetleri ile Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri (MDAÜ) son on yılda, sosyalist sistemden kapitalizme geçişin zor ve çetrefilli yollarını beklenilenin çok üzerinde bir performansla aşarken, Türk Cumhuriyetleri acaba neden aynı performansı gösterememiştir? Bazı yazarlar ülkeler arasındaki performans farklarını bu ülkelerin reformlara başlamaları esnasında birbirlerinden farklı bir mirasa, diğer bir deyişle başlangıç şartlarına sahip olmaları ile açıklamaktadır⁵⁹

Eski SSCB ülkelerinin ekonomik reform sürecindeki nispi geri kalışları; bu ülkelerin MDAÜ ve Baltık Cumhuriyetlerine nazaran planlı komünist sistem altında daha uzun kalmalarına, Batı Avrupa pazarlarına daha uzak olmalarına, Türk Cumhuriyetlerinin içinde yer aldığı Orta Asya Kafkasya Bölgesi'nin (Gürcistan hariç) denize çıkışının bulunmayışına (Land-Locked), eski Sovyet sisteminin aşırı sanayileşmiş yapısı ile bölgede çıkan sıcak çatışmalara bağlanmalıdır.

“MDAÜ ve Baltık Cumhuriyetleri, Türk Cumhuriyetleri karşısında ayrıca, AB'ne katılma hazırlıklarının sağladığı ilave bir motivasyona da sahipler. Bununla birlikte, Türk Cumhuriyetleri de başlangıç şartları açısından zengin doğal kaynaklar, yüksek bilimsel ve teknik seviye ve eski Sovyet askeri sanayinin yan ürünleri gibi bazı avantajlara sahiplerdi.⁶⁰

1989 ve 1990 da geçişin nasıl olması gerektiği oldukça yoğun tartışma konusu olmuştur. Bazı iktisatçılar, aşamalı geçişi savunmuşlardır. Bazı yazarlar İskandinav modeli önermişler, bazıları ise şok terapinin gerekli olduğunu, Big Bang gibi patlamaya benzer geçişin gerekliliğini savunmuşlardır. Gerçekte geçiş için yeterli kurumlar ve yeni

⁵⁸Hüseyin Avni Egeli, Ömer Selçuk Emsen, **Geçiş Ekonomilerinin Makro Ekonomik Performansları ve Kırgızistan Üzerine Bir Değerlendirme**, Küreselleşme ve Geçiş Ekonomileri Uluslararası Sempozyumu, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Kırgızistan Bişkek, 2002, s.41

⁵⁹Transition Economies: **An IMF Perspective on Progress and Prospects November 3, 2000**
<http://www.imf.org/external/np/exr/ib/2000/ibeng00ind.htm> 02.03.2008

⁶⁰Oleh Havrylyshyn and John Odling-Smee, 2000, **Political Economy of Stalled Reforms**, Vol.37,No 3 Finance & Development, A Quarterly Magazine of the IMF 2000
<http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2000/09/havrylys.htm> 02.03.2008

yasalar yoksa liberal düzenlemeler ve özel mülkiyet beklenenlerin gerçekleşmesini sağlamaktadır.⁶¹

Geçiş sonrası komünist partilerin aynen veya değişik biçimde iktidara geldiği ülkelerde geçiş daha yavaş ve sorunlu olmuştur. Buna karşılık diğerlerinin iktidara geldiği ve liberalleşmenin gerçekleştiği ülkelerde daha hızlı olmuştur.⁶²

Geçiş desteklemek üzere 1991’de (European Bank for Reconstruction and Development) Avrupa Kalkınma ve İmar Bankası kurulmuştur. Geçiş sürecinde yapılan düzenlemelerin başında fiyatların serbest bırakılması, özelleştirme, piyasaya giriş ve diğer düzenlemeler dış ticaretin serbestleştirilmesi, bankacılık reformu finansal piyasaların kurulması gelmektedir.⁶³

Tablo 15.
Geçiş Ekonomilerinde Reformların Başlangıç Yılları

| Başlangıç yılları | Geçiş ülkeleri |
|-------------------|--|
| 1978 | Çin |
| 1986 | Vietnam |
| 1989 | Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya, Romanya, Slovakya, Arnavutluk, Hırvatistan, Makedonya, Slovenya |
| 1991 | Ermenistan, Azerbaycan, Beyaz Rusya, Estonya, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Litvanya, Letonya, Moldova, Rusya Federasyonu, Tacikistan, Türkmenistan, Ukrayna, Özbekistan |

Kaynak: Betül Yüce Dural, **Geçiş Ekonomileri Plandan Piyasaya**, Beta Yayınevi, Temmuz 2007, İstanbul, s.57

Komünizm sonrası dönüşümü yaşayan geçiş süreci ülkelerinde uygulanan reformlar, diğer gelişmekte olan ülkelerdeki kalkınma reformlarından farklı kabul edilmiştir. Geçiş ekonomileri dışında uygulanan reform programları, piyasa

⁶¹Kolodko, Grzegorz W, **Ten Years Of Postsocialist Transition: The Lessons For Policy Reforms** Policy Research Working Paper, No,2095 The World Bank Washington, 1999 s.2

⁶²Ercan Eren ve Melike Bildirici, **Post Sosyalist Ülkelerde Geçiş Sorunları Başarı ve Başarısızlıklar**, İktisat İşletme ve Finans Dergisi, İstanbul, 2001,s.9

⁶³Betül Yüce Dural, **Geçiş Ekonomileri Plandan Piyasaya**, Beta Yayınevi, Temmuz 2007,İstanbul, s.56

ekonomisine geçişin ölçek ve yoğunluk boyutu bakımından geçiş ekonomilerine göre daha soluk kalmaktadır.

5.1. Azerbaycan'da Reformlar dönemi

Siyasi bağımsızlığın kazanılmasının ardından eski SSCB'deki işletmelerle ekonomik bağlantıların koparılmasının ve ülkenin diğer cumhuriyetlerdeki pazar payını kaybetmesinin yanı sıra Sovyetler Birliği döneminde merkezden sağlanan sübvansiyonların da kesilmesiyle birlikte üretimde şok düşüşler yaşandı. Ekonomik yapının eski merkezi planlamaya göre örgütlenilmesi nedeniyle birçok tesis üretimini durdurdu veya düşük kapasite ile üretimine devam etti. Azerbaycan için geçiş sürecinin ilk yılları çok ağır ve sancılı olmuştur. Geçiş sürecinin ilk yılları olan 1992'de GSYİH %22,6, 1993'te %23,1, 1994'te %19,7 ve 1995'te %11,8 oranında azalmıştır. Dolayısıyla, 1991 yılı verileri temel alındığında, GSYİH devamlı azalmalar sonucu 1995 yılında %57,9 oranında bir küçülmeye uğramıştır.⁶⁴

Diğer taraftan, komşu Ermenistan tarafından savaşa zorlanması ve topraklarının %20'nin işgali, Azerbaycan ekonomisine ağır bir yük getirmenin yanında, Sosyo-ekonomik ve demografik yapının da bozulmasına neden olmuştur.⁶⁵

Ermenistan savaşının dışında ülke sanayisi için gereken ara malların ithal yollarının kapanmasına neden olacak şekilde, Rusya'nın Azerbaycan'a ulaşım ambargosu koyması ve Çeçenistan savaşı nedeniyle petrol boru hatlarının kullanılmaması gibi politik ve askeri sorunlar yaşandı.

Piyasa ekonomisine geçişe ilişkin tam bir stratejinin belirlenmemiş olması nedeniyle, bu yıllarda hayata geçirilmeye çalışılan ekonomik kararların birbiri ile uzlaşmayan bir karakter taşıdığı görülmektedir. Dolayısıyla ekonomide dönüşüm için gerekli reformlar gerçekleştirilemedi. Devlet bütçesinin büyük bir bölümü savaş harcanmalarına ayrıldı. Yabancı sermaye ülke ekonomisine çekilemezken, özelleştirme sanayi sektöründe başlatılmadı. Kısaca 1991–1994 yılları, bağımsızlığın ardından

⁶⁴Hakan Ay, Geray Musayev, **Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde Azerbaycan Vergi Sistemindeki Gelişmeler ve Vergi Gelirlerinin Kamu Hizmetlerinin Finansmanındaki Yeri**, Finans Politik&Ekonomik Yorumlar 2007, Cilt:44:Sayı 508, s.45

⁶⁵Bedelov Şakir, Meherremov Ramiz, Qurbanov Firsend, **Bütçe Sistemi**, Baki, 2003 s.87

birçok problemlerle yüz yüze kalındığı, ülkede sosyal ve siyasal problemlerin bunalıma dönüştüğü, savaş ortamının ve piyasa ekonomisine geçişte ciddi suiistimallerin yaşandığı bir dönem oldu. Dönüşüm sürecinin ilk yıllarında, eski sistemden devralınan kötü ekonomik miras ve yukarıda belirtilen olumsuz gelişmeler nedeniyle darboğaza sürüklenen Azerbaycan ekonomisinde genel dengeler alt-üst oldu. Şöyle ki;

—Ekonomide yüksek oranda işsizlik ve hiper-enflasyon sürecine girildi. 1992–94 yıllarında enflasyon 4 haneli rakamlara yükseldi. Enflasyon % 1763,5 ile 1994 yılında en yüksek düzeye çıktı.

—Yüksek enflasyon ve istikrarsız Sosyo-Politik ortam, ekonomik büyümeye, özellikle sanayi ve tarım gibi önemli alanlarda gerilemelere neden oldu. 1990 yılı ile karşılaştırıldığında 1994’de GSMH %53, sanayi %62, tarım %44, tüketim %75 ve vergi gelirleri %45 azaldı. Sonuçta reel ortalama ücret seviyesi %80 azalırken halkın geçim standardı da ciddi şekilde düştü. Aynı dönemde uygulanan yanlış ekonomi politikaları ise bankacılık-finance sisteminde ve dış ticarete ciddi problemler yarattı.

—Üretim hacminin azalması ve enflasyon hızının yüksek olması, ekonomik buhranın ve toplumda Sosyo-Ekonomik gerginliğin de artmasına neden oldu.

—Vergi tahsilâtı sistemindeki eksiklikler, enflasyon dolayısıyla vergi oranlarının erozyona uğraması gibi nedenlerle devlet bütçesindeki gelir kalemlerinde keskin düşüşler oldu. Dış ticarete ilişkin veriler de olumsuz bir boyut kazanmaya, ödemeler bilânçosunda açıklar gittikçe yükselmeye başladı.

—Ekonomik bunalımın acı neticelerinden bir diğeri ise, milli paranın değer kaybetmesiydi.⁶⁶

⁶⁶Osman Nuri Aras, **Azerbaycan Ekonomisi ve Dönüşüm Süreci**, Qafqaz Üniversitesi, Azerbaycan Müsteqillikten Sonra adlı Uluslararası Konferans Bakü, 2003 s.116–120

5.1.1. Para Reformu

Azerbaycan'da para reformunun temel gerekçeleri aşağıdaki gibi sıralanabilir:

5.1.1.1. Enflasyon

Azerbaycan'da enflasyonun pek çok sebepleri vardır. Bu sebepleri genel olarak şöyle sıralamak mümkündür.

—Bütçe açıkları

—Yeterli üretimin olmadığı dönemde karşılıksız para basımı

—Ekonomide SSCB döneminden kalma yapısal bozukluk

—Belirsizlik ve olumsuz yönde beklentiler

—Siyasal istikrarsızlık ve ülke ekonomisinin iyi yönlendirilmemesi

—SSCB'nin dağılmasından sonra ülkeler arasında meydana gelen

Kopukluk

—Dışsal nedenler

Sosyalist ekonomik sistemden serbest piyasa ekonomisine geçiş yapan ülkelerin hemen hemen hepsinde enflasyon oranı hızlı bir şekilde yükselmiştir.⁶⁷

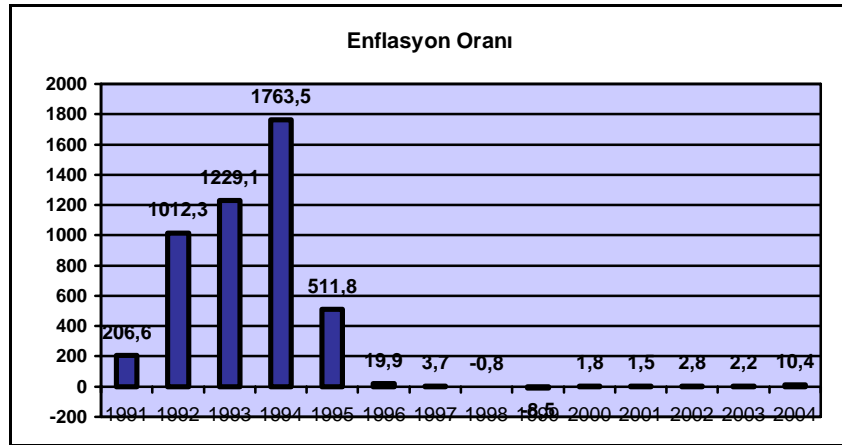
Enflasyon ile kavram olarak Azerbaycan halkının tanışması 1990'lı yılların başında olmuştur. Birlik ülkeleri arasında ekonomik bağımlılığın var olduğu Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasının ardından işletmelerin faaliyetlerinin durması, toplam arzın önemli oranda düşmesine ve sonuçta enflasyonun yükselmesine neden olmuştur.⁶⁸

⁶⁷Hasan Selçuk, Murat Isgender ve diğerleri, **Yeni Yüzyılda Azerbaycan'ın Sosyo- Ekonomik Yapısı**, Tasam Yayınları, İstanbul, 2004 s. 47

⁶⁸Osman Nuri Aras, **Azerbaycan'da Para Reformu**, Ekonomik Yorumlar Dergisi,42, Sayı,495. 2005,s.71-85

Halkın elindeki mal stoklarını piyasaya sürmesi ile toplam talebin bir ölçüde karşılanması nedeniyle 1990-91 yıllarında daha sonraki yıllara göre enflasyon oranı aşağı seviyede seyretmiştir. Ekonomide fiyat kontrollerinin kaldırılarak fiyatların göreceli serbestleştirilmesi ve dönüşüm sürecinin ilk dört yılında yaşanan savaş nedeniyle kamu harcamalarındaki artışa bağlı olarak ortaya çıkan kamu açıklarının açık finansman yöntemi ile finanse edilmesi fiyat artışlarının önemli oranda yükselmesine neden olmuştur. 1994 yılına kadar para arzında dikkate alınan bir göstergenin olmaması ve bütçe açıklarını gidermek için devamlı para sürümüne başvurulması, Manat'ın sürekli değer kaybederek hiper enflasyon sürecine girilmesi sonucunu doğurmuştur. Yine yaşanan enflasyonist süreçte Rusya-Çeçenistan savaşı nedeniyle kuzey demir yolu hattının kapanması ile ithalattaki düşüş ve dış ticaret ile ilişkili bazı mali kurumların uygulamaları da etken olmuştur. Bu yükselişte Milli Banka'nın (ülke Merkez Bankası) müdahalesi ile beraber Azerbaycan Manatı'nın ABD Doları'na karşı değer yitirmesi ve tüketim malları tercihlerinin ithalata yönelmesi de etkili olmuştur.⁶⁹

Grafik 1.
Enflasyon Oranları



Kaynak: www.nba.az Azerbaycan Devlet Merkez Bankası Resmi İnternet Sitesi
10.01.2007

1992 yılından 2004 yılına gelindiğinde Manat 10 bin kat değer yitirmiştir. Azerbaycan, diğer Bağımsız Devletler Topluluğu ülkeleri ile mukayese edildiğinde

⁶⁹Nesimi Kamalov, **1990–2000 Yılları Arasında Azerbaycan'da Enflasyon**, Journal Of Qafqaz University, number 6 fall -2000,s.67–70, aktaran Osman Nuri Aras, **Azerbaycan Ekonomisi Makroekonomik ve Sektörel Analiz**, Kafkasya Araştırmalar Merkezi Yayınları, Bakı, 2003,s.31–32

makroekonomik göstergeler bakımından daha önde ve iyi durumda olmasına karşın, para biriminin uluslararası değeri bakımından, Türkmenistan'dan sonra en aşağı yerde bulunmaktadır. Bu ise ülkenin reel ekonomik potansiyeli hakkında yanlış düşüncelere neden olmaktadır. 1996'dan itibaren ülkede sosyo-ekonomik istikrar ile birlikte başlayan kalkınma sürecine rağmen yüksek enflasyon nedeniyle Manat'ın düşük nominal değeri muhasebe sisteminde, istatistiklerde, işletmeler ve bankalararası işlemlerde zorluklara neden olmaya başlamıştır.⁷⁰

5.1.1.2. Döviz Kuru

Azerbaycan cumhuriyetinde 1999 yılından itibaren dalgalı kur sistemi uygulanmaktadır.

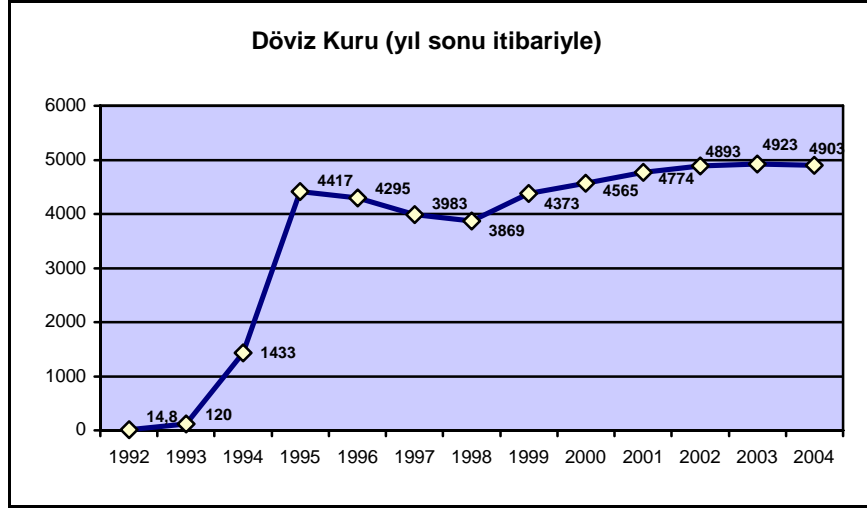
Azerbaycan'a enerji alanındaki yabancı yatırımlar ve petrol ihracatından kaynaklanan yoğun ve sürekli bir döviz akışı söz konusudur. Her ne kadar bu tür gelirler Devlet Petrol Fonu'nda toplansa da, döviz akışı, para arzını ve genel olarak ekonomiyi etkilemektedir. 2005 yılında Azerbaycan para birimi Manat, dolara karşı sürekli olarak değer kazanmıştır. Bu da petrol dışındaki sektörlerin gelişimini önemli ölçüde zorlaştırmaktadır.

1 Ocak 2006 tarihi itibarıyla Manat, 1 Yeni Manat = 5,000 Manat olacak şekilde "Yeni Manat" ile değiştirilmiştir. Söz konusu değişiklik sayesinde ülke içerisindeki para dolaşımının artacağı, muhasebe sistemlerinde kolaylık sağlanacağı ve önemli derecede bir tasarruf sağlanacağı ifade edilmiştir. Merkez Bankası tarafından 1, 5, 10, 20, 50 ve 100 Yeni Manat'lık banknotlar ve 1, 3, 5, 10, 20 ve 50 Kuruşluk madeni paralar piyasaya sürülmüştür.⁷¹

⁷⁰Osman Nuri Aras, **Azerbaycan'da Para Reformu**, Ekonomik Yorumlar Dergisi,42, Sayı,495. 2005,s.71-85

⁷¹www.nba.az Azerbaycan Devlet Merkez Bankası Resmi İnternet Sitesi 10.01.2007

Grafik 2.
Yıllar İtibariyle Döviz Kuru*



Kaynak: www.nba.az Azerbaycan Devlet Merkez Bankası Resmi İnternet Sitesi
10.01.2007

Grafik'den görüldüğü gibi Azerbaycan bağımsızlığını kazandığı ilk yıllarda ülkede dolaşıma sürülen para biriminin diğer ülke para birimleri karşısındaki değeri, o dönemde meydana gelen askeri, siyasi, sosyal ve iktisadi krizlerin etkisiyle, kısa dönem içerisinde hızla düşmüştür. Ardından ekonomide yaşanan olumlu gelişmeler ise ülke para biriminin genel kabul görülen para (dolar) birimine yakın bir kurda değere sahip olması için elverişli bir ortam yaratmıştır. Dolayısıyla, ekonomik açıdan para reformunun amaçlarından biri de Manatın reel alım gücünü yansıtan döviz kurunu temin etmektir.⁷²

5.1.1.3 Para İkamesi

Para ikamesinin varlığı da parasal reformun en önemli nedenlerinden biridir. Para ikamesi süreci, bir ülkenin parasına olan güvenin sarsılması sonucu, ülkedeki ekonomik birimlerin yaptıkları işlemlerde, kendi paraları yerine başka bir ülke parasını kullanmaları ile başlar. Başlangıçta gayrimenkul ve diğer bazı taşınmazların alımında ve kiralamalarda yabancı para değişim birimi olarak kullanılır. Yerli paranın tüm

⁷²Osman Nuri Aras, **Azerbaycan'da Para Reformu**, Ekonomik Yorumlar Dergisi,42, Sayı,495. 2005, s.71-85

*2007 yıl Azerbaycan'da Cumhuriyetinde, döviz kuru 0.851 Manat = 1 Dolar

işlevlerinde çöküş olur. Paranın değer biriktirme, hesap birimi ve değişim aracı olma işlevlerinden yalnızca sonuncusu geçerli olur. En son halkada da yabancı para yerli paranın yerine kullanılır hale gelir ve piyasada iki para aynı anda tedavül eder bir duruma gelir. Çoğunlukla kullanılan yabancı para dolar olduğundan literatüre bu ekonomik olay dolarizasyon olarak geçmiştir. Dolayısıyla dolarizasyonun para ikamesinin son halkası olduğu söylenebilir. Henüz dolaşıma sunulduğu ilk yıllarda ülke para birimine karşı güvensizlik, yerli para biriminden kaçışı, bir başka ifade ile dolarizasyon sürecini başlatmıştır.

Halkın Manat'tan kaçışının, soğumasının daha doğrusu Manat'ı ülke içinde, başta tek değer ölçüsü olmak üzere, tüm fonksiyonlarıyla tek bir para birimi olarak kabul etmeyip başta dolar olmak üzere başka para birimlerini fonksiyonel olarak kullanmasının temel nedeni ülkede ilk yıllarda yaşanan enflasyonist süreç olmuştur. Yabancı paraya yönelişin önemli seviyelere ulaşması ile ülke para birimi daha çok küçük hacimli ticari işlemlerde mübadele aracı olma konumuna gelmiştir.

Kanuni engellerin varlığına rağmen, uzun süredir gayri menkullerin, otomobillerin v.b. satışı dolarla gerçekleştirilmektedir. Ülkede mevduatların %80'inin dolar olarak gerçekleşiyor olması da para ikamesinin yüksek düzeyde olduğunun bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla yapılan reformla ekonomide dolarizasyonun önlenmesi, Manat'ın itibarının artırılması amaçlanmaktadır.⁷³

5.2. Azerbaycan'da Özelleştirme Çalışmaları

Geçiş ekonomilerinde yaşanan hızlı ekonomik sistem değişimi sonucu, küreselleşen rekabet şartlarının da etkisiyle özelleştirme, kaçınılmaz olarak bu ülkelerin gündemine gelmiştir.⁷⁴

Özelleştirme; ekonomik, sosyal ve kültürel nitelikte üçlü bir sacayağı üzerinde durmaktadır.

Özelleştirmenin sadece ekonomik boyutu üzerine odaklanılarak, diğer

⁷³a.g.e s.71–85

⁷⁴Betül Yüce Dural, **Geçiş Ekonomileri Plandan Piyasaya**, Beta Yayınevi, Temmuz 2007, İstanbul, s.57

yönlerinin göz ardı edilmesi veya yadsınması bugüne kadar birçok geçiş ekonomisi tarafından düşünülmüş bir yanılgıdır.

Yeni sistemin niteliği tam olarak anlaşılmadan yapılan özelleştirme uygulamaları, sahneye konuldukları birçok ülkede toplum genelinde güvensizlik, yarının ne olacağının belirsizliği duygusundan kaynaklanan tepkilere neden olmuştur.⁷⁵

Bir ekonomik sistemde kaynakların tahsisi için genel olarak iki mekanizma bulunmaktadır. Birincisi, kısaca piyasa olarak adlandırılan ve bireylerin sahip olduğu kıt kaynakların, yine bireyler tarafından verilen âdemi merkeziyetçi kararlar yoluyla alternatif kullanımlara tahsis edildiği bir sistemdir. Bu mekanizma, kaynakların, eşit olmayan haklar çerçevesinde, eşitsiz olarak dağıtıldığı bir sistemdir. Diğer mekanizma olan devlet ise, bireylerin hukuk önünde eşit haklara sahip olduğu, sahip olmadığı kaynakları dağıtan bir sistemdir.

Doğal olarak, bu iki mekanizma aracılığıyla ortaya çıkacak kaynak dağılımlarının her zaman aynı olacaklarını beklemek iyimser bir yaklaşım olacaktır. Bireyler siyasi güç aracılığıyla, normal koşullarda piyasada ortaya çıkacak olan dağılım yerine, kendi tercih edecekleri bir kaynak dağılımını kurmak isteyebileceklerdir. Ancak, mesele, devlet ve piyasanın birbirleriyle çatışmaları veya birbirine karşı olup olmadıkları değildir. Sorun, içinde devletin de yer aldığı bir dizi aktörün birlikte rasyonel davranmalarını sağlayacak teşvikleri ve bilgi iletişimini sağlayacak bir kurumsal yapının oluşturulmasıdır. Bu tartışmaların içinde, Doğu Avrupa ülkelerinin içinde buldukları durum önemli bir örnek teşkil etmektedir. Çünkü bu ülkeler, yaklaşık 50 yıldan daha az bir süre içinde, devlet-piyasa ilişkilerini ikinci kez yeniden tanımlamak ve bir kez daha yeni baştan bir ekonomik sistem kurmak çabası içine girmişlerdir.⁷⁶

Özelleştirme ile piyasadaki arz-talep koşullarına bağlı olarak hareket edebilen, mümkün olan en yüksek karı elde etmeyi hedefleyen firmaların ortaya çıkarılması

⁷⁵Mehmet Ali Gürol, **Toplumsuz Ekonomi Olmaz**, İstanbul, 2004
<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=129474> 04.02.2008

⁷⁶Atilla, Bastırmacı, **Doğu Avrupa Ülkelerinde Özelleştirme Süreci**, İstanbul, 2007
www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/dogu.doc 07.02.2008

amaçlanmaktadır. Mülkiyet yapısının değişmesi, bireylerin elde edilen karlardan yararlanmalarına imkân sağlayacak, dolayısıyla, bireyleri daha düşük maliyetlerde üretmek, teknolojiyi yenilemek yönünde teşvik edecektir. Özelleştirmenin yeniden yapılanmaya yönelik diğer reformlardan bağımsız bir şekilde tek başına yapılması, piyasa ekonomisine geçişi sağlamayacaktır. Bu tür sonuçları önlemek amacıyla özelleştirmenin diğer reformlarla birlikte yapılması zorunludur. Bu durumda ise, özelleştirmenin zamanlaması sorunu ön plana çıkmaktadır.⁷⁷

Geçiş ekonomilerinde uygulanan ekonomik politikalar yabancı sermayeli firmaların özellikle özelleştirilen devlet firmalarına yatırım yapmaya yönlendirilmesini amaçlamaktadır. Özelleştirme yoluyla yabancı sermayenin ülkeye çekilmesinde çoğunlukla devlet mülkiyetinde olan ve özelleştirilen firmanın hisse senetlerinin yabancı firmalarca satın alınmasına izin verilmesi yöntemi uygulanmaktadır.⁷⁸

Azerbaycan'da piyasa ekonomisine geçişin yasal dayanağı 18 Ekim 1991 tarihinde Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Devlet Bağımsızlığı Hakkında kabul edilmiş Anayasa değişikliğidir. 7 Ocak 1993 tarihinde kabul edilen "Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Devlet Mülkiyetinin Özelleştirilmesi Hakkında Kanun" ise özelleştirmenin yolunu tamamen açmıştır.1995–1998 yıllarını kapsayan Birinci Özelleştirme Programını müteakiben, İkinci özelleştirme programı ise 10.08.2000 tarihinde Cumhurbaşkanınca tasdik edilmiştir.

Dikkati çeken konu birinci özelleştirme programında küçük işletmelerin özelleştirilmesi neticesinde elde edilen tecrübe ile ikinci özelleştirmede orta ve iri ölçekli müesseselerin özelleştirilmesinde ortaya çıkacak problemlerin giderilmesine çalışıldığı görülmektedir. Özelleştirme planlarında; hukuk kurallarının serbest piyasa ekonomisi standartlarına uygunlaştırmak, buna engel olan durumları, olumsuzlukları ortadan kaldırmak, tekelleşme ve haksız rekabetin önüne geçmek amaçlanmaktadır. Ancak, küçük özelleştirmeler dışında bunda başarılı olduğunu söylemek mümkün değildir. Verimlilik, ihracat veya ithal ikameli üretim, istihdam ve benzeri konuların iyi

⁷⁷Betül Yüce Dural, **Geçiş Ekonomileri Plandan Piyasaya**, Beta Yayınevi, Temmuz 2007, İstanbul, s.59.

⁷⁸Hakan Karabalık, **Orta Avrupa Ülkelerinde Yabancı Sermaye Yatırımları ve Özelleştirme**, İstanbul, 2007

www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/oratsayi9.doc 06.02.2008

değerlendirilememesi, teknolojinin yenileştirilememesi, sonradan kiraya vermek düşüncesiyle yapılan özelleştirmeler, yeterince şeffaf olunamaması gibi hususlar, özelleştirilen kurumların zararlı çalışmasına, verimsiz olmasına, üretim yapılamamasına veya tekel oluşmasına yol açmıştır.⁷⁹

5.3. Ekonomik Reformların Değerlendirilmesi (2001 Yılı ve Sonrası)

Dönüşüm sürecinde üçüncü aşama olarak değerlendirilebilecek olan 2001 ve sonrasında ise gerçekleştirilmesi hedeflenen önemli amaçlar olarak şunlar sıralanabilir:

1. Ekonomik büyümenin ivme kazanarak devam ettirilmesi,
2. İkinci Devlet Özelleştirme Programının kabul edilmesi ile enerji sektörünün yeniden yapılandırılması ve üretim kapasitesinin artırılması,
3. Ekonomi politikalarının sosyal yönünün güçlendirilerek, sosyal refah düzeyinin artırılması, bunun için de enerji sektöründen elde edilen gelirlerin diğer sektörlerle yöneltilmesi.⁸⁰

Dolayısıyla bu aşamada uygulanacak olan ekonomi politikası ile daha çok petrol sektörü dışındaki alanların geliştirilmesi hedeflenmektedir. Ekonomik kalkınma stratejisinin yakın perspektifte temel amacı; yapılan ekonomik düzenlemelerin derinleştirilerek çağdaş piyasa ilişkileri ve dünya üretim sisteminin gelişim eğilimi temelinde ülkenin ekonomik sisteminin yeni kalkınma seviyesine geçmesinin sağlanmasıdır. Yeni işyerlerinin açılması, halkın gelir düzeyinin artırılması ile hayat standartlarının yükseltilmesi doğrultusunda bazı reformların hayata geçirilmesi amacıyla Aliyev'in Mart-2001'de imzaladığı "Yoksulluğun Azaltılması ve Ekonomik Kalkınma Üzere Devlet Programı"na esasen 2003–2005 yıllarını kapsayacak şekilde yapılacak olan faaliyetler de önem arz etmektedir.

Amaca ulaşmak üzere gerçekleştirilecek projeler için 3 milyar dolar sermayenin yatırılması planlanmaktadır. Ekonominin tümü bakımından ise bu süre

⁷⁹İnan Koçak, **Azerbaycan Ülke Raporu**, KOSGEB Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi, Başkanlığı, Pazar Araştırma ve İhracatı Geliştirme Enstitüsü, İstanbul, 2005,s.69

⁸⁰Osman Nuri Aras, **Azerbaycan Ekonomisi ve Dönüşüm Süreci**, Qafqaz Üniversitesi, Azerbaycan-Müsteqillikten Sonra adlı Uluslararası Konferans Bakü, 2003 s.116–120

zarfında yaklaşık 10 milyar dolar sermaye yatırımlara sevk edilecektir. Haydar Aliyev'in 2002 yılının Nisan ve Mayıs aylarında yerli ve yabancı iş adamlarıyla görüşmesinin ardından, Ağustos ve Eylül aylarında imzaladığı girişimciliği destekleyen fermanlar* ile özellikle vergi, gümrük, lisans ve işletmelerin denetimi ile ilgili yapılan yapısal düzenlemelerle, yerli ve yabancı işadamlarının önündeki bazı problemler giderilmeye çalışıldı. Vergi oranları düşürüldü, küçük ve orta ölçekli işletmeciliğin geliştirilmesi için program kabul edildi. Yapılan düzenlemeler işadamlarına ekonomide yeni bir devrin başladığı inancını artırırken ülkede yaratılan yatırım iklimi, yabancı işadamlarının dikkatini çekmeye başladı.⁸¹

5.4. Azerbaycan Ekonomisi ve Hollanda Hastalığı

Azerbaycan piyasa ekonomisine geçiş dönemini yaşamaktadır. Böyle bir durumda, yoğun bir şekilde gelişme gösteren doğal kaynak sektörünün idare edilmesi çok kolay değildir. Bu piyasa ekonomisine geçişin gelişimini etkileyebileceği gibi, aynı zamanda üretimin verimsiz olmasına neden olabilmektedir. Piyasa dinamiklerinin tam oluşmamış olması reformların hızını daha da yavaşlatmaktadır. Piyasa belirleyicileri etkin olmadığı için makroekonomik politika, petrol fiyatlarının değişmesi gibi amillerin negatif, etkisinin karşısının alınmasına yönlendirilmektedir. Petrol fiyatlarındaki yükseliş ve düşüşün Cari Hesaplar Dengesi ve Devlet Bütçesine etkisi Azerbaycan ekonomisinin petrol fiyatlarındaki değişikliklere karşı hassasiyetini ön plana çekmektedir. Tüm dikkatlerin sadece doğal kaynaklara yönlendirilmesi ekonomi için bir risk unsuru taşımaktadır.⁸²

Zengin doğal kaynaklara sahip ülkelerin performansının, doğal kaynakları daha az olan ülkelere oranla düşük olması, ekonomi literatüründe “kaynakların laneti” olarak adlandırılmaktadır. Kaynak açısından fakir ülkelerin, kaynak zengini ülkelere daha yüksek performans sergilemesi, ekonomi tarihinde de sıkça görülmektedir. 17.yy.

* Cumhurbaşkanı, kanunlardan sonra ve Bakanlar Kurulu kararlarından önce gelen ve “FERMAN” Olarak Adlandırılan kararlar alma yetkisine sahiptir.

⁸¹a.g.e. s.116–120

⁸²Rosenberg, B.C ve Saavalainen, T.O, **Azerbaycan'da petrol sektörünün yoğun gelişimine Bakış, Zengin doğal kaynaklara sahip geçiş ekonomisi ülkeleri**, IMF 1998, aktaran Zenfira Nesirova, **Sovyetler Birliği Dağıldıktan Sonra Azerbaycan'da Ekonomik Gelişme**, Yüksek Lisans Tezi. M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul, 2002 s.90

kaynak fakiri Hollanda, Yeni Dünyadan gelen altın ve gümüş bolluğuna sahip İspanya'nın önüne geçmişti. Benzer şekilde, 19. ve 20. yüzyılda kaynak fakiri olan İspanya ve Japonya gibi ülkeler, kaynak zengini Rusya'dan daha iyi bir performans göstermiştir. Son yıllarda atak yapan kaynak fakiri ülkeler ise Güney Kore, Tayvan ve Hong Kong olarak sıralanabilir.⁸³

Azerbaycan'da petrol gelirlerinden dolayı döviz kurunun aşırı değer kazanması, petrol-dışı imalat sektörlerinin uluslararası rekabet gücünü azaltarak bu sektörlerin çökmesine neden olmaktadır. Ayrıca, tüm gelirlerin petrol sektöründe toplanması, yöneticilerin aşırı getirim geliri elde etme güdüsünü ortaya çıkaracağından toplanan gelirlerin boşuna harcanması söz konusu olacaktır. Bundan başka, ekonominin tek bir sektöre bağlı kalması, Azerbaycan'ın petrol fiyatlarındaki düşme gibi dış şoklara maruz kalma olasılığını artırmaktadır. Rosenberg ve Saalaveinen, petrol dışı sanayi sektörlerinin üretimlerini arttırmak için arz yönlü reformların yapılması gerektiğini söylemektedirler. Bu reformlar, hükümet yapısının yeniden yapılanması, özelleştirme çabaları, vergi sisteminin basitleştirilmesi ve toprak reformlarıdır. Banka sektörü, petrol sektörü tasarruflarının petrol-dışı sektörlerde yatırımlara dönüşmesini sağlayacak şekilde yapılanmalıdır.⁸⁴

Azerbaycan'ın Hollanda hastalığı durumundan kurtulması için petrol-dışı sanayii sektörlerinde doğrudan yabancı yatırımları arttırması gerekmektedir. Yabancı doğrudan yatırımlar, yabancı firmalardan en modern teknoloji ve tekniklerin transferini sağlamaktadır. Bu yeni ve etkin teknoloji ve tekniklerin sanayii sektöründe yatırım yapan yabancı firmalardan aynı sektörde yatırım yapan yerli firmalara yayılması söz konusu olacaktır. Böylece, petrol-dışı sanayii sektörlerinde hem yatırımların artması, hem de modern teknolojik kapasitenin artması ekonomiye sürekli bir büyüme sağlayacaktır. Petrol gelirlerinin ithal malları alımında harcanması, özellikle yatırım malları yerine tüketim malları ithal edilmesi durumunda, ülkenin ticaret bilânçosu da

⁸³Sadi Uzun oğlu, Caner Ekizceleroğlu, Levent Özkan, Mehmet Serkan Yürük, **Avrasya Bölgesine Yönelik Gelişme Stratejileri ve Potansiyel Sektör Araştırması**, İstanbul, 2005
<http://canerekizceleroğlu.trakya.edu.tr/kaynaklar/8.pdf> 08.02.2008.

⁸⁴Rosenberg, B.C ve Saavalainen, T.O. "Dealing with Azerbaijan's Oil Boom", **Journal Of Finance and Development**, Vol.35, N3.1998
<http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/1998/09/rosenber.htm> Uluslararası Para Fonunu, Resmi İnternet Sitesi, 19.02.2008

açık verebilecektir. Azerbaycan ekonomisine yabancı yatırımların akımının güçlendirilmesi ve onların korunması için her türlü şartların yerine getirilmesi ve "Hollanda Sendromu"ndan kurtuluş ekonomi politikaların temel amaçları arasında yer almalıdır. Özellikle sektörel bağımlılık açısından gelecekte tehlike doğurmaması için diğer sektörlerin desteklenmesini gerekli kılmaktadır.

Bunun için ise, petrol ile ilgili olmayan alanların üretim ve istihdam düzeyinin geliştirilmesi için gerekli yatırım ikliminin oluşturulması gerekmektedir. Gelişmekte olan ve geçiş sürecindeki ülkeler de, kalkınma ve büyüme açısından ekonominin üretim kapasitesini arttırıcı politikalar uygulanmalıdır.

Öncelikle, talep yetersizliğinden çok arz yetersizliğinin görüldüğü gelişmekte olan veya geçiş sürecindeki ekonomilerde vergi indirimleriyle, başta sermaye olmak üzere üretim faktörleri, üretimi arttıracak şekilde harekete geçirilmelidir.⁸⁵

⁸⁵Osman Nuri Aras, **Geçiş Sürecinde Azerbaycan'da Yaşanan "Hollanda Sendromu" ve Çözüm Önerileri**, Nesreddin Tusinin 800 İllik Yubiyene Hesr Edilmiş Respublika Konferansı, Bakı,2001, s.113-119

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ULUSLARARASI KURULUŞLAR VE AZERBAJCAN EKONOMİSİNİN DIŞA AÇILMASI

6. Azerbaycan'ın Uluslararası Ekonomik ve Mali Kurumlarla İlişkileri ve Uygulanan İstikrar Politikaları

Globalleşme, bir başka deyişle küreselleşme; ekonomik, toplumsal ve kültürel alanlarda kimi değerlerin yerel ve ulusal sınırları aşarak dünya genelinde yayılımı anlamına gelmektedir. Küreselleşme, yarım yüzyıldan beri dünyada refaha katkısı olan ekonomilerin kendi aralarında artan orandaki serbestliğin ve entegrasyonun devamı olmaktadır.

Teknolojik gelişmeler sonucu ulaşım ve iletişimde sağlanan ilerlemenin dış ticaretin ve uluslararası mali piyasaların geliştirilmesi konusunda geniş ölçüde kullanılması, mali entegrasyonun sağlanmasında büyük yol alınması ve özellikle mali piyasaların serbestleştirilmesi sonucu mali sektörde kar oranlarının artması sonucunda uluslar arası sermaye hareketlerinde büyük akışkanlık sağlanmış ve entegrasyon giderek yaygınlaşmıştır. Bu olguların dış ticarete bölgesel serbestleşmeyi teşvik etmesi ise globalleşmenin özellikle son on yılda büyük bir ivme kazanmasına yol açmıştır.

Küreselleşme ile birlikte uluslararası ticaret hacminde ve ticarete konu mal sayısında meydana gelen artışlar, uluslararası şirketlerin yeni yönetim tarzlarını keşfetmeleri, yeni finansal araçların bulunmaları ve yeni şirket kavramlarının ortaya çıkması ülkelerin ekonomik ve mali sistemlerinde önemli etkiler yapmaya başlamıştır. Yeni uluslararası ekonomik düzenin zorlaması ve gereği olarak ülkeler ticaret ve sermaye piyasalarını liberalize etmişler ve uluslararası sermayenin serbestçe hareket imkânına kavuşmasına neden olmuşlardır. Bu yıllarda başlayan ve halen devam eden şirket evlilikleri sonucu ortaya çıkan dünya şirketleri mal, kredi ve sermaye piyasası işlemleri ile dünya ekonomisine istedikleri şekilde yön vermeye başlamışlardır. Yeni ekonomik düzen, uluslararası şirketlere sahip devletlerin hâkim olduğu, Dünya Ticaret

Örgütü, Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu ve bu kuruluşlarla birlikte çalışan uluslararası denetim ağı ile kendi kurallarını koymaktadır.

İkinci Dünya Savaşı ve bunu izleyen ABD'nin iktisadi ve askeri egemenliği sembolü olan Bretton Woods ekonomik sistemi kurumsallaşma sürecinde geliştirdiği kurumlar aracılığıyla krediler yoluyla dışa açılma sürecini hızlandırmıştır. Kurulan finansman ağı iç tasarrufu iç yatırımın üzerinde oluşan ileri sanayi ülkelerine, tasarruf fazlasını kredi verme yoluyla değerlendirme olanağı tanımıştır. Aynı zamanda krediler yoluyla dışa açılma yeni gelişen ülkelerde iç yatırımın iç tasarruf oranının üzerine çıkarma ve cari işlemler açığıyla birlikte yaşama imkânı yaratmıştır. Yeni gelişen ülkelerin iç tasarruf oranının üzerinde yatırım oranına ulaşmaları, toplumsal ve siyasal açıdan rahatlık sağlayan bir olgudur. Dış kredilerin gelişen ülkeler açısından diğer faydası iç yatırımın, ekonomi kendi kaynaklarıyla yapabileceği yatırımların üzerine yükselmesi büyüme hızını arttırmaktadır.

Ekonominin dinamik olarak gelişmesine ulaşmak için aktif “açık kapı” politikasının gerçekleştirilmesi ve bu amaçla bir taraftan ülkeye yabancı yatırımların getirilmesi, diğer taraftan dış ilişkilerle beraber hukuki ticari ilişkilerin kurulması, ekonomik kalkınmayı hızlandırmak amacıyla uluslararası mali kuruluşlar ile olumlu ilişkiler kurulması Azerbaycan'ın dış ekonomi politikasının çerçevesini oluşturur. Azerbaycan bağımsızlığını ilan ettikten sonra öncelikle uluslararası mali kuruluşlara üye olmuştur.⁸⁶

Bu kurumlardan en önemlileri Dünya Ticaret Örgütü, Dünya Bankası, Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası, Asya Kalkınma Bankası ve Uluslararası Para Fonudur. Bunun yanı sıra Azerbaycan Gıda ve Tarım Teşkilatı, Birleşmiş Milletler Sanayi Geliştirme Teşkilatı, Uluslararası Ekonomik Forum (Davos Forumu) gibi birçok büyük ve küçük çaplı uluslararası kurum ve teşkilatlara üye olmuştur.⁸⁷

⁸⁶ Anar Eminov, **Uluslararası Mali Kuruluşlarının Azerbaycan Ekonomisine Etkisi ve Dışa Açılmasına Katkısı**, Yüksek Lisans Tezi T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2006, s.75

⁸⁷ <http://www.mfa.gov.az> Azerbaycan Dış İşleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi 03.03.2008

Tablo 16.
1995–2006 yılında Azerbaycan Ekonomisi ve Uluslararası Mali Kuruluşlar
(Milyon Dolar)

| | |
|---|---------------|
| 1.Ödenen Kredilerin Tutarı | 1650,5 |
| 2.Ekonomik Kalkınma İçin Ayrılan Krediler | 393,2 (%23,8) |
| IMF | 164,6 |
| Dünya Bankası | 228,6 |
| 3.Uluslararası Kuruluşlara Üyelik İçin Ödenilen Para | 6,3 |
| Diğer Kuruluşlar | 3,7 |
| Uluslararası Mali Kuruluşlar | 2,6 |

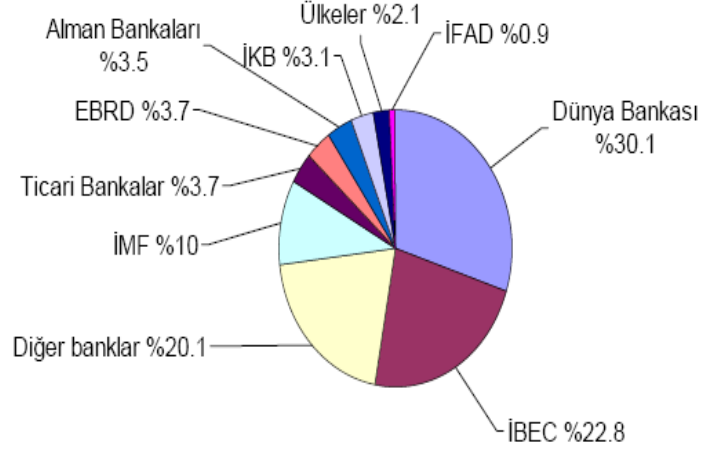
Kaynak: <http://www.maliyye.gov.az> Azerbaycan Maliye Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi 22.02.2008

Tablodan görüldüğü üzere, 1 Ocak 2006 yılına kadar Uluslararası Mali kuruluşların ayırdığı kredilerin tutarı 1.650.500.000 dolardır. Bu kredilerin %23,8'i Azerbaycan ekonomisinin kalkınması için ayrılmıştır. Ayrıca kalkınma için ayrılan kredilerden Dünya Bankası 228.600.000 dolar kredi vermiştir.

Aynı zamanda yönetim alanlarının gelişimini finanse etmek için Avrupa Kalkınma Fonu ile bir dizi anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmalardan Yenikend (53 milyon dolar) ve Mingeçevir (22 milyon dolar) su elektrik istasyonunun inşası, Bakû'nün "Büyük Su" projesinin gerçekleştirilmesi (23 milyon dolar) ve Bine Havaalanı'nın yeniden inşa edilmesi (13,7 milyon dolar) için toplam 111,7 milyon dolar civarında para ayrılması planlanmıştır. Avrupa Kalkınma Fonu ile yeni kredi anlaşmalarının bağlanması hala devam ediyor. Bu mali kuruluşlardan alınan kredilerin geri ödemesi kredi ayrıldıktan 5 yıl sonra başlamakta ve 15 yıl içerisinde ödenilmesi gerekmektedir.⁸⁸

⁸⁸ <http://www.maliyye.gov.az> Azerbaycan Maliye Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi 22.02.2008

Şekil 1.
Azerbaycan'ın Kalkınması İçin Ayrılmış Kredilerin Bankalar Üzere Dağılımı



Kaynak: <http://www.maliyye.gov.az> Azerbaycan Maliye Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi
22.02.2008

Şekilde görüldüğü üzere, 2006 yılına kadar Azerbaycan ekonomisinin kalkınması için kredilerin büyük bir kısmını Dünya Bankası, IBEC, IMF gibi Uluslararası Mali kuruluşlar vermiştir. Yukarıda gösterilen Uluslararası Mali kuruluşlar ile beraber Azerbaycan bir dizi önemli bölgesel kuruluş ile de sürekli ilişki içerisinde. İslam Kalkınma Bankası, Alman Bankaları, Asya Kalkınma Bankası bunlar arasındadır.

6.1. Dünya Ticaret Örgütü ve Azerbaycan ilişkileri

1929 buhranından sonra merkantilist politikalara yönelerek dünya ticaretini durma noktasına getiren (özellikle Amerika birleşmiş devletleri gibi) gelişmiş bazı ülkeler, bu politikalarının sonucu olarak oluşan stoklar nedeni ile 1940'ların başında serbest ticaretin yararları üzerinde durmaya başlamışlardır.

Bunun da ötesinde savaşın bitiminde baş gösterecek ödeme güçlüklerinin tüm ülkeleri yeniden daha yoğun bir kambiyo kontrol uygulamasına iteceği ve bunun da uluslararası ticareti mevcut durumundan daha fazla kısıtlayacağı ve ekonomilerin

yeniden kurulmasını engelleyeceği endişesi uluslararası ekonomik sistemin inşasına dönük çalışmalara hız kazandırmıştır.⁸⁹

Bunun sonucu olarak daha II. Dünya Savaşı bitmeden, 1944 yılında ABD'nin Bretton Woods Kasabasında Bretton Woods Konferansı gerçekleştirilmiştir. Konferansın amacı iki savaş arasındaki dönemde karşılaşılmış olan sorunları göz önünde tutarak, dış ödemelerdeki dengesizliklere çözüm getirecek, kambiyo kurlarında istikrar sağlayacak dünya ticaretinin serbestleşmesini ve uluslararası rezerv sorununu çözüme kavuşturacak uzun vadeli uluslararası yatırımları yönlendirecek uluslararası kuruluşlar ile tam istihdamı sağlayacak bir ortamın sağlanmasıdır.⁹⁰

Bu düzeni ayakta tutacak üç temel kurumun oluşturulması amaçlanmıştır. Bunlar “Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD, Dünya Bankası), Uluslararası Para Fonu (IMF)”, Uluslararası Ticaret Örgütü(İTO)’dür.

İTO, Birleşmiş Milletlerin bir uzmanlık kurumu olarak, uluslararası ticareti serbestleştirmeyi, monopollarla mücadele etmeyi, mal talebini genişletmeyi, birincil mal anlaşmaları yoluyla bu malların piyasalarını istikrara kavuşturmayı ve ülkelerarası ticaret politikalarını koordine etmeyi amaçlamaktadır⁹¹

Ancak bu örgüt hayata geçirilememiş ve yerini bir anlaşma olan “Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT)”na bırakmıştır.

II. Dünya Savaşı sonrasında başlatılan ulusal ekonomik atılım programları ve “Neo-liberal” dış ticaret politikaları uluslararası ticarete yeni bir ivme kazandırmıştır. Neo-liberal politikalar çerçevesinde uluslararası ticaretin önündeki tüm engelleri aşamalı olarak ortadan kaldırmayı kendisine temel hedef sayan GATT (Gümrük Tarifeleri Genel Anlaşması), yani 1995 yılında DTÖ’ nün yerini ve işlevlerini devraldığı çok taraflı ticaret anlaşması, yarım asırlık dönemde dört temel konferans; Cenevre (1947), Annece (1949), Torquay (1951), Cenevre (1956) ve dört round; Dillon (1960- 61), Kennedy (1964–67), Tokyo (1973–79) ve Uruguay (1986–93)

⁸⁹Gül Günver Turan, **Uluslararası Para Sistemi, Dünü ve Bugünü**, Türkiye İş Bankası Kültür, Yayınları, Ankara, 1980, s.83.

⁹⁰ a.g.e. s.142.

⁹¹ Emin Ertürk, **Ekonomik Entegrasyon Teorisi**, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1993, s.178.

gerçekleşmiştir. Söz konusu tüm konferans ve toplantılarda çok taraflı görüşmeler “karşılıklı ödün” tekniği ile yapılmış ve serbest ticaret uygulamalarına adım adım yaklaşmıştır. Nitekim 1947 yılında ortalama %40 olan sanayi ürünleri gümrük vergisi oranını 1960’lı yılların sonlarına doğru %10’a, 1990 yılında %5’e ve günümüzde %3’e çekmeyi başarmıştır.⁹²

Savaş sonrası 20 milyar dolar civarında seyreden dünya ticareti, dünya üretim düzeyindeki her bir birimlik yıllık büyümeye karşılık, ortalama olarak 1,5 birimden daha fazla artarak yeni yüzyılın başında, 2001 yılında 7,6 trilyon doların üzerine yükselmiştir. Bu yöndeki gelişmeye bağlı olarak dünyada toplam ihracatın toplam gelir içindeki payı %6’dan %30’a çıkmıştır.

GATT 1948’den 1995 yılına kadar sanayi mallarında küresel ticaretin kurallarını belirlemiş ve bu mallarda büyük ölçüde uluslararası ticareti serbestleştirme amacını gerçekleştirmiştir

Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası küresel ekonominin sacayaklarını oluşturmaktadır. IMF, dünya finans piyasalarında istikrar sağlayıp üye ülkelerin dış ödemeler konusunda karşılaşacakları güçlüklerle çözüm ararken, Dünya Bankası önce Avrupa ekonomisinin onarımına, daha sonra ise gelişmekte olan ülkelerin kalkınma programlarına finansman desteği sağlayacaktır. Uluslararası ticaretin düzenlenmesi ise DTÖ’ye bırakılmıştır.

Uluslararası ticaret ekonomik büyümenin tek kaynağı olmasa da, dünya ekonomisinin gelişmesine çok önemli katkılarda bulunmuştur. Ekonomilerini uluslararası ticarete açabilecek bir düzeye yükseltip dış ticarete yönelen gelişmekte olan ülkeler, özellikle uluslararası ticaretin hızla geliştiği dönemlerde dış pazarlardan yararlanıp ekonomik büyümelerine ivme kazandırmışlardır.

Serbest dış ticaret rejimi ve ekonomik büyüme arasındaki olumlu ilişki çeşitli uluslararası araştırmalar tarafından da doğrulanmaktadır. Dünya Bankası ve IMF tarafından gelişmekte olan ülkelere “ticaret politikaları” ve “ekonomik büyüme”

⁹²Ahmet Şahinöz, **Dünya Ticaret Örgütü’nün Dönüşümü**, İstanbul, 2007
<http://www.zmo.org.tr/etkinlikler/ktts02/20.pdf> 02.03.2008

konularında yapılan ve 1963–1992 yılları arasındaki otuz yıllık dönemi kapsayan çalışma şöyle bir sonuca ulaşmıştır: Dışarıya daha fazla açık ülkeler diğerlerine oranla yılda ortalama 2 ile 6 puan arasında daha yüksek bir ekonomik büyüme gerçekleştirmişlerdir.

Endüstrileşmiş ülkelerin Uruguay Round anlaşmasına göre gümrük tarifelerini şu an % 3'lere çekmiş olmaları ve tarife dışı engelleri büyük ölçüde azaltmaları gelişmekte olan ülkelerin ihracatlarına hiç şüphesiz yeni bir ivme kazandırabilecektir. Ancak burada temel koşul, söz konusu gelişmekte olan ülkelerin uluslararası rekabete açılacak endüstriyel güce sahip olması, yani dünya “ticaret katarı”nın hızına ayak uydurabilecek nitelikte “vagon”lar üretebilmesidir. Bu koşul sağlanmadığı takdirde, uluslararası ticaret ekonomik büyümeyi özendirmek bir yana, büyümenin dinamiklerini de yok edebilir. 1970 yılında gelişmekte olan ülkelerin %5,5 civarında olan dünya sanayi ürünleri ihracatı içindeki payının dört kat artarak, 1993 yılında % 22'ye yaklaşması ancak bu payın 2/3'ünün Uzak Doğu ülkelerinin kontrolünde bulunması, yukarıda açıklamaya çalıştığımız koşula dayalı “dış ticaret-büyüme” ilişkisinin bir göstergesidir.⁹³

Azerbaycan'ın DTÖ üye olmasında en önemli amaçları aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Dünya ekonomik sistemine entegrasyonunu hızlandırma
- Dünyanın diğer ülkeleri ile DTÖ tarafından kabul edilmiş kurallar esasında ticaret yapmak
- DTÖ' nün kurallarını uyguladıktan sonra büyük ölçüde yabancı sermayenin ülkeye çekilmesi
- DTÖ' ne üye olan ülkelerin birbirlerine verdikleri imtiyazlardan faydalanmak
- Ülke ekonomik sistemini yenilemek ve petrol dışı sektörleri geliştirmek

⁹³a.g.e. 02.03.2008

—Ülke genelinde uygulanan reformlara uluslararası mali kuruluşlar ve ülkeler tarafından yapılan yardımların artırılması⁹⁴

6.2. Dünya Bankası ve Azerbaycan ilişkileri

1944 tarihlerinde toplanan Bretton Woods Konferansında kurulması kararlaştırılan diğer uluslararası mali kuruluş, Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD)' dir. IBRD'nin faaliyetlerini çeşitli yönlerden tamamlamak üzere daha sonraki yıllarda Uluslararası Kalkınma Birliği (IDA), Uluslararası Finans Kurumu (IFC) ve Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı (MIGA) adlı kuruluşlar kurulmuş ve IBRD dahil olmak üzere bunların hepsi “Dünya Bankası Kurumu” (World Bank Group) adıyla anılan kuruluşlar topluluğunu oluşturmuşlardır. Faaliyet alanları ve hukuki yapısı nedeniyle IBRD “Dünya Bankası” olarak nitelenebilmektedir⁹⁵.

Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası

- IBRD'nin iki temel amacı vardır: İkinci Dünya Savaşının yol açtığı tahribatın giderilmesi ve savaşta yıkılan ekonomilerin yeniden imar ve inşasına katkıda bulunulması.
- Üye ülkelerde üretimin ve verimliliğin arttırılmasına, kaynakların geliştirilmesine ve özellikle az gelişmiş ülkelerin kalkınma çabalarına yardımcı olunması.

Gerçekten de günümüzde IBRD ya da diğer adıyla Dünya Bankası, gelişmekte olan ülkelerdeki kalkınma projelerine kendi öz kaynaklarından veya borçlanarak sağladığı fonlardan kredi vermekte, bu ülkelerdeki yatırımları teşvik etmektedir⁹⁶.

Böylece IMF'nin kısa ve orta vadeli kredilerine karşılık Dünya Bankası, kalkınma projeleri ve programları için uzun vadeli finansman sağlayan bir kuruluş olarak farklı bir nitelik taşımaktadır. Dünya Bankası ayrıca, kaynak verimliliğinin

⁹⁴<http://www.mfa.gov.az> Azerbaycan Dış İşleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, 03.03.2008

⁹⁵Nevzat Güran, İsmail Aktürk, **Uluslararası İktisadi Kuruluşlar**, Tuğra Ofset, 5. Baskı, Isparta, 2001.s.86

⁹⁶Rıdvan Karluk, **Dünya Ekonomisinde Uluslar arası Ekonomik Kuruluş ve Birleşmeler**, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 1990, s.183.

arttırılması ve kalkınma stratejilerinin ve bu çerçevede izlenen politikaların değerlendirilmesi gibi konularda üye ülkelere yardımcı olmaya çalışmaktadır. 1980 yılında “Yapısal Uyum Kredisi” adıyla uygulamaya konulan program kredilerinin amacı, değişen dünya ekonomik koşullarının etkisiyle gelişmekte olan ülkelerin karşılaştıkları dış ödemeler dengesi sorunlarının çözümüne katkıda bulunmak ve bu ülkelerin yapısal değişim çabalarını desteklemektir.

Uluslararası Kalkınma Birliği

IDA, gelişmekte olan ülkelere vade, faiz oranı ve geri ödeme şekli gibi açılardan IBRD kredilerinden daha uygun koşullu kredi vermek amacıyla IBRD’ye bağlı bir kuruluş olarak 8 Kasım 1960 tarihinde kurulmuştur⁹⁷.

IDA sözleşmesinin birinci maddesinde, Birliğin amaçları, “özellikle önemli kalkınma ihtiyaçlarını karşılamak üzere daha esnek ve ödemeler bilançosu açısından daha hafif yükler getiren koşullarla finansman sağlamak suretiyle, Birlik üyelerinden iktisadi kalkınmayı teşvik ederek ve üretkenliği artırarak yaşam düzeylerini yükseltmek ve böylece IBRD’nin kalkınma amaçlarına yardımcı olmak ve onun faaliyetlerini tamamlamak” şeklinde ifade edilmekte ve bunun birliğin tüm kararlarında rehber olacağı belirtilmektedir⁹⁸

IDA, IBRD ile aynı örgüt yapısına sahiptir. IDA’nın temel finansman kaynağını, üyelerin sermaye katılma payları ve ilave katkıları oluşturmaktadır.

Uluslararası Finans Kurumu

24 Temmuz 1956 tarihinde, az gelişmiş üye ülkelerde özel teşebbüsün gelişimini teşvik ederek IBRD’nin faaliyetlerini tamamlamaya yönelik olarak kurulmuştur. Üye sayısı Eylül 2001 itibariyle 175 olan IFC, IBRD’ den ayrı bir tüzel kişiliğe sahip, hukuki ve mali yönden bağımsız bir kuruluş olmakla birlikte IBRD ile sıkı bir bağlılık içindedir

⁹⁷a.g.e. s.212.

⁹⁸Nevzat Güran, İsmail Aktürk, **Uluslararası İktisadi Kuruluşlar**, Tuğra Ofset,5.Baskı, Isparta, 2001, s.105.

Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı

Yatırımları, ticari olmayan kısıtlamalara ve özellikle politik risklere karşı koruyarak, az gelişmiş ülkelere özel yabancı sermaye akışını hızlandırma gibi özel bir amaçla kurulan MIGA, Dünya Bankası Grubu'nun en yeni kuruluşudur. Eylül 1985'te Dünya Bankası Direktörler Kurulu tarafından kabul edilen MIGA Sözleşmesi, 9 sanayileşmiş ve 20 gelişmekte olan ülke tarafından onaylanarak 12 Nisan 1988'de yürürlüğe girmiş ve Eylül 1988'de çalışmalarına başlamıştır.

Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözümlemesi Uluslararası Merkezi

Dünya Bankası 'na bağlı bir diğer kuruluş olan ICSID, bir üye devlet ile başka bir üye devletin bir vatandaşı ya da vatandaşları arasındaki yatırım uyuşmazlıklarında arabuluculuk ve hakemlik hizmetleri sağlamak amacıyla, Dünya Bankası'nın girişimi sonucu 14 Ekim 1966 tarihinde kurulmuştur.

Uluslararası Tarımsal Araştırma Danışma Grubu – CGIAR

Dünya Bankasıyla yakından ilişkili başka bir oluşum da, 1970'li yılların başında Dünya Bankası ve UNDP'nin birlikte desteğiyle kurulan ve tarımsal araştırma programlarına ve eğitim dâhil konuyla ilgili çeşitli faaliyetlere finansman sağlayan Uluslararası Tarımsal Araştırma Danışma Grubu – CGIAR adlı birliktir. Çeşitli kamu ve özel sektör kuruluşunun (30 Haziran 1994 tarihi itibarıyla 42 kuruluş) bağışlarıyla desteklediği CGIAR, faaliyetlerini çeşitli uluslararası tarımsal araştırma merkezleri ve bunlarla işbirliği yapan çok sayıda diğer ilgili merkezler aracılığıyla yürütmektedir. CGIAR, herhangi bir sözleşme yâda yazılı statüsü olmayan informal bir birliktir⁹⁹.

Banka'nın kredi politikalarında ve koyduğu kriterlerde 1970'lerden sonra önemli değişimler olmuştur. Temel ihtiyaçların karşılanması ve yoksullukla mücadele gibi amaçlar ön plana geçmiştir. 1980'de "Yapısal Uyum Kredisi" (Structural Adjustment Credit) programı uygulamaya konmuştur. Bu programa göre orta ve uzun vadeli bir perspektif içinde ekonomik kalkınma ve dış dengenin gerçekleştirilmesi sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu arada tarım ve tarıma dayalı endüstrilerin

⁹⁹a.g.e. s.125.

geliştirilmesine özel bir önem verilmektedir. Dünya Bankası geliştirmekte olan ülkelerde yoksulluğun önlenmesiyle ilgilenen ana uluslararası birimdir. Dünya Bankası yapısal denge ve yoksullukla ilgili faaliyetlerden, IMF ise esasen makro ekonomik işlerden sorumlu olduğu için iki kuruluş arasında bir sorumluluk dağılımı bulunmaktadır.¹⁰⁰

Dünya Bankası'nın özellikle 1990'lı yıllardan itibaren geliştirmekte olan ülkelerle olan ilişkilerinde önemli gündem maddelerinden birisi yoksulluğun azaltılması olmuştur. Ayrıca Banka, finansal ve diğer teknik türdeki yardımların da ana amacını yoksulluğun azaltılması olarak belirlemeye başlamıştır.

Dünya Bankası'nın yoksullukla mücadelede izlediği politikalar zamanla farklılaşma göstermiştir. 1960'lı yıllarda birçok kalkınma iktisatçısına göre, yoksulluğun azaltılmasında en iyi yol geliştirmekte olan ülkelerin sanayileşmesini hızlandırmak ve altyapıya daha çok yatırım yapmak olmuştur. 1970'li yıllarda kırsal gelişmeye daha fazla önem verilmeye başlanmıştır. 1980'lerde ise durum tamamen farklılaşmıştır. Çünkü birçok geliştirmekte olan ülke artan borç ve azalan döviz gelirleriyle birlikte önemli makro ekonomik sorunlarla karşı karşıya gelmiştir. Bunun sonucunda Bankanın ağırlıklı olarak ilgisi yoksullukla mücadeleden çok makro ekonomik dengenin sağlanmasına kaymıştır. Böylece piyasanın rolünün artırılması ve kamunun ekonomik ağırlığının azaltılması gibi Neo liberal politikalara dayalı ekonomik reform programları aktif bir şekilde desteklenmeye başlanmıştır. Dünya Bankası'nın IMF ile birlikte yürüttüğü bu programların etkileri konusundaki tartışmalar hala devam etmektedir.¹⁰¹

Dünya bankası Grubu ve Azerbaycan ilişkileri ülke bağımsızlığını kazandıktan sonra başlamış ve ileriki dönemlerde hız kazanmıştır. Özellikle Dünya Bankası petrol kaynaklarının idare edilmesinde devletin rolünü güçlendirmek ve yapılan ekonomik reformların kararlılıkla yürütülmesini sağlamak için devletle sıkı bir işbirliği içerisine girmiştir.¹⁰²

¹⁰⁰Joseph E. Stiglitz, **Development Thinking at the Millennium**, Annual World Bank Conference on Development Economics 1999, (Eds: Boris Pleskovic and Nicholas Stern), Washington 2000, s.15.

¹⁰¹a.g.e.s.16

¹⁰²<http://www.mfa.gov.az> Azerbaycan Dış İşleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi 03.03.2008

Tablo 17.
Azerbaycan'ın Dünya Bankası ile İmzaladığı Başlıca
Kredi Anlaşmaları (1994–2005)

| | |
|---|-------------------------|
| Rehabilitasyon kredisi | 57,5 milyon dolar |
| Yönetim Kurulu Enstitüsünde değişiklikler yapmak için | 16 milyon dolar |
| Petrol sektörüne teknik yardım | 19,7 milyon dolar, |
| Bakü'nün su rezervi için | 53,5 milyon dolar |
| Gaz sistemi için | 19,5 milyon dolar |
| Tarım sektörü için | 14 milyon dolar |
| Diğer faaliyetler | 71,8 milyon dolar |
| Toplam | 252 milyon dolar |

Kaynak:<http://www.mfa.gov.az> Azerbaycan Dış İşleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi
03.03.2008

Dünya Bankası tarafından finanse edilen ilk proje 1995 yılının Nisan ayında onaylanmış 20,8 milyon dolar tutarındaki 'Petrol Sektörüne Teknik Yardım' projesidir. Petrol kaynaklarının en etkin biçimde işletilmesi ülkenin geleceğinde büyük rol oynadığından Dünya Bankası devlete petrol sektörünün geliştirilmesi için gerekli politik önlemlerin alınması ve yapısal (hukuksal) ortamın hazırlanmasında yardım etmektedir. Söz konusu projenin amacı direkt yabancı sermayenin mobilizasyonu, petrol kaynaklarının işletilmesi işine yabancıların aktif katılımını sağlamak, petrol sektörü kuruluşlarının verimliliğinin artmasıdır. Uygun koşullarla açılan bu kredi yeni yatırımlarda teknik yardımı finanse etmek için kullanılacaktır. Dünya Bankası'nın 2. Operasyonu kurumsal yapılanma işine teknik yardım projesi 18 milyon dolardır ve 1995 yılının Temmuz ayında onaylanmıştır¹⁰³

Dünya Bankası 1992–1998 yılları arasında Azerbaycan'daki faaliyetleri sırasında Azerbaycan Hükümeti ile sıkı işbirliği içinde olmuştur. Hükümet üyeleri ile yapılan çeşitli görüşmelerde Azerbaycan ve Dünya Bankası arasındaki son yıllardaki işbirliğinden memnun kaldığı bildirilmiş, ekonomik kalkınmada ve ülke

¹⁰³Axundov, Ş. **Bazar İqtisadiyyatının Esasları**, Ebil Yayınevi. Bakı 2001,s.32 aktaran, Anar Eminov, **Uluslararası Mali Kuruluşlarının Azerbaycan Ekonomisine Etkisi ve Dışa Açılmasına Katkısı**, Yüksek Lisans Tezi T.C.Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2006, s.95

ekonomisinde olumlu değişikliklerin elde edilmesi için Dünya Bankası'nın sağladığı yardımın önemine değinilerek, Banka ile olan ilişkilerin gelişmesine ayrı bir önem verildiği söylenmiştir.

Sonuç olarak Dünya Bankası Azerbaycan'da kaynakların mobilizasyonu ve yabancı yardımın koordinasyonu işinde yardım edecektir. Kalkınma süreci hızlandıkça daha sistematik yardım programı hazırlanacaktır. Gelecek dönemler için Azerbaycan üzerinde Dünya Bankası'nın yardım programı esas olarak dört başlıkta yer almaktadır.

1. Ülkede etkili ve adil, tarafsız özel sektörün istikrarlı, devamlı gelişmesine yönelik siyasal ve kurumsal çevrenin oluşturulması.

2. Sorunlu ekonomik yaşam, sektörlerde, özellikle tarım sektöründe, rekabetin artırılması.

3. Ülke nüfusunun yaşam düzeyinin yükseltilmesi. Bu amaca ulaşmak için sosyal yardımların amacına uygun yapılması, sosyal hizmetlerin etkinliğinin artırılması ve nüfusun yaşam düzeyinin yükseltilmesi için devlet stratejisinin hazırlanıp uygulanması konuları üzerinde özenle durulacaktır.

4. Ülke içi üretimin artırılması. Yukarıda gösterilenlere ek olarak çevre sorunu da Banka tarafından üzerinde durulması gereken zorunlu konulardan biridir.¹⁰⁴

6.3. Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Azerbaycan ilişkileri

Uluslararası mali kuruluş olarak IMF'nin kuruluş amacı, dış ekonomik parasal ilişkilerde geçici sıkıntı içinde olan ülkelere finansman sağlamak iken, son yirmi yıldan bu yana işlevlerindeki farklılaşma giderek belirginleşmiştir. Bunda bir yandan, uluslararası sermaye hareketlerinde devlet dışı kuruluş ve firmaların egemenliklerini pekiştirmesi, diğer yandan IMF'nin yaktığı ışıkları, derecelendirme kuruluşlarının daha profesyonelce yakarak itibarlarını giderek arttırmalarının önemli payı olmuştur. IMF'nin klasik işlevleri üye ülkelerin dış ödemelerde karşılaştıkları sorunlarda kaynak

¹⁰⁴Anar Eminov, **Uluslararası Mali Kuruluşlarının Azerbaycan Ekonomisine Etkisi ve Dışa Açılmasına Katkısı**, Yüksek Lisans Tezi T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2006, s.99

desteği sağlamak, rekabetçi devalüasyonları önleyerek döviz kurlarına istikrar kazandırmak ve uluslararası para sisteminin istikrarını sağlamak olarak sıralanabilmektedir.1980'lerden sonra IMF'nin dış borç sorununun çözümü için kalıcı yöntemler bulmaya çalıştığı görölmektedir. IMF'nin dış borçlanmaların hızlanması ile üstlendiği görevi de farklı boyutlar kazanmıştır. Uluslararası finansman sağlayan bankalar, IMF ile stand-by anlaşması yapan ve yapısal uyum programlarını uygulayan ölkelerin borçlarını ödeme kapasitesine sahip olduğunu düşünerek hareket etmeye başlamaları nedeniyle IMF ile yapılan stand-by anlaşmalarında artış olmuştur.¹⁰⁵

1980–84 döneminde altmıştan fazla ölkede IMF'nin stand-by anlaşmasına uygun politikalar benimsemiştir. Bu dönemden sonra IMF, artık zor durumdaki ölkelere 'kolaylıklar' sağlayan bir kuruluş olmaktan çok kendisine başvuran ölkelerin ekonomi politikalarını da yönlendirmeye başlayan bir kurum haline gelmeye başlamıştır. Ancak, 1990'lı yıllarda başlayan ve daha çok finansal kesimdeki likidite krizleriyle ortaya çıkan bunalımlar nedeniyle, bugün IMF artık ölkelerin cari işlemler bilançosuna yoğunlaşmanın yanı sıra sermaye hareketleriyle daha fazla ilgilenme durumunda kalmıştır.

Ödemeler dengesinde sorunları olan ölkeler IMF'den ödemeler dengesizliğini gidermek amacıyla kredi talebinde bulduklarında bu kredi ile beraber IMF'nin önerdiği istikrar programları ile karşılaşmışlardır. Bu programları uygulayan ölkelerin büyük bir bölümünde ise hedeflerin gerisinde bir performans sergilenmiştir. Bu durumda hatanın büyük ölçüde uluslararası ekonomik konjonktürden kaynaklandığı ya da programın, uygulamadaki yetersizliklerinden ortaya çıktığı ileri sürülmüştür.¹⁰⁶

Bu ölkelerin uyguladıkları istikrar programları temelde, Ortodoks ya da Heteredoks olarak adlandırılır. Ortodoks istikrar programları, ödemeler bilançosu açıklarının iyileştirilmesini ve ölkede içerisinde enflasyon oranının düşürülmesini

¹⁰⁵Sinan Sönmez, **Dünya Ekonomisinde Dönüşüm**, İmge Kitabevi, Ankara 1996, s. 370.

¹⁰⁶Mehmet Alagöz, **IMF İstikrar Programlarının Ekonomik Etkileri**, Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F Dergisi, Cilt:1, Sayı:1, 1998, s. 75–76.

amaçlayan programlardır. Ayrıca sıkı para ve maliye politikası yolu ile kamu kesimi açıklarının büyük oranda kapatılmasını da hedeflemektedir.¹⁰⁷

Heterodoks istikrar programları ise, sağlanacak toplumsal uzlaşma ile ücret, faiz ve döviz kurunun kısmen ya da tamamen dondurulması ve gelirler politikası uygulamalarını kapsamaktadır.¹⁰⁸

IMF kaynaklı istikrar programları genellikle Ortodoks yaklaşıma göre hazırlanmaktadır. Ödemeler dengesi krizine giren ülkeler IMF'den kredi sağlayabilmek amacıyla IMF ile anlaşma yapmak zorundadır. Bu anlaşma sonunda para, maliye ve kur politikaları yoluyla kamu açıklarının büyük oranda azaltılması ve ödemeler bilançosunun iyileştirilmesi hedeflenir.¹⁰⁹

Ana başlıkları ile ifade edilen bu politikalar şu amaçlarla uygulanmaktadır:

- Sıkı para politikası yoluyla toplam para arzının kontrol edilmesi, yüksek faiz politikası ile de tasarrufların artırılması, tüketimin kısılması ve sermaye kaçışının önlenmesi amaçlanır.

- Sıkı maliye politikası yoluyla bütçe açığının kapatılması kamu harcamalarının kısılması ve vergilerin artırılmasını hedefler. Bunun yanında, kamusal sübvansiyonların kaldırılması ve kamu ürünlerinin fiyatlarının piyasa şartlarına göre belirlenmesi böylece fiyat denetiminin kaldırılması da istenmektedir.

- Döviz kuru politikası da çok genel olarak, kur ayarlaması yoluyla ihracatı artırıp ödemeler bilançosunu düzeltmek amacını taşır.

IMF'nin önerdiği politikaların başında kur ayarlaması gelmektedir. Devalüasyonun teorik olarak ihracatı arttıracığı varsayılır.

Genel olarak IMF'nin ülkelerin sorunlarının çözümüne yönelik yaklaşımında belirleyici olan birtakım noktalar vardır. İstikrar politikalarının temel amaçlarından

¹⁰⁷ İlker Parasız, **Kriz Ekonomisi**, Bursa, Ezgi Kitabevi, 1995, s. 56.

¹⁰⁸ İlker Parasız, **İktisat ve İstikrar Politikaları**, Bursa, Ezgi Kitabevi, 1998, s. 72.

¹⁰⁹ www.dpt.gov.tr T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı Resmi İnternet Sitesi, 03.03.2008

birisi devlet bütçesindeki açığın kapatılması için kamu harcamalarının kısılması ve vergiler başta olmak üzere kamu gelirlerinin artırılmasıdır. Ancak kamu gelirlerinin artırılması devletin ekonomideki ağırlığının artması anlamına geleceğinden, IMF'nin politikaları daha çok kamu harcamalarının kısılması yönünde oluşmaktadır.

Zaten genel olarak amaç kamu kesiminin daraltılması ve uzun vadede kaynakların özel kesime aktarılmasıdır. Uygulanan bu politikalardan sonra az gelişmiş ülkelerde ücretin ulusal gelirdeki payı azalırken, kar ve rantın payı genişlemiştir. Desteklemelerin azaltılması, bazı durumlarda tamamen ortadan kaldırılması, faiz oranlarının yükselmesi, fiyat denetimine son verilmesi işçi sınıfı üzerinde olumsuz etkiler yaratmış, ancak tasarruf yapabilen zengin kesimin ulusal gelirden aldığı pay artmış ve sonuçta getirim ekonomisi, yaratılmıştır. Azerbaycan Cumhuriyeti 1992 yılının Ocak ayında IMF'nin 170. üyesi olmuştur. Azerbaycan'a IMF' den 70.000.000 ECU (112.000.000 dolar) özel çekme hakkı (SDR) tanınmıştır. Azerbaycan'ın kotasının değeri 160,9 milyon SDR'dir. Uluslararası Para Fonu Azerbaycan'da beş projenin gerçekleştirilmesi için maliye yardımı ayırmıştır. Azerbaycan Uluslararası Para Fonu'na üye olarak kabul edildikten sonra, ülkede hayata geçirilen reformlara destek olmak amacıyla söz konusu örgüt tarafından bazı programlar hayata geçirilmiştir.

Bu ülkeler IMF'ye katılırken bir miktar para yatırmaktadırlar. Bu paralar IMF'nin ülkelere vereceği borçları karşılamada kullanılır, aynı zamanda da üye ülkenin ne kadar borç alabileceğini belirler. Ancak ülkenin ne kadar yatırabileceğini IMF belirlemektedir. Örneğin ABD toplam oyların %17,35'ine sahipken, Türkiye oyların 0,46'sına sahiptir. Azerbaycan içinse bu oran 0,27 olarak belirlenmiştir. Bu durum zaten karar mekanizmasında güçlü oldukları için doğal olarak daha fazla söz sahibi olan ülkelerin bu konumunu meşru hale getirmektedir.¹¹⁰

¹¹⁰Gürgen, H. **Economic Reforms in Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyz Republic, Tajikistan, Turkmenistan, and Özbekistan**, International Monetary Fund Occasional Paper, 183. Washington D.C. IMF 1999, aktaran, Anar Eminov **Uluslararası Mali Kuruluşlarının Azerbaycan Ekonomisine Etkisi ve Dışa Açılmasına Katkısı** Yüksek Lisans Tezi T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2006, s. 80

Tablo 18.
Azerbaycan-IMF İlişkilerinde Kritik Krediler (1992-2001)

| Kredilerin Verildiği Tarih | Kredilerin Hacmi ve Amacı |
|-----------------------------------|--|
| 18 Eylül 1992 | 117 milyon SDR |
| Nisan 1995 | 46 milyon dolarlık katkıyla IMF uzmanları istikrar programını hazırladı. |
| Kasım 1995 | IMF, hükümetin 1995-1996 ekonomik kalkınma programını 132 milyon dolarlık krediyle destekledi. |
| Aralık 1997 | Toplam 64 milyon dolarlık iki kredi daha onaylandı. Bu kredilerle enflasyonun düşürülmesi ve büyümenin yeniden başlatılması gibi makroekonomik istikrara yönelik amaçlar söz konusuydu. |
| Ocak 1999 | 112 milyon dolarlık kredi 1999 ekonomik ve finansal programını desteklemek ve 1998'de dünya petrol fiyatlarında yaşanan düşüşün ihracata yönelik olumsuz etkilerini gidermek için verildi. |
| Temmuz 2001 | 100 milyon dolar tutarında ekonomik kalkınmasını desteklemeyi sürdürmek için Fakirliği Azaltma ve Büyüme Kolaylığı adı altında kredi verildi. |

Kaynak: <http://www.maliyye.gov.az> Azerbaycan Maliye Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi 22.02.2008

Uygulamaya konan ekonomik paketlerin amaçları ise kısaca şunlardır:

- Finansal kesimde istikrarın sağlanması; devletin kurumları ve mali düzeninin güçlenmesi;
- Ekonomide yapısal değişikliklerin gerçekleştirilmesi ve özel mülkiyetin geliştirilmesi;
- Üretimin artırılması; ekonomide iç ve dış yatırımları özendirilecek ortamın yaratılması;
- Hane halkının yaşam seviyesinin iyileştirilmesini amaçlayan ve çeşitli sosyal grupların durumlarını dikkate alan bir sosyal politikanın uygulanması.

Bu çerçevede IMF destekli para, maliye, döviz kuru ve dış ticaret politikasına yönelik düzenlemeler gerçekleştirilmiştir.¹¹¹

IMF destekli sıkı maliye politikaları sonucunda kamu harcamalarında yaşanan azalmalara rağmen, kamu gelirlerinde de gerçekleşen düşüşler, kamu finansman açığının kapatılmasında dış kaynak kullanımının artmasına yol açmıştır. Bununla birlikte bütçe açığının finanse edilmesinde özelleştirmeden elde edilen gelir ve diğer benzeri iç kaynaklardan da yararlanılmıştır. 2000 yılına gelindiğinde devlet gelirleri içerisinde en önemli gelir kaynağını KDV gelirleri oluşturmaktadır. Cari açıkların finansmanında da yabancı kaynaklar kullanıldığından dış borç stoku 1993'te 50 milyon dolar civarında iken 2000 yılında 1,2 milyar dolara yaklaşmıştır. Hatta ihracat gelirlerindeki artıştan daha hızlı bir dış borçlanma süreci yaşanmaya başladığını vurgulamak gerekir. Bu noktada Uluslararası Kalkınma Teşkilatı, Avrupa Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası, Japonya Uluslararası Ekonomik İşbirliği Fonu gibi kurumlardan da kredi alınmış olmasına karşın, alınan dış kredilerde üstünlüğün IMF ve Dünya Bankası'nda olduğunu belirtmek gerekir. Bu aşamada bir hususa dikkat çekmek yerinde olacaktır: 1992–1994 döneminde sanayi üretimi petrol sanayi dâhil tüm sanayi alanlarında 1990 yılına göre ortalama %50 azalmışken, bu düşüş IMF destekli politikaların uygulandığı 1995'ten sonra daha da hızlanarak 2000 yılında 1990'a göre %70 olarak gerçekleşmiştir.¹¹²

Petrol sanayi ise önemli ölçüde yabancı sermayeye bağımlıdır. Yalnızca doğal kaynaklara ve petrol sanayisine dayalı büyüme süreci ve bu sektörün aşırı kullanımının getirdiği ekonomik yapı, diğer sanayilerin sağlıklı gelişmesini engellemektedir. Literatürde Hollanda Hastalığı olarak anılan bu durum, Azerbaycan'ın dengesiz iktisadi büyümesine işaret etmektedir. Hollanda Hastalığı ile birlikte makroekonomik istikrarın bozulmasına yönelik üç kanal işlemektedir:

¹¹¹Zenfira, Nesirova, **Sovyetler Birliği Dağıldıktan Sonra Azerbaycan'da Ekonomik Gelişme**, Yüksek Lisans Tezi, M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul, 2002 s.55

¹¹²M. Hooper, **Azeribaijan Investment Guide**, US-Azerbaijan Chamber of Commerce. Washington DC, USA. 2006

<http://www.usacc.org/index.php> United States -Azeribaijan Chamber Of Commerce 02.03.2008

Birincisi Oil-Boom ile birlikte ulusal paraya olan talep artmakta ve MB fiyat istikrarı adına reel döviz kurunun (yabancı para karşısında ulusal paranın) aşırı değerlenmesine göz yumabilmektedir.

İkincisi petrol gelirlerinin miktarı ve toplanmasına yönelik belirsizlikler ödemeler dengesinin sürdürülebilirliğini riske atabilmekte ve ayrıcalıklı olmayan dış borç sözleşmelerinin imzalanmasına ve dış borç yükünün artmasına yol açılabilmektedir.

Üçüncü olarak, beklenmeyen gelir akımları, hükümet harcamaları üzerine ülkenin mali politikasının istikrarına yönelik bir tehdide neden olabilmektedir. Buna ilaveten ülkeye giren petrol gelirleri; doğal kaynak zengini ülkeler iktisadi büyümeyi olumsuz etkilese de geniş bir bürokratik yelpazeyi ve rüşvet mekanizmalarını koruyucu politikaları teşvik etmektedirler. Klasik Hollanda Hastalığı argümanı petrol sektörü ve petrol dışı ticari sektörlerle, dış ticarete konu olmayan sektörler arasındaki dengesiz büyüme üzerine odaklanır. Eğer petrol üretiminin yarattığı ek zenginlik dış ticarete konu olmayan mallara harcanırsa, ticari mallara göre dış ticarete konu olmayan malların fiyatları artar ve reel döviz kuru aşırı değerlenir. Sonuç olarak geleneksel ticari malların uluslararası rekabet gücü azalır. Azerbaycan örneğine bakıldığında dış ticarete konu olmayan sektörlerin (perakende ticaret, restoran ve otel gibi) GSYİH içindeki payının petrol üreticisi olmayan geçiş ülkelerinkinden çok daha hızlı büyüdüğü görülecektir.¹¹³

6.4. Azerbaycan ile Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (EBRD) İlişkileri

Azerbaycan cumhuriyeti 1992 yılından Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası üyesidir. Bugüne kadar Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası Azerbaycan'da genel değeri 3,20 milyon olan 21 projeye 325 milyon Euro kredi vermiştir. Avrupa İmar ve

¹¹³Rosenberg, B.C ve Saavalainen, T.O. "Dealing with Azerbaijan's Oil Boom", **Journal Of Finance and Development**, Vol.35, N3. September 1998
<http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/1998/09/rosenber.htm> Uluslararası Para Fonunu Resmi İnternet Sitesi, 19.02.2008

Kalkınma Bankası Azerbaycan'da alt yapı, doğal enerjinin kullanılması ve retilmesi, maliye, doğal kaynakların hâsılatı gibi alanların kalkınmasına faal olarak katılır.¹¹⁴

Tablo 19.

**Avrupa İmar ve Kalkınma Bankasının (EBRD) Azerbaycan'da
Uygulanan projelere ayırdığı krediler.(1994–2004)**

| Projeler | Ayırıldığı Para miktarı (Milyon Avro) | Projenin toplam değeri (Milyon Avro) |
|---|---------------------------------------|--------------------------------------|
| Bakü su sisteminin yeniden yapılması projesi | 18,8 | 78,3 |
| Yenikend enerji projesinin yenilenmesi | 44,0 | 62,1 |
| Mingeçvir elektrik istasyonunun yenilenmesi | 17,9 | 40,2 |
| Trans – Kafkas demir yolu hattı projesi | 16,7 | 29,8 |
| Havayolu sisteminin yeniden yapılanması projesi | 11,4 | 12,9 |
| İpek yolu projesi | 33,5 | 33,5 |
| Toplam | 142,3 | 256,8 |

Kaynak:<http://www.mfa.gov.az> Azerbaycan Dış İşleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi 03.03.2008

6.5. Asya Kalkınma Bankası ve Azerbaycan ilişkileri

Asya Kalkınma Bankası Aralık 1963'te ilk Asya Ekonomik İşbirliği Konferansı'nda alınan karar ve 1965'te Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Komisyonu tarafından Asya Kalkınma Bankası üzerine alınan karar doğrultusunda kurulmuştur. Banka, Aralık 1966'da faaliyete geçmiş, 1968'te ise borç vermeye başlamıştır. Banka geliştirmekte olan üye ülkelere kredi vermekte ve sermaye yatırımı yapmakta; kalkınma proje ve programlarına teknik yardım ve danışmanlık hizmeti vermekte; kamu ve özel sektör sermayesini kalkınma yatırımları için kullanmakta; üye ülkelerden gelen, kalkınma politika ve planlama yardım isteklerine cevap vermektedir.

Kredi sağlama, sermaye yatırımı ve teknik yardım dışında Banka'nın beş stratejik amacı vardır. Ekonomik büyümeyi artırma, fakirliği azaltma, kadınların

¹¹⁴<http://www.mfa.gov.az> Azerbaycan Dış İşleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi 03.03.2008

konumunu yükseltme, insan kaynağını geliştirme (nüfus planlaması dâhil) ve doğal kaynak ve çevrenin kullanılmasında yardım sağlamaktır.¹¹⁵

Tablo 20.
2001–2004 Yılında Asya Kalkınma Bankasının Azerbaycan’a
Ayırdığı Krediler.

| Projeler | Toplam dolar |
|--|---------------------|
| 1. Asya Kalkınma Bankasının Kuralları İle İlgili Seminerler İçin | 150.000 |
| 2. Maliye Bakanlığının Potansiyelinin Güçlenmesi İçin | 762.000 |
| 3. Devlet İstatistik Komitesinin Potansiyelinin Güçlenmesi İçin | 150.000 |
| 4. Yoksulluğun Azaltılması Devlet Programı Katıbliğinin Potansiyelinin Güçlenmesi İçin | 150.000 |
| 5. Yoksulluğun Azaltılması Devlet Programı Katıbliğinin Potansiyelinin Güçlenmesi İçin | 650.000 |
| 6. Makro Ekonomik Sektörün Kalkınması İçin | 400.000 |
| 7. Rekabet Politikasının Geliştirilmesi İçin Teknik Yardım | 150.000 |
| 8. Su Projelerinin Geliştirilmesi İçin Teknik Yardım | 740.000 |
| 9. Doğal Afetlere Karşı Projelerin Hazırlanmasına Teknik Destek | 700.000 |
| 10. Mecburi Göçmenlere Yardım İçin | 2,500.000 |
| 11. Çocukların Gelişmesi Projelerine Teknik Yardım İçin | 600.000 |
| 12. Nehirlerde Olan Doğal Afetler (Sel Taşkın) Karşı Projelerin Hazırlanması İçin | 500.000 |
| 13. Yexlax-Gence Yolunun Yeniden Yapılması Amacı İle Hazırlanan Projelere Teknik Yardım Ve Destek İçin | 250.000 |

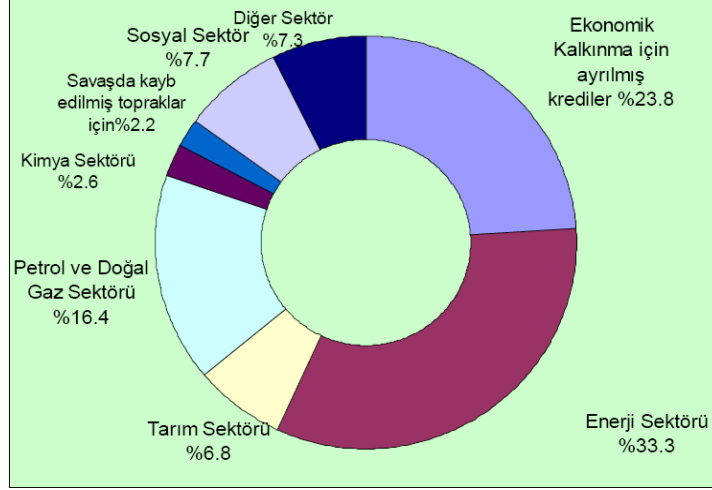
Kaynak: <http://www.mfa.gov.az> Azerbaycan Dış İşleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi 03.03.2008

7. Uluslararası Örgütler ve Mali Kuruluşlarının Uyguladıkları İstikrar Programlarının Sonuçları

Azerbaycan'ın dış ekonomik ilişkiler sisteminde yeni olan hususlarından birisi de bazı uluslararası ekonomik örgütlere üyelik ve bunlardan alınan kredilerdir. Azerbaycan'a kredi veren kuruluşların başında IMF, Dünya Bankası, Uluslararası Kalkınma Örgütü, EBRD, Türk Eximbank'ı ve İslam Kalkınma Bankası gelmektedir. Söz konusu krediler, pazar ekonomisine geçişi kolaylaştırmak amacıyla açılan proje kredileridir. Diğer taraftan uluslararası kuruluşlar tarafından yapılan yardımlar da önemli boyutlara ulaşmıştır. Bunların içinde, Avrupa Birliği tarafından yapılan yardımların özel bir yeri bulunmaktadır.

¹¹⁵<http://www.mfa.gov.az> Azerbaycan Dış İşleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi 03.03.2008

Şekil 2.
Ayrılan Kredilerin Sektörlere Göre Dağılımı



Kaynak: <http://www.maliyye.gov.az> Azerbaycan Maliye Bakanlığı
Resmi İnternet Sitesi 22.02.2008

Şekilde görüldüğü gibi 2006 yılına kadar alınan kredilerin sektörler üzerine dağılımı enerji, petrol ve doğal gaz sektörleri için olan harcamalardır. Ayrıca, Azerbaycan'ın ekonomik kalkınması için, tarım, sosyal, kimya sektörleri için de kredilerin alındığı görülmektedir. Enerji kaynakları açısından zengin olmakla birlikte, Azerbaycan için enerjinin uluslararası pazarlara nakli sorunu da önem arz etmektedir. S.S.C.B. döneminden kalan Novorossiysk boru hattının Rusya'dan (özellikle istikrarsız Kuzey Kafkasya'dan) geçmesi Azerbaycan'ı alternatif hat arayışına itmiştir. Bu seçimin ekonomik olduğu kadar, politik içeriğinin de bulunmasından dolayı bazı zorlukları mevcuttur.

Batısında Ermenistan, kuzeyinde Rusya, güneyinde İran'ın bulunduğu Azerbaycan, güvenli güzergâh olarak kuzey batısındaki Gürcistan ve güneybatısındaki Türkiye alanını tercih etmiş ve Batı'nın dev petrol şirketlerine bu seçimi benimsetmeye çalışmıştır. Ayrıca petrol üretimi ve naklinin hukuki zeminini oluşturmak amacıyla çok sayıda anlaşma yapmıştır. Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti dünyanın 14 ülkesinden 30 büyük petrol şirketi ile 19 adet petrol anlaşması imzalamıştır. Bu çerçevede

yapılacak toplam yatırım tutarı yaklaşık 60,9 milyar ABD doları, toplam rezerv ise 1,6 milyar ton petrol, 1,3 trilyon m³ doğal gazdır. Her yıl ortalama 50-60 milyon ton petrol, 14-15 milyar m³ doğal gaz üretilecektir. Azerbaycan'ın uluslararası petrol şirketleri ile yapmış olduğu petrol anlaşmalarının birincisi 1994'Te, ikincisi 1995'Te, üçüncüsü 1996'da imzalanmış olup; 1997'de 6, 1998'de 7, 1999'un 30 Nisan tarihi itibariyle 3 petrol anlaşması yapılmıştır. Bunlardan en önemlisi olan birinci petrol anlaşması, Azerbaycan'ın Hazar Denizinde bulunan Azeri, Cırac ve Güneşli yataklarını kapsamakta olup, 20 Eylül 1994 tarihinde imzalanmıştır. “Asrın Kontratı” olarak adlandırılan proje 12 Aralık 1994 tarihinde Azerbaycan Milli Meclisi tarafından onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Projeyi yürütmek için 21.11.1994 tarihinde ortak bir Konsorsiyum (AIOC- Azerbaijan International Operating Company) kurulmuştur. Projenin anlaşma süresi 30 yıl, üretilebilir toplam petrol rezervi 4,2 milyar varil, gaz rezervi ise 70 milyar m³ ve projenin toplam yatırım maliyeti 11,5 milyar dolardır.

Dünya Bankası'ndan aldığı kredilerle 21 Yüzyılın başında Azerbaycan sadece kendi petrolünü uluslararası piyasaya sunmakla kalmayacak, aynı zamanda Kazak ve Türkmen petrol ve doğal gazını Avrasya Ulaştırma Koridoru ile uluslararası pazara nakledecektir. Bu konuda ilk adım, 7-8 Eylül 1998 tarihinde 32 devlet ve 13 uluslararası örgütün katılımı ve Avrupa Birliği'nin yardımı ile Bakü'de yapılan “Tarihi İpek Yolunun Yeniden Oluşturulması” Konferansında Avrupa-Kafkasya-Asya koridorunun geliştirilmesine ilişkin kararın alınmasıyla atılmıştır.

IMF'nin Azerbaycan'a öngördüğü Kalkınma programının Dış Ticaret ile ilgili kısmında bazı hukuki anlamda öneriler de vardır. Dış ticaretin hukuki çerçevesini oluşturan düzenlemeler ise iki grup halinde incelenebilir. Tarife dışı düzenlemeler ve tarife düzenlemeleri. Tarife dışı düzenlemelerin esasını aşağıdaki Cumhurbaşkanı kararları oluşturmaktadır:

—1 Ocak, 1994 tarihli Azerbaycan Cumhuriyeti'nde dış ticaretin verimliliğinin artırılması hakkında

—5 Nisan, 1994 tarihli Azerbaycan Cumhuriyeti'nde dış ticaretin serbestleştirilmesi hakkında

—17 Aralık 1996 tarihli “Azerbaycan Cumhuriyeti'nde dış ticaret düzenlemelerinin iyileştirilmesi hakkında”.

Bu düzenlemelerle dış ticaret rejimini liberalleştirme yolunda önemli adımlar atılmıştır. Bazı mallar dışında Azerbaycan'da üretilen malların ihracatı için izin aranmamakta, bunların gümrük makamlarına beyan edilmesi yeterli bulunmaktadır. İhracatı özel kurallara tabi olan mallar grubuna ise petrol ve petrol ürünleri, elektrik enerjisi, kıymetli metaller ve pamuk dahil edilmiştir.

İthalatta bazı kota ve lisansların kısmen iptali yoluna gidilmiş, fiyatların serbestleştirilmesi için önlemler alınmıştır. Özel sektöre daha fazla serbesti tanınmış, devlet kurumlarının yaptığı ticaret anlaşmaları ise Ticaret Bakanlığı'nda tutulan sicile tescil şartına bağlanmıştır. Bütün bunlarla birlikte, bazı malların (alkol, tütün gibi) ithalatı için lisans alınması, anti dumping önlemlerinin öngörülmesi, trampa işlemlerinde tescil ve süre koşulunun aranması gibi tarife dışı sınırlamalar da varlığını sürdürmektedir. 2000 yılından başlayarak Milli Banka bankalar arası kredi piyasasının altyapısının geliştirilmesi yönünde çalışmalarına hız verdi. Bu yönde Milli Bankanın yanı sıra banka sektörüne ait olan diğer kurumlar da amaca uygun çalışmalar yürütmektedirler. Sonuç itibariyle müteşekkil bankalar arası kredi piyasasının esasını teşkil eden kolektif anlaşma hazırlanmıştır. Bu anlaşmaya ülkemizin 20'den fazla bankası katılmıştır. 2002 yılında bu piyasanın aktif faaliyete başlaması planlanmaktadır. 1995 yılında Azerbaycan Milli Bankası tarafından “Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşları tarafından döviz ile işlemlerin yapılması Kanunu” onaylandı. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin “Banka ve banka faaliyeti hakkında” Azerbaycan Cumhuriyeti Kanununun (14 Haziran, 1996 yılı, 123) birinci maddesinde banka anlayışının ve onunla ilgili kelimelerin yorumu yer almaktadır.

Avrupa Ekonomi Birliğinden 1994 yılında ilaç ve malzeme alınması için ayrılmış, 50,8 milyon Euro değerinde kredi 1997 yılının Eylülünde ödenmiştir. Azerbaycan Cumhuriyeti tarafından alınmış kredilerin çoğu indirimli kredilerdir (yıllık %0.75, 30–35 yıllık zaman) ve ülkenin ödeme kapasitesine zarar vermemektedir. Genellikle Azerbaycan Cumhuriyeti dış borçlanmanın durumuna ve GSMH'ya göre Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkeleri arasında iyi duruma sahiptir.

1995 yılından başlayarak 5 yıllık zamanda Azerbaycan Cumhuriyeti ile Uluslararası Para Fonu arasında ilk anlaşmaların sonucunda kurumdan %0.5-5'le 462.5 milyon ABD doları değerinde uzun vadeli kredi verilmiştir. Azerbaycan Cumhuriyeti Uluslararası Para Fonu ile beraber son yıllarda Dünya Bankası ile anlaşmalar yapılarak, 1996–2000 yıllarında bu kurumdan 356,6 milyon ABD doları değerinde kredi alınmış, 220 milyon ABD doları kullanılmıştır.

Ekonominin kalkınması, altyapı değişiklikleri, banka sisteminin gelişmesi, petrol sektörünün, tarım sektörünün gelişmesine yönelik teknolojik yardım ve diğer programların gerçekleştirilmesi için gerekli krediler çok uygun şartlarla alınmıştır. Yıllık kredi hakkı %0.75 olup, ödeme vadesi 10 yıl olan 35 yıllık dönemi kapsar. Şu anda alınan kredilerin %43,2 Uluslararası Para Fonu'nun, %20,2 Dünya Bankası'nın, %7,3 EBRD'nin, %2,8 Almanya Kalkınma Kredi Bankası'nın, %20,3 ise diğer bankaların payına düşmektedir.

EBRD Yenikend ve Mingeçevir SES'in inşası, Büyük Bakû'nün su ile teçhizi projesinin gerçekleştirilmesi, Bine hava alanının modernleştirilmesine, Bakû Deniz Portu'nun yeniden yapılandırılmasına, Trans Kafkas Deniz yolunun kurulması projesinin, girişimciliğin geliştirilmesinde Uluslararası Bankayla işbirliği projelerinin finanse edilmesine 141,3 milyon dolar kredi ayrılmıştır. Bu krediler 15 yıl içinde geri ödenecektir.

Azerbaycan Cumhuriyeti, Türkiye'nin Exim Bank'ının, Japonya'nın Exim Bank'ının, Almanya'nın Kalkınma Kredi Bankası'nın, İngiltere Bankalar Kurumunun finansal fırsatlarını kullanmaya çalışıyor. BDB'nin Kalkınma programının Azerbaycan'da gerçekleştirilen projede girişimciliğe yardım merkezi yaratılmıştır. Merkez tarafından 2000 yılında ücretsiz olarak 150 girişimciye çeşitli ticari tavsiye hizmeti sunulmuştur. 220 girişimcinin katılımı ile 20 seminer verilmiştir. 2000 yılında "Azerbaycan Sahibkarlar Teşkilatı Milli Konfederasyonu" yaratılmıştır. Bu kurum özel sektörün gelişimine engel olan problemlerin çözülmesinde yardımcı olmaktadır. Azerbaycan Cumhuriyeti 2000 yılında yabancı ülkelerle 2796 milyon ABD doları değerinde ticaret işlemleri yapmıştır. Bu anlaşmaların %74,8'i petrol ve petrol

malzemeleri içeriyor. Bu da gelecek yıllarda dış ticarete petrol malzemelerinin önemli yer tutacağını göstermektedir.

Azerbaycan Uluslararası Bankası ile EBRD arasında sözleşme imzalanmıştır. Bu sözleşmeye uygun olarak, EBRD Azerbaycan'da özel sektörün gelişmesine 10 milyon ABD doları kredi ayırmıştır. Kredinin yıllık faiz oranı %10-12'dir ve 4 yıllık bir dönem için verilen bu kredi 3 milyon dolar değerindedir.

Azerbaycan Cumhuriyeti Bakü Uluslararası Deniz Portu'nun yeniden inşası ve geliştirilmesi projesinin değerini 36 milyon ABD dolarından 22 milyon dolara indirmiştir. Bu projenin gerçekleştirilmesi için EBRD 17.8 milyon ABD doları değerinde kredi sağlamıştır. Dünya Bankası Azerbaycan'ın 4 tarihi anıtını yapılandırılması için 7,5 milyon dolar değerinde kredi ayrılması konusunda anlaşma imzalamıştır. 2000 yılında Dünya Bankası tarafından 100 milyon dolar değerinde grant ayrılması için Dünya Bankası ile Azerbaycan Cumhuriyeti arasında anlaşma imzalanmıştır.

Avrupa Birliği kurtarılmış toprakların yeniden yapılandırılması projesine 13 milyon Euro değerinde yardım ayırmıştır. Dünya Bankası Samur-Abşeron kanalının 50 km'lik bölümünün inşasına 576 milyon ABD doları değerinde vesait ayırmıştır. 1995 yılından 1 Temmuz 2000 yılına kadar ülkenin uluslararası finans-kredi kurumlarından ve yabancı ülkelere aldıkları kredilerin genel hacmi 1,046.98 milyon ABD doları olmuştur ki, bunun da 69.07 milyon ABD doları 1999 yılından itibaren geri ödenmiştir. Bu kredilerin %61'i genellikle ülkede ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesi için devlete verilen, %18 kamuya ve icracıya verilen, %21'i ise devletin sorumluluğu ile verilen kredilerdir.

Alınmış kredilerin 587 milyon dolarlık kısmı ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesine, 434,75 milyon ABD doları indirimli ve ticari şartları ile yatırım projelerinin finansmanı zamanı yönlendirilmiş, 25.23 milyon ABD doları ise BDT ülkelerinden alınmış kredilerdir. Alınmış kredilerin 69.07 milyon ABD doları geri ödenmiştir, bunun da yarısından çoğu (34.87 milyon ABD doları) 2000 yılının 1. yarısında

olmuştur. Ödenilecek miktar 977.91 milyon dolar değerindedir ki, bu da GSMH'nin %23'ü kadardır.

Bu miktarın %40,5-i veya 395,6 milyon ABD doları Uluslararası Para Fonu'ndan (tüm krediler ülkede ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesi için kamuya verilmiştir) %22,2 veya 217,01 milyon ABD doları ise BIA'dan alınmıştır (bu miktarın %68,5'i ülkede ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesi için kamuya verilmiştir, %91,5'i ise indirimli şartlarla yatırım projelerinin finanse edilmesine yöneltilmiştir). 2003 yılının Şubat ayında Dünya Bankası tarafından 2003- 2005 yılları için Ülkeye Yardım Stratejisi onaylanmıştır. Bu strateji ile ilgili öngörülen projeler için 65 milyon ABD doları tutarında kredi anlaşması imzalanmış ve onaylanmıştır.

Bundan başka stratejide öngörülen projelerden biri de “Yoksulluğun Azalmasına Yardım Kredisi”dir. Bu proje Yoksulluğun Azaltılması ve İktisat ile ilgili Devlet Programında öngörülen işleri belirlemek ve yapmak amacıyla ayrılmıştır. Kredinin tutarı 60 milyon ABD dolarıdır ve 3 yıl içinde 20 milyon ABD doları olarak tahsis edilmiştir.¹¹⁶

¹¹⁶<http://www.ca-c.org> Institute for Central Asian and Caucasian Studies Resmi Internet Sitesi
10.04.2007

SONUÇ

Bağımsızlığını kazandıktan sonra pek çok ekonomik reform gerçekleştiren Azerbaycan Uluslararası Mali Kuruluşlardan da büyük destek almıştır. Bu kuruluşların ekonominin dışında eğitim, teknik ve sosyal sektörlere ilişkin katkıları da büyüktür. Yapılan ekonomik reformlar ve uygulanan istikrar politikalarının sonucunda sektörel gelişme hız kazanmış ve sektörlerin GSYİH'daki payı artmıştır. 2006 yılında 18.037.100.000 manat olarak gerçekleşen GSYİH'nın 10.504.600.000 manatı yani %58,2 sanayii sektörünün payına düşmektedir. Bunun yanı sıra artış gösteren sektörler içerisinde inşaat sektörünü önemle vurgulamak gerekir. Şöyle ki, 1995 yılında 79.400.000 manat yani %3,7 bir oranla GSYİH'da yer alan inşaat sektörü 2006 yılında artış göstererek 1.334.700.000 manat yani %7,4 olarak gerçekleşmiştir.

Bununla beraber Azerbaycan ekonomisinde uygulanan IMF ve Dünya Bankası destekli kalkınma politikalarının sonuçları incelendiğinde, istikrar politikalarındaki başarıya karşın ekonomik yapıda bazı önemli bozulmalar olduğunu da belirtmek gerekir. Şöyle ki, Azerbaycan zengin doğal kaynaklara sahip olmasına rağmen ekonomi geleneksel olarak dış ticarete bağımlı bir hale gelmiş sanayii ve inşaat sektörleri dışındaki bütün sektörlerde hızlı düşüşler yaşanmıştır. Şöyle ki, 1995 yılında GSYİH'da %25,3 bir paya sahip olan tarım sektörü 2006 yılında sadece %6,5'lik bir payla GSYİH 'daki yerini almaktadır. Taşımacılık sektöründe hızlı düşüş yaşayan sektörler içinde yer almaktadır. Bu sektörün 2006 yılında GSYİH'daki payı %7,3 olarak gerçekleşmiştir.

Genel olarak bakıldığında ekonomideki yapısal sorunlar mevcudiyetini korumaktadır. Bu sorunlar aşağıdaki gibi sıralana bilir:

- Sanayi tesislerinin özelleştirilmesinde yaşanan tıkanıklığın aşılammaması nedeniyle üretim yapılamaması
- Ulusal para birimi Manat'ın dolara karşı değer kazanması sonucu ithalatın cazip duruma gelmesi (2004'de %0,4 değer kazanmıştır)

Azerbaycan'ın dışa açılması için hayata geçirilmiş kalkınma programlarının en önemli amacı, Azerbaycan bölgelerinin mevcut potansiyelini verimli bir şekilde değerlendirmek, ekonominin farklı alanlarının geliştirilmesini, sanayi kuruluşlarının faaliyetlerinin genişlemesini sağlamak, ihracata dayalı üretimi desteklemek, yerli girişimcilik faaliyetlerinin desteklenmesi suretiyle halkın refah düzeyini iyileştirmek, istihdamı artırmak ve ülke ekonomisinin dinamik bir şekilde gelişmesini temin etmektir.

IMF'nin de belirttiği gibi bu amaçlara ulaşmak için bölgesel kalkınma planı çerçevesinde:

- Şirketlerin üretim faaliyetlerini artırmak ve yeni sanayi birimleri oluşturmak,
- Yerli kaynakların verimli bir şekilde değerlendirilmesini sağlamak,
- Tarım sektöründe reform çalışmalarını hızlandırmak için, bölgelerde çiftçiler ve diğer tarımsal üretim yapan birimlere destek maksadıyla danışmanlık merkezleri kurmak, tohumculuk piyasasını geliştirmek, teknolojik destek birimleri oluşturmak ve diğer zaruri tedbirleri gerçekleştirmek,
- İşadamlarının bölgelere yatırım yapmaları için uygun koşulların oluşturulmasını sağlamak,
- Büyük Bakü deniz limanının yeniden yapılandırılması ve dışa açılma için yeni projelere ihtiyaç vardır.

Ülkede uluslararası finans kuruluşları tarafından hayata geçirilen yatırım programlarının verimli şekilde çalıştırılması için kamu daha çok sorumlu olmalıdır. Yatırım programının öncelikleri; altyapının geliştirilmesi, sosyal refahın artırılması, yeni iş yerlerinin açılması işsizliğin azaltılması, üretim alanlarının geliştirilmesi, ihracat potansiyelinin artırılmasıdır.

Petrol ve Gaz Gelirlerinin Uzun Süreli Kullanılması Stratejisi 2008 yılından itibaren artması beklenen petrol ve gaz gelirlerinin bir yandan eninde sonunda tükenmesi, öte yandan gelecek nesillerin de bu zenginliklerden faydalanmasının

sağlanması, ekonomik istikrarın sürdürülmesi, refahın artırılması için uzun vadeli bir strateji oluşturulmasını zorunlu hale getirmiştir.

Azerbaycan, bağımsızlığının ilk yıllarında yaşadığı siyasi sorunlar nedeniyle uluslararası ortamdaki konumu pek parlak olmamakla beraber zengin enerji kaynakları sebebiyle ekonomik açıdan gelecek vadeden bir ülke olarak, başta ABD olmak üzere birçok ülkenin dikkat merkezinde olmaya başlamıştır. Azerbaycan başta ABD olmak üzere birçok batılı şirketlerin özellikle enerji sektörüne parasal açıdan çok büyük yatırımların yapıldığı bir ülkedir. Dolayısıyla Azerbaycan'ın ülkeye yatırım yapan ülkelerin ekonomik anlamda bir tür garantisi altında olacağı muhakkaktır. Enerji kaynaklarının Batı pazarlarına ulaştırılması ile Azerbaycan bölgenin en önemli ve en zengin ülkesi konumuna gelecektir.

Azerbaycan'ın dış ticaretine dikkat ettiğimizde bağımsızlıktan sonra yaşanan bunca sorunlara rağmen artış olduğunu görüyoruz. Şöyle ki, 1995 yılında 1.304.856.500 dolar olarak gerçekleşen toplam dış ticaret, 2006 yılında 11.639.811.100 dolara ulaşmıştır. Bunu 5.267.646.100 doları yani % 45'i ithalatın, 6.372.165.000 doları yani %55'i ihracatın payına düşmektedir. Bu da ekonominin sunide olsa kötü yolda olmamasının göstergesidir.

Azerbaycan'ın imzaladığı serbest ticaret anlaşmaları gümrük ve vergi oranlarında yapılan düzenlemeler ve uyguladığı para politikası ülkenin kalkınması için atılan önemli adımlardan sayılır. Şöyle ki, Azerbaycan Cumhuriyeti Serbest Ticaret anlaşması yaptığı ülkelere (belirli mallar dışında) gümrük vergisi uygulamamaktadır. Bununla beraber gümrük vergilerinde yapılan düzenlemeler, ülkeye yabancı sermayenin çekilmesi için atılmış en önemli adımlardan biridir.

Elbette Azerbaycan'da ekonomik dönüşüm ve kalkınma sürecinde yapılması gereken işler, atılması gereken adımlar çoktur ve yerine getirilmesi zorunludur. Azerbaycan serbest piyasa ekonomisinin değil, geçiş sürecinin problemlerini yaşamaktadır. Ancak bu süre içerisinde bundan sonraki dönemde gerekli önlemlerin hayata geçirilmesi için hukuki ve kurumsal temeller oluşturulmuştur. Rüşvetle mücadele ülkenin uyguladığı temel politikalarından biridir.

Bakü-Tiflis-Ceyhan gibi petrol sektörüne yönelik ekonomik projelerin gerçekleşmeye başlamasıyla Azerbaycan ekonomisinde ciddi bir kalkınma beklentisi bulunmaktadır. Siyasi sorun olarak Dağlık Karabağ probleminin çözüme kavuşturulmasının da ekonomik kalkınmaya ve ekonomik istikrarın devamına katkısı olacaktır.

Sürdürülebilir bir ekonomik gelişmenin, kamu idaresinin ve gelişmekte olan siyasi mekanizmanın etkin çalışması, beşeri sermayenin gelişimine bağlı olduğu düşünülmektedir. Azerbaycan cumhuriyeti bu yönde çok başarılı adımlar atmış ve birçok uluslararası mali kuruluşlar ve bölgesel işbirliği teşkilatlarından ekonominin kalkınması için krediler almıştır. Kamu yönetiminin etkinliği artırılmalı, ekonomik istikrarın bozulmasına izin verilmemelidir. Kamu yönetimini ve yargıyı güçlendirecek çalışmalara tavizsiz bir şekilde devam edilerek kamu idaresinin özel sektörün gelişimini destekleyecek bir yapıya dönüşmesi sağlanabilmelidir.

Azerbaycan'ın bölgeyi doğrudan ve dolaylı olarak ilgilendirmekte olan gelişmeleri ise dikkatle takip ederek, gelişmeleri hem ekonomik kalkınmada ivme kazanacak hem de Hazar'daki Rusya ve İranla yaşanan sorunların çözümünde kendi lehine çevirecek şekilde değerlendirmesi gerekmektedir. Bunun için ise ekonomik yapılanma ve kalkınma açısından da önem arz eden ve şu anda var olan siyasi istikrarın devamlılığına ihtiyaç vardır.

Dünya ekonomisi ile bütünleşmek tek başına bir anlam ifade etmez. Önemli olan dünya ekonomisinin belkemiğini oluşturan gelişmiş ülkelerle birlikte küreselleşme sürecinde yer almak ve büyük rekabet yarışına katılabilmektir. Rekabet eşitler arasında olur. Her şeye rağmen, zengin doğal kaynakların varlığı, eğitimli insan gücü, ekonominin ilk dönüşüm sürecine başladığı düzey, önemli ulaşım yollarının kesiştiği bir noktada bulunması, komşu ülkelerinin piyasalarının yapısı, özel mülkiyet ve bireysel teşebbüse dayanan milli medeniyetinin varlığı, Azerbaycan ekonomisinin geleceğine iyimser bakmaya imkân veriyor. Kısaca Azerbaycan'da ekonomik dönüşüm, kalkınma ve dışa açılma süreci yavaş ama emin adımlarla ilerlemektedir. Bu sürecin gelecek adına ümit verdiği söylenebilir.

KAYNAKÇA:

Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi, **Azerbaycan'ın İstatistik Göstercileri**, Seda Yayın Evi, Bakı,2007

Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi, **Azerbaycan Regionları**, Seda Yayın Evi, Bakı, 2006

Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi, **Azerbaycan Rakamlarda** Seda Yayın Evi, Bakı,2006

Aras Osman Nuri, **Azerbaycan'ın Ekonomik Yapısı ve Enerji Kaynaklarının Ekonomik Önemi**, 2023 Strateji Dergisi, Sayı, 39, İstanbul, 2004

Aras Osman Nuri, **Baki-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı Tüm Bölgenin Yararına Olacak**, Aksiyon Dergisi, Sayı, 563, İstanbul, 2005

Aras Osman Nuri, **Azerbaycan Ekonomisi ve Dönüşüm Süreci**, Qafqaz Üniversitesi, Azerbaycan-Müsteqillikten Sonra adlı Uluslararası Konferans, Baku, 2003

Aras Osman Nuri, **Azerbaycan'da Para Reformu**, Ekonomik Yorumlar Dergisi,42, Sayı 495, 2005

Aras Osman Nuri, **Geçiş Sürecinde Azerbaycan'da Yaşanan "Hollanda Sendromu" ve Çözüm Önerileri**, Nesreddin Tusinin 800 İllik Yubiyene Hesr Edilmiş Respublika Konferansı, Bakı, 2001

Axundov, Ş.**Bazar İqtisadiyyatının Esasları**, Ebil Yayınevi. Bakı 2001,s.32 aktaran, Anar Eminov **Uluslararası Mali Kuruluşlarının Azerbaycan Ekonomisine Etkisi ve Dışa Açılmasına Katkısı**, Yüksek Lisans Tezi T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2006

Alagöz, Mehmet, **IMF İstikrar Programlarının Ekonomik Etkileri**, Selçuk Üniversitesi Karaman, İ.İ.B.F Dergisi, Cilt:1, Sayı:1, 1998

Ay Hakan, Geray Musayev, **Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde Azerbaycan Vergi Sistemindeki Gelişmeler ve Vergi Gelirlerinin Kamu Hizmetlerinin Finansmandaki Yeri**, Finans Politik&Ekonomik Yorumlar 2007, Cilt, 44, Sayı 508

Abbasov Çingiz Mikayıl oğlu, **Azerbaycan'ın Dünya İqtisadiyatına İntegrasiya Yolları**, Bakı Elm Yayın Evi, 2005

Balcılar, Mehmet, **Geçiş Ekonomilerinin Büyüme Etkinliklerinin Değerlendirmesi**, Küreselleşme ve Geçiş Ekonomileri Uluslararası Sempozyumu, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Kırgızistan Bişkek, 2003

- Bedelov Ş. R, Meherremov, Qurbanov Firsend, **Bütçe sistemi**, Bakı, 2003
- Bkz. K. Chen ve G.H. Jefferson, İ. Singh, **Lesons from China's Economics Reform**
Journal of Comparative Economics, sayı 16, 1992, s.201–205 aktaran Anar Somuncu oğlu, **Kazakistan ve Özbekistan Ekonomileri Geçiş ve Büyüme Stratejileri**, Asam, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2001,
- Bastırmacı. Atilla, **Doğu Avrupa Ülkelerinde Özelleştirme Süreci**, İstanbul 2007
- DEİK (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu) Türk Azerbaycan İş Konseyi, **Azerbaycan Ülke Raporu**, İstanbul, 2006
- Değer, M. Kemal Ö. Selçuk Emsen, **Geçiş Ekonomilerinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme İlişkileri: Panel Veri Analizleri 1990–2002** C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 7, Sayı 2, 2006
- Dural Betül Yüce, **Geçiş Ekonomileri Plandan Piyasaya**, Beta Yayınevi, Temmuz İstanbul, 2007
- Egeli Hüseyin Avni, Ömer Selçuk Emsen, **Geçiş Ekonomilerinin Makro Ekonomik Performansları ve Kırgızistan Üzerine Bir Değerlendirme**, Küreselleşme ve Geçiş Ekonomileri Uluslararası Sempozyumu, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Bişkek Kırgızistan, 2002
- Eren Ercan ve Melike Bildirici, **Post Sosyalist Ülkelerde Geçiş Sorunları Başarı ve Başarısızlıklar**, İktisat İşletme ve Finans Dergisi, İstanbul, 2001
- Eminov Anar, **Uluslararası Mali Kuruluşlarının Azerbaycan Ekonomisine Etkisi ve Dışa Açılmasına Katkısı**, Yüksek Lisans Tezi T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2006
- Ertürk Emin, **Ekonomik Entegrasyon Teorisi**, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1993
- Gürol Mehmet Ali, **Toplumsuz Ekonomi Olmaz**, İstanbul 2004
- Güran Nevzat, İsmail Aktürk, **Uluslar arası İktisadi Kuruluşlar**, Tuğra Ofset, 5. Baskı, Isparta, 2001.
- Gürgen, H. **Economic Reforms in Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyz Republic, Tajikistan, Turkmenistan, and Uzbekistan**, International Monetary Fund Occasional Paper, 183. Washington D.C. IMF 1999, aktaran, Anar Eminov, **Uluslararası Mali Kuruluşlarının Azerbaycan Ekonomisine Etkisi Ve Dışa Açılmasına Katkısı** Yüksek Lisans Tezi T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2006

- Hüseynov Fuat, **Azerbaycan'ın Jeopolitik Konumu, Enerji Kaynakları ve Dış Ekonomik İlişkiler Sistemi**, Baki, 2007
- Havrylyshyn Oleh and John Odling-Smee, 2000, **Political Economy of Stalled Reforms** Vol 37, No 3, Finance & Development, A Quarterly Magazine of the IMF 2000
- Joseph E. Stiglitz, **Development Thinking at the Millennium**, Annual World Bank Conference on Development Economics 1999, (Eds: Boris Pleskovic and Nicholas Stern), Washington, 2000
- Koçak İnan, **Azerbaycan Ülke Raporu**, KOSGEB Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi, Başkanlığı, Pazar Araştırma ve İhracatı Geliştirme Enstitüsü, İstanbul, 2005
- Karsten Staehr, **Reforms and economic growth in transition economies, Complementarity, Sequencing and speed, The European Journal of Comparative Economics**, Vol.2, n.2, 2005
- Kolodko, Grzegorz W, **Ten Years Of Postsocialist Transition: The Lessons For Policy Reforms**, Policy Research Working Paper, No,2095 The World Bank Washington, 1999
- Kamalov, Nesimi, **1990–2000 Yılları Arasında Azerbaycan'da Enflasyon**, Journal Of Qafqaz University, number 6 fall -2000, s.67–70, aktaran Osman Nuri Aras, **Azerbaycan Ekonomisi Makroekonomik ve Sektörel Analiz**, Kafkasya Araştırmalar Merkezi Yayınları, Baki, 2003
- Karabalık Hakan, **Orta Avrupa Ülkelerinde Yabancı Sermaye Yatırımları ve Özelleştirme**, İstanbul, 2007
- Karluk Rıdvan, **Dünya Ekonomisinde Uluslar arası Ekonomik Kuruluş ve Birleşmeler**, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 1990
- Karaca Ayhan, **Azerbaycan'da Ekonomik Dönüşüm Süreci ve Reformların 10 Yılı**, Dış Ticaret Dergisi, İstanbul, 2002
- M. Hooper, **Azeribaijan Investment Guide**, US-Azerbaijan Chamber of Commerce. Washington DC, USA, 2006
- Nesirova, Zenfira, **Sovyetler Birliği Dağıldıktan Sonra Azerbaycan'da Ekonomik Gelişme**, Yüksek Lisans Tezi. M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul, 2002
- Pamuk Mustafa, **Kafkasya ve Azerbaycan'ın Dünü – Bugünü – Yarını**, Harp Akademileri Yayın Evi, Yeni Levent, İstanbul,1995
- Parasız İlker, **Kriz Ekonomisi**, Bursa, Ezgi Kitabevi, 1995

- Parasız İlker, **İktisat ve İstikrar Politikaları**, Bursa, Ezgi Kitabevi, 1998
- Rosenberg, B.C ve Saavalainen, T.O.’’ **Azerbaycan’da petrol sektörünün yoğun Gelişimine Bakış. Zengin doğal kaynaklara sahip geçiş ekonomisi ülkeleri**’’IMF1998, aktaran Zenfira Nesirova, **Sovyetler Birliği Dağıldıktan Sonra Azerbaycan’da Ekonomik Gelişme**, Yüksek Lisans Tezi, M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2002
- Rosenberg, B.C ve Saavalainen, T.O. “Dealing with Azerbaijan’s Oil Boom”, **Journal of Finance and Development**, Vol.35, N3. 1998
- Seferov Rahman, Tapdıg Hesenov, **Azerbaycan’ın Turizm Potansiyeli ve Turizm Etkinliklerinin Değerlendirilmesi**, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı 20,İstanbul, 2006
- Seferov Rahman, **Azerbaycan’da Petrol Üretimini Tarihsel Süreç İçerisindeki Değişimi**, Türkiyat Araştırmaları Dergisi Sayı,18.İstanbul,2005
- Süleymanov Nizami, **Azerbaycan’ın İktisadi Tarihi**, Baki, 2001, s.232,aktaran Osman Nuri Aras, **Azerbaycan’ın Ekonomik Yapısı ve Enerji Kaynaklarının Ekonomik Önemi**, 2023 Strateji Dergisi, Sayı, 39, İstanbul,2004,
- Sakinç Süreyya, **Geçiş Ekonomileri Ve Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Ekonomik Reformlar**, Emek Matbaacılık ve Yayıncılık Manisa 2005.s.29 aktaran Betül Yüce Dural, **Geçiş Ekonomileri Plandan Piyasaya**, Beta Yayınevi, 2007
- Selçuk, Hasan Murat İsgender ve diğerleri, **Yeni Yüzyılda Azerbaycan’ın Sosyo Ekonomik Yapısı**, Tasam Yayınları, İstanbul, 2004
- Sönmez Sinan, **Dünya Ekonomisinde Dönüşüm**, İmge Kitabevi, Ankara 1996
- Şen Esin, Cengiz Karabayır, Alpaslan Emek, **Azerbaycan Yerinde Pazar Araştırması**, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüt Merkezi, Ankara, 2005
- Şen Esin, Azerbaycan **Cumhuriyeti Ülke Profili** T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, İhracatı Geliştirme Etüt Merkezi, 2005
- Şemilova Flora, **Bağımsızlık Öncesi ve Sonrasında Azerbaycan Tarım Sektörünün Karşılaştırmalı Analizi**, Ankara Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2001
- Şekereliyev Arif, Şekereli oğlu, **Gümrük İşinin Teşkili ve İdare Edilmesi**, Hukuk Edebiyatı Yayın Evi, Bakı, 2006
- Şahinöz Ahmet, **Dünya Ticaret Örgütü’nün Dönüşümü**, İstanbul, 2007

T.C. Başbakanlık Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı, **Azerbaycan ülke Raporu**, Ankara,2002

Tandırcı oğlu, Haluk Ahmet Özen, **Geçiş Ekonomilerinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları**, D.E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.5, Sayı. 4, 2002

Transition Economies, **An IMF Perspective on Progress and Prospects 3**, 2000

Turan, Gül Günver, **Uluslararası Para Sistemi, Dünyü ve Bugünü**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1980

Uzun oğlu, Sadi, Caner Ekizceleroğlu, Levent Özkan, Mehmet Serkan Yürük, **Avrasya Bölgesine Yönelik Gelişme Stratejileri ve Potansiyel Sektör Araştırması**, İstanbul 2005

World Bank, Historically **Planned Economies**, A.Guide to the Date 1993 Edition, **Featuring Economies of the Former Soviet Union**, Washington, D.C.1993 s.12, aktaran Betül Yüce Dural, **Geçiş Ekonomileri Plandan Piyasaya**, Beta Yayınevi, 2007

WEB ERİŞİM KAYNAKLARI:(Türkçe)

<http://www.tusiab.org> : Azerbaycan Türk Sanayici ve İşadamları Birliğinin Resmi İnternet Sitesi

www.dpt.gov.tr : T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı Resmi İnternet Sitesi

<http://www.die.gov.tr/uid/gnlbilg.html> : Karadeniz Ekonomik İşbirliğinin resmi İnternet Sitesi

www.nba.az : Azerbaycan Devlet Merkez Bankası Resmi İnternet Sitesi

<http://www.musavirlikler.gov.tr> : T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Resmi İnternet Sitesi

WEB ERİŞİM KAYNAKLARI:(İngilizce, Azerbaycan'ca, Rusça)

www.worldbank.org : Dünya Bankası Resmi İnternet Sitesi

<http://www.imf-az.org> : Uluslararası Para Fonunun Resmi İnternet Sitesi

<http://www.ca-c.org> : Institute for Central Asian and Caucasian Studies Resmi İnternet Sitesi

www.sspf.gov.az : Azerbaycan Devlet Sosyal Müdafie Fonunun Resmi İnternet Sitesi,

www.mincom.gov.az : Azerbaycan Devlet Rabita ve Enformasyon Teknolojileri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi

<http://www.azstat.org> : Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesinin Resmi İnternet Sitesi,

<http://www.socar.gov.az> : Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi Resmi İnternet Sitesi,

<http://www.taxes.gov.az> : Azerbaycan Devlet Vergi Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi

<http://az-customs.net> : Azerbaycan Devlet Gümrük Komitesinin Resmi İnternet, Sitesi,

<http://www.maliyye.gov.az> : Azerbaycan Maliye Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi

<http://www.mfa.gov.az> : Azerbaycan Dış İşleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi

<http://www.economy.gov.az> : Azərbaycan Ekonomik Kalkınma Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi

www.nba.az : Azərbaycan Devlet Merkez Bankası Resmi İnternet Sitesi

<http://hdr.undp.org/en/statistics> : Birleşmiş Milletler İnsani Gelişme Enstitüsü Resmi İnternet Sitesi

<http://www.economy.gov.az> : Azərbaycan Ekonomik Kalkınma Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi